

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ

Aşağıda belirtilen lisansüstü tez, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği hükümlerinde belirtilen esaslar çerçevesinde jüri önünde savunulmuş ve jüri tarafından başarılı bulunmuştur.

TEZ BAŞLIĞI : Çok Uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Doğrudan
Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Türkiye
Açısından Değerlendirilmesi

TEZ TÜRÜ : Yüksek Lisans

TEZİ HAZIRLAYAN : Özgür ÇATIKKAŞ

ANABİLİM DALI : Bankacılık

SAVUNMA TARİHİ : 10.08.2000

JÜRİ ÜYELERİ

GÖREVİ
Danışman

ADI SOYADI
Yrd.Doç.Dr.Suna OKSAY

İmza

Üye

Prof.Dr. İlhan ULUDAĞ

Üye

Doç. Dr. Erişah ARICAN

T.C.
Marmara Üniversitesi
Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü
Bankacılık Anabilim Dalı

**Çok Uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının
İncelenerek Türkiye Açısından
Değerlendirilmesi
(Yüksek Lisans Tezi)**

Özgür ÇATIKKAŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Suna OKSAY

İSTANBUL 2000

T 97134
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ

TABLolar LİSTESİ

GİRİŞ	1
I. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA KAVRAMSAL VE TEORİK YAKLAŞIMLAR	2
1. Kavramsal Yaklaşım	2
1.1. Yabancı Sermaye Tanımı.....	2
1.2. Yabancı Sermayenin Özellikleri	2
1.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Fayda ve Zararları	4
1.3.1 Ev Sahibi Ülke Açısından.....	4
1.3.1.2. Sermaye Birikimini Sağlamada	5
1.3.1.3. Ödemeler Dengesi.....	6
1.3.1.4. İstihdam.....	7
1.3.1.5. Fiziksel ve Yönetmel Teknoloji.....	8
1.3.1.6. Pazarlama	11
1.3.1.7. Uluslararası İlişkilere Etkisi	11
1.3.2. Yatırım Yapan Ülke Açısından	13
1.3.2.1. Ekonomik Faktörler.....	13
1.3.2.2. Politik Faktörler.....	15
1.3.2.3. Psikolojik Faktörler	16
1.3.2.4. Sosyal ve Kültürel Yapı.....	17
1.3.2.5. Teknolojik Faktörler	18
1.3.2.6. Yasal Çerçeve	19
1.4. Teorik Yaklaşım: Yabancı Sermaye Yatırımları Çerçevesinde Çok Uluslu Şirketler Teorisi	20
II. DÜNYADA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	34
1. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı	34
2. Gelişmekte Olan Ükelere Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	39
3. Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Hareketleri	42

4. Bölgelere Göre Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	44
4.1 Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Direkt Yabancı Yatırımlar Akışı	46
4.1.1. Bölgeye Gelen Yatırımlar	48
4.1.2. Bölge Ülkelerine Direkt Yabancı Yatırım Girişleri	50
4.2. Asya Pasifik Bölgesi	51
4.3. Latin Amerika	60
4.4. Afrika	60
5. Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Ekonomik Entegrasyon	61
5.1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi	64
5.2. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon: Kurumsal Çerçeve	66
5.3. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Yabancı Sermaye Yatırımlarını Yönlendiren Unsurları	70
5.4. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon ve Çokuluslu Şirket Stratejileri	72
5.5. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Modelleri ve Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri	76
5.5.1. Avrupa Birliği	78
5.5.2. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)	89
5.5.3. ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi	94
III. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	102
1. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	102
1.1. Dönemler İtibariyle Yabancı Sermaye Yatırımları	102
1.1.1. Cumhuriyet Öncesi	102
1.1.2. Cumhuriyet Dönemi	103
1.1.2.1. 1980 Öncesi	107
1.1.2.2. 1980 Sonrası	113
1.2. Ülkeler ve Sektörler İtibariyle Yabancı Sermaye Yatırımları	131
2. Yabancı Sermaye Mevzuatı	143
3. Türkiye'deki Yabancı Sermaye Yatırımlarının Genel Olarak Değerlendirilmesi	162

3.1. Türkiye'de Uygulanan Yabancı Sermaye Politikaları	150
3.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Konusunda Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri	167
3.3. Kısa Ve Uzun Vadede Ulaşılmak İstenen Amaçlar Ve Hedefler	171
SONUÇ	178

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AET:** Avrupa Ekonomik Topluluğu
- AFTA:** ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi
- AGÜ:** Az Gelişmiş Ülke
- ASEAN:** Güneydoğu Asya Uluslar arası Birliği
- BEE:** Bölgesel Ekonomik Entegrasyon
- ÇUŞ:** Çok Uluslu Şirket
- GB:** Gümrük Birliği
- GOÜ:** Gelişmekte Olan Ülke
- GSMH:** Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYİH:** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- OGT:** Ortak Gümrük Tarifesi
- NAFTA:** Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
- OECD:** Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
- STB:** Serbest Ticaret Bölgesi
- UNCTAD:** Birleşmiş Milletler Ticaret ve Yatırım Konferansı
- YSY:** Yabancı Sermaye Yatırımları

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Bölgeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri.....	33
Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri.....	34
Tablo 3: 1990-1997 Yılları Arasında Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Bölgelerde Kişi Başına Düşen Sermaye Yatırımı.....	39
Tablo 4: 1975-1988 Yılları Arasında Gelişmekte Olan Ülkelere Yapılan Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Olarak Değişimi.....	39
Tablo 5: Geleceğe Dönük Gelişmekte Olan Bölgeler Karşılaştırması.....	41
Tablo 6: Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Modelleri.....	62
Tablo 7: Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Çokuluslu Şirket Yatırım Stratejileri Üzerindeki Etkisi.....	69
Tablo 8: Portekiz, İspanya ve Yunanistan'ın Yabancı Sermaye Yatırımları.....	81
Tablo 9: NAFTA Yabancı Sermaye Yatırımlarının Oransal Olarak Dağılımı.....	84
Tablo 10: 1926-1933 Döneminde Yabancı Sermaye Yatırımları.....	100
Tablo 11: 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan Yararlanan Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı.....	102
Tablo 12: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı.....	124
Tablo 13: En fazla Yatırım Yapan Ülkeler.....	124
Tablo 14: Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye.....	127
Tablo 15: Verilen İzinlerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı.....	128
Tablo 16: Yabancı Sermaye İzinlerin Ülke Grupları İtibari İle Dağılımı.....	128
Tablo 17: Son üç yıl itibariyle ilk üç aylık dönemde izin verilen yabancı sermaye.....	129
Tablo 18: Son Üç Yıl İtibariyle Birinci Çeyrekte Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı.....	129
Tablo 19: 1999 ve 2000 yıllarında Birinci Çeyrekte Verilen İzinlerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı.....	130
Tablo 20: Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri.....	166

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmeyi gerçekleştirmede iki önemli darboğaz yaşanmaktadır. Bunlardan ilki iç tasarruf yetersizliği ikincisi ise teknoloji yetersizliğidir. Gelişmekte olan ülkeler bu iki açığın dışardan sermaye transferi yoluya yapılacak yatırımlarla kapatılacağına inanmışlardır. Sermaye transferi bir yandan iç tasarruf yetersizliğine çare iken diğer taraftan ödemeler dengesindeki açığın da kısa dönemler içerisinde kapanmasına yardımcı olmaktadır. Bu özelliği ile yabancı sermaye hareketleri özellikle gelişmekte olan ülke politikacıları ve bürokratları tarafından üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir.

Uzun dönemde uluslararası sermaye hareketleri başlıca iki kısımdan ibarettir. Bunlardan birincisi özel ve resmi kaynaklardan sağlanan dış krediler, borçlar veya hibe şeklinde paralar, diğeri ise çok uluslu şirketler tarafından yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bu çalışmada esas itibariyle Türkiye'ye yapılan yabancı sermaye hareketleri incelenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde yabancı sermaye yatırımları kavramsal ve teorik olarak incelenmiş ve yabancı sermaye yatırımlarının gerek ev sahibi ülke açısından gerekse yatırım yapan ülke açısından fayda ve zararları anlatılmıştır. Ayrıca yabancı sermaye yatırımları çerçevesinde çok uluslu şirketlerin tanımı yapılarak çok uluslu şirketler teorisine kısaca değinilmiştir.

İkinci bölümde dünyada yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkelere olan sermaye hareketleri açısından incelenmiştir. Ayrıca bölgelere göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları da incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi, cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet dönemi olarak incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca yabancı sermaye mevzuatı da kronolojik olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ayrıca Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının genel olarak değerlendirilmesi başlığı altında ülkemizin uygulamış olduğu yabancı sermaye politikaları, kısa ve uzun vadede ulaşılmak istenen amaçlar ve hedefler irdelenmiş ülkemizin doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusunda güçlü ve zayıf yönleri anlatılmıştır.

I. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA KAVRAMSAL VE TEORİK YAKLAŞIMLAR

1. Kavramsal Yaklaşım

1.1. Yabancı Sermaye Tanımı

Bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması bir dolaysız yabancı sermaye yatırımdır. taşır. Yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması ise dolaylı yabancı sermaye yatırımdır. Bu tür yatırımlara uluslararası portföy yatırımları da denmektedir. Yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerler elde edilmesi de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının kapsamına girer.¹

Yabancı sermaye, ülkelerin doğal kaynaklarını kullanılabilir hale getirmek, mevcut üretim faktörlerini etkin bir şekilde değerlendirebilmek için gerekli olan, fakat ülke içi kaynaklar tarafından yeterli ölçüde sağlanamayan, bu nedenle de diğer bir ülkeden ithalatı kaçınılmaz bir zorunluluk olarak karşımıza çıkan sermayedir. Yabancı sermayeyi daha geniş olarak, bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaklar olarak tanımlayabiliriz. Yabancı sermayenin hiçbir zaman bir ülkeye yardım için veya o ülkeyi kalkındırmak amacıyla değil, sırf ticari çıkarlarını maksimize etmek için geldiği ve yabancı sermaye ile olan ilişkinin tam anlamıyla bir karşılıklı çıkar ilişkisi olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

1.2. Yabancı Sermayenin Özellikleri

Gerek portfölyo yatırımları, gerekse dolaysız yabancı sermaye yatırımları uluslararası sermaye akımları niteliğinde olmakla birlikte aralarında bazı önemli farklılıklar vardır.

¹ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, İst 1999, s.664

En önemli fark, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi konusunda kendini gösterir. Dolaysız yabancı sermaye yatırımı durumunda, yabancı ülkede kurulan şirket ana şirketin doğrudan denetimi altındadır. Çoğu kez bu şirketin üst yönetim kadrolarında ana şirket tarafından atanan yöneticiler yer alır.

Oysa uluslararası portfolyo yatırımları durumunda, bir yabancı tahvil veya hisse senedi satın alınırken şirket yönetiminin doğrudan denetlenmesi söz konusu değildir. Yani ulusal şirket bu yolla uluslararası piyasalardan finansman sağlamış olur, yönetim eskisi gibi yerel yöneticilerin ellerinde sürdürülür. Gerçi hisse senetleri durumunda pay sahipleri, hissedarlar kurulunda oy verme hakkına sahip bulunurlar. Ancak genel kurulda oy kullanma, şirket yönetimine dolaysız katılma demek değildir.

İkinci olarak, dolaysız uluslararası yatırımlar durumunda yabancı yatırımcı, sermayesinin yanında, genellikle üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de birlikte getirir. Portfolyo yatırımlarda ise yabancı yatırımcının, sermayesinden başka bir katkısı yoktur.

Üçüncü olarak, yatırımcıların kimlikleri de birbirinden farklıdır. Portfolyo yatırımları tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilirler. Oysa uygulama da, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını yapanların hemen hemen tümü, çok uluslu şirketlerdir.

Nihayet dördüncü bir fark da yatırımın ana para ve gelirlerinin geri ödenmesiyle ilgilidir. Portfolyo yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödenme koşulları önceden belirlidir. Borç alanlar bakımından tahvil, sabit bir döviz borcu niteliğindedir, ekonomik koşullara göre değişmez. Oysa dolaysız yatırımlarda genellikle belirli bir amortisman yoktur. Transfer edilen karlar işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transferler üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları, bir büyük firmanın (çok uluslu şirket) ana merkezinin bulunduğu ülke dışındaki yörelerde, yeni bir şirket kurması veya var olan bir yerli firmayı satın alarak ya da sermayesini artırarak kendine bağlı bir duruma getirmesi biçiminde tanımlanabilir. Burada yatırımı yapan asıl şirkete “ana şirket” (parent company), yabancı ülkede edinilen

şirkete de "yavru şirket" (subsidiary), "yabancı sermaye şirketi" veya "şube" denmektedir.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının en önemli özelliklerinden birisi, bunların yalnızca yavru şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla (kısmen veya tamamen) kalmamaları, aynı zamanda onun yönetimini de denetimleri altında bulundurmalarıdır. Yavru şirket genellikle, ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret ünvanı ve öteki kolaylıklardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise, kazanılan karlar, kısmen veya tamamen ana şirkete aktarılır.

Çok uluslu şirket, yabancı ülkede dolaysız sermaye yatırımı yaparken o ülkeye genellikle döviz transfer eder. Ana özellik bu olmakla birlikte, bazen ev sahibi ülkeye (yatırım yapılan ülke) döviz girişi olamadan da dolaysız yatırım gerçekleştirilebilir. Bunun bir yolu, yabancı sermayenin ülkeye üretimde kullanılacak makine, donatım gibi fiziki üretim araçları şeklinde gelmesidir. Bazen de döviz veya yatırım malı olarak değil, lisans, teknik bilgi ve know-how gibi gayri maddi haklar biçiminde gelebilir.²

1.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Fayda ve Zararları

1.3.1 Ev Sahibi Ülke Açısından

Yabancı sermaye yatırımlarının etkileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklıdır. Gelişmiş ülkelerde yatırım yapan firmaların, ev sahibi ülke üzerinde ekonomik anlamda gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında görece daha olumlu etki yaptığı söylenebilir. Yabancı sermaye yatırımları, ülkeye giren net sermaye katkısı çerçevesinde düşünüldüğünde her iki grup ülkeden de, gelişmiş ülkelere daha az oranda olmak üzere, yatırım yapan firmanın bulunduğu ülkeye bir transfer olmaktadır. Ancak sonuçlara, sermaye katkısı dışındaki unsurlar çerçevesinde bakıldığında, ev sahibi ülkenin ekonomik yapısı ve firmanın yatırım koşullarına bağlı olarak sonuçların her zaman olumsuz olduğunu söylemek zordur. Olumsuz koşulları ev sahibi ülke lehine çevirmenin

² Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, İstanbul 1991, s.646

koşulları, ev sahibi ülkenin kısa ve uzun dönemli makro hedeflerinin ve mikro kararlarının yatırım yapan firmaların yarattığı ile uyumlu olabilmesidir.³

Sermaye ithalatçısı ülkeler çeşitli politikalar uygulamak suretiyle yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ederken, bu yatırımlardan bazı faydalar beklenmektedir. Yabancı sermaye yatırımları karlı, verimli ve elverişli koşulları araştırdığı gibi, sermaye ithalatçısı ülkeler de kendi açılarından bazı koşulları incelemektedirler. Bu konuda yabancı sermaye ithalatçısı ülkenin menfaati yabancı yatırımların ekonomiyi canlandıracak ve kalkınmayı hızlandıracak etkilerde bulunmasıdır.

Ülkeler yabancı sermaye politikalarını düzenlerken bu yatırımlardan bazı yararlar beklerler. Yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke bakımından ekonomik yararlarını şöyle belirtebiliriz:

1.3.1.2. Sermaye Birikimini Sağlamada

Az gelişmiş olan bir ülkenin en belirgin özelliği, sermaye birikiminin yetersiz olmasıdır. Ülkelerin refaha ulaşmalarının ölçütü olarak kişi başına düşen milli gelir kullanılmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir reel olarak artıkça, ülke refahının da arttığı kabul edilir. Kişi başına düşen milli gelirin artırılması, üretim kapasitesinin genişletilmesiyle, bu da her yıl bir öncekine oranla yatırımların artırılması ile mümkün olmaktadır. Bu ise ancak, ekonomide her yıl yaratılan toplam kaynakların belli bir kısmının tüketilmeyerek, tasarruf halinde muhafaza edilmesi ve daha sonra da yatırıma dönüşmesi ile mümkündür.

Ancak az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen milli gelirin düşük olması nedeniyle, marjinal tasarruf eğilimi de düşüktür. Hızlı nüfus artışı vergi gelirlerinin toplanmasında karşılaşılan güçlükler, diğer yapısal ve kurumsal güçlükler nedeniyle yatırımlara dönüşecek tasarruf birikimini sağlayamamaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkeler, geri kalmışlık kısır döngüsünü kırabilmek için yatırımlarını arttırmak zorundadırlar. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, yatırımlarını arttırmak için gerekli tasarruf birikiminden yoksundurlar.

³ T.Berksoy-A.S.Doğruel-F.Doğruel, Türkiye'de Yabancı Sermaye, Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1989, s.35

Bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya bulundukları bu tasarruf-yatırım darboğazı veya "sermaye yetersizliği" bir ölçüde yabancı ülkelere yapılan tasarrufların ülkeye yatırım olarak çekilmesi ile ortadan kaldırılabilir. Diğer bir deyişle, yabancı sermaye iç tasarruf darboğazını genişletmek için kullanılabilir önemli bir kaynaktır.⁴

Yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesiyle birlikte, ülke içindeki üretimde meydana gelecek artış, ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır. Ancak, yabancı sermayeli yatırımın ülke ekonomisine net katkısı, doğrudan yatırımın çıktısından ithal girdilerin düşülmesi ile bulunur. Yerli üretim faktörlerini fırsat maliyetlerinden de dikkate alınması ile yabancı sermaye yatırımların net katkısı doğru bir şekilde tespit edilebilir. Buna, yabancı sermayeli yatırımın doğrudan gelir etkisi de denebilir.

Ayrıca, yabancı sermayeli yatırımların dolaylı gelir etkileri de vardır. Yabancı sermayeli firmaların rekabeti, yerli kuruluşlarda verimliliğin artmasına ve yerli girişimcinin yaratma gücünü kamçılıyarak çağdaş firmaların oluşmasına katkıda bulunabilir. Diğer bir dolaylı etki de yan sanayilerin kurulması şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Diğer taraftan, yabancı sermayeli firmaların, geliri üzerinden evsahibi ülkeye ödediği vergiler de, evsahibi ülkede gelir artırıcı etki yapar.

1.3.1.3. Ödemeler Dengesi

Yabancı sermaye ödemeler dengesini birçok yönde etkileyebilmektedir. Doğrudan yatırım için gelen yabancı sermaye, başlangıçta ev sahibi ülkeye döviz girdisi sağlaması açısından ödemeler dengesine olumlu etkide bulunur. Yatırım safhasında, yatırım için gerekli makina ve teçhizatın yurtdışından temini için ise, yurt dışına yapılan transferlerle ödemeler dengesi olumsuz yönde etkilenmektedir.

Yatırımın tamamlanıp, üretime geçilmesi ile birlikte, üretilen mal ve hizmetlerin ihracı ve yatırımın sağladığı ithal ikamesi ödemeler dengesini olumlu yönde etkilerken, üretim için gerekli hammadde ve diğer girdilerin

⁴ Rıdvan Karluk, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, İ.T.O., No: 13, 1983, s.210

ithalatı, kar transferleri gibi nedenler olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu etkiler doğrudan etki olarak nitelenebilir.

Ayrıca yapılan yatırımların gelir düzeyini yükseltmesi sonucu ithalatın artması, mevcut yatırımın diğer sektörlerden talep ettiği girdiler nedeniyle bu sektörlerin ithal talebinin artması gibi etkiler de dolaylı etkiler arasında sayılabilirler.

Yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisinin süreklilik kazanabilmesi için, yabancı sermayenin uzun dönemde döviz kazandırıcı özelliğini koruması gerekir. Aksi takdirde, yatırımların ithal girdilere bağımlı olması ve transferlerin getirilen sermayeyi aşması durumunda olumsuz etkiler doğurur. Bu olumsuz etkileri en aza indirebilmesi için evsahibi ülke, bazı tedbirler alabilir, örneğin elde edilen karların yeni yatırım alanlarına yönlendirilebilmesi teşvik edebilir.

Yabancı sermayenin getirdiği dövizler, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkiler yaratarak, gidilen ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunur. Fakat daha sonra yurtdışına yapılan kar transferleri de ödemeler dengesini olumsuz etkiler. Bu bakımdan ev sahibi ülkeler çoğunlukla yabancı sermaye şirketlerin kar transferlerini sınırlandırıcı düzenlemelerde bulunur ve bunlardan karlarını yeniden yatırıma yöneltmelerini isterler.⁵

1.3.1.4. İstihdam

Bir ülkeye yabancı sermayenin gelmesi aynı zamanda istihdamın gelişmesine de yol açacaktır. Yapılan yeni yatırımlar yeni iş sahalarının açılmasına yardımcı olacaktır. Yaratacağı yeni iş olanaklarıyla ülkenin işsizlik sorununun çözümüne katkı sağlayabilir.

Yabancı sermaye yatırımı ile birlikte genellikle üst düzey yöneticileri de yatırım yapılan ülkeye gitmekte, ancak gerekli diğer işgücü yerli kaynaklardan karşılanmaktadır. Büyük bir işsizlik potansiyeline sahip azgelişmiş ülkeler açısından, bu işsizliği giderecek yatırımların gerçekleştirilmesinde kendi kaynakları yetersiz kaldığından, yabancı sermaye yatırımları istihdam açısından

⁵ Seyidoğlu, a.g.e, s.657

elverişli bir durum yaratmaktadır. Buna örnek olarak, İrlanda'da 1960-1982 yılları arasında yapılan yabancı sermaye yatırımları ile 82.000 İrlandalı'ya iş imkanı sağlamış olması gösterilebilir.⁶

Diğer taraftan yabancı sermayenin geliş şekli ve üretim yapacağı sektöre bağlı olarak istihdam etkisi değişebilmektedir. Eğer yabancı sermaye mevcut bir yerli şirketle birleşerek veya satın alarak geliyorsa, ilave bir istihdam yaratılması söz konusu olmayacaktır. Ayrıca yabancı sermaye doğal kaynakların işletilmesi için maden sektörüne geldiğinde, yaratılacak istihdam, teknolojik gelişmelerin bu sektöre de girmiş olmasından dolayı sınırlı kalabilecektir.

Sanayi kesimine gelen yabancı sermayenin ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Ancak bu durumda, kullanılan teknolojinin emek veya sermaye yoğun olması, yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı kalmasını belirleyecektir⁷

1.3.1.5. Fiziksel ve Yönetmel Teknoloji

Bugün gelişmekte olan ülkelerin en önemli darboğazlarından biri de üretim teknolojisi teminidir. Hammaddenin ürüne dönüştürülmesinde doğrudan kullanılan bilgi birikimi diye tanımlayabileceğimiz teknoloji, üretim işlevinde önemli bir yer tutar. Öyle ki, bir ekonomide sermaye stoku hiç artmasa bile, teknolojik gelişme ile önemli ürün ve verim artışı sağlanabilir.⁸

Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında büyük bir teknoloji uçurumu varlığı görülmektedir. Teknoloji bir bilgi birikimi olup, bilimsel araştırmaların sonuçlarının pratiğe uygulanış şeklidir. Bu bilgi birikimi de, yüksek düzeyli sermaye oluşumu olan ve bu sayede araştırma ve geliştirme programlarına büyük fonlar ayırabilen gelişmiş ülkelerde sağlanabilmektedir.

Oysa, gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsi, kalkınmalarını hızlandırmak için bu teknolojik yeniliklere gereksinme duymaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu yeni teknolojileri ne üretebilmekte, ne de kendi olanaklarıyla ithal edebilmektedirler. Bu nedenle, yabancı yatırımlar yolu

⁶ Matthew Connely, "İrlanda'da Yabancı Sermaye Tecrübesi ve Elde Edilen Sonuçlar", Dış Ülkelerde Yabancı Sermaye Tecrübesi, İstanbul, YASED Yayınları, No: 10, 1983, s.23.

⁷ Cem Alper, Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Gen. 3. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1980, s. 86

⁸ Ayhan Akman, Yabancı Sermaye Yatırım Nedenleri ve Etkileri, YASED, 1988, s.29.

ile, gelişmekte olan ülkeler kendi sınırlı imkanları ile geliştirilebilecek veya ithal edilebilecek teknoloji ile kıyaslanmayacak nitelik ve nicelikte teknoloji transferi imkanına sahip olmaktadır. Çünkü yurt dışından teknolojinin patent, lisans, know-how ve yönetim anlaşmaları şeklinde ithal edilmesi ile yurt dışına ödenen paralar öyle büyük meblağlara ulaşabilmekte ki, yapılan bir araştırmaya göre, Arjantin, Brezilya, Meksika gibi ülkelerin bu konularda dışarıya ödedikleri paralar, ülkelerin toplam ihracatının %7'sine ulaşmaktadır.⁹ Teknoloji, kendisine sahip olmayan ülkeler bu derecede pahalıya mal olmaktadır.

Gelişmiş lkeler arasındaki teknoloji alışverişinde her ülke belli ölçüde hem alıcı hem de satıcı durumunda iken, gelişmekte olan ülkelerin her zaman alıcı durumunda olmaları, uygun teknoloji seçiminde pazarlık güçlerini ortadan kaldırmaktadırlar.

Diğerk taraftan gelişmekte olan ülkelere, fazla pazarlık g olmaması nedeniyle, genellikle gelişmiş ülke açısından eskiyen fakat gelişmekte olan ülke açısından yeni sayılabilecek teknolojinin transferi gerçekleştirilmeye çalışmaktadır.

Bu nedenle, bir ülkede yatırım yapılırken ona en uygun olan teknoloji düzeyinin transferinin sağlanması gerekir. Çünkü yabancı yatırımcılar, ülkedeki mevcut teknolojinin daha alt düzeyinde bulunan bir üretim teknolojisi ile sırf karlı olduğu için yatırım yapmak isteyebilirler. Ancak bunun ülke için teknolojik açıdan değil sadece istihdam yönünden faydası olabilir. Yatırım yapılan ülkenin hem ekonomik hem de teknolojik açıdan yararlı olabilecek yatırımları desteklemesi gerekmektedir. Örneğin, Kenya'daki işsizlik nedeniyle, belli bir teknolojik standardı sağlayan ve genelde istihdamı arttırıcı yatırımlar teşvik edilmektedir.¹⁰

Yabancı yatırımcılar genellikle en son teknolojileri pazardaki rekabet şansını arttırabilmek için gelişmiş ülkelerdeki yatırımlarda kullanmaktadır. Teknoloji transferlerinde lisans anlaşmalarından ziyade, bizzat teknoloji sahibi kuruluşun doğrudan yatırım yapması teşvik edilmeli, teknolojinin satın alınması

⁹ Multinational Corporations in World Development, UN, NY. 1973, s.50

¹⁰ Erkin Erimez, Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Ekonomi Dış Faktörler ve Türkiye'nin Yabancı Sermaye Yatırımlarından Beklentiler, YASED, 1985, s.127,

veya teknik yardım anlaşmaları ile kuruluşu mal edilmesi yolu tercih edilmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, yabancı sermaye ile birlikte ithal edilen teknolojinin, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından cazip görünse de , ülke şartlarına uygun olamaması halinde evsahibi ülkede dolaylı olarak olumsuz etkiler yaratabileceğidir.

Öte yandan, dışa açık bir kalkınma politikası izleyen ülkelerde teknoloji transferinin uluslararası pazarlara açılmada da olumlu rolü bulunmaktadır. Ayrıca bazı gelişmekte olan ülkelerde, teknolojiyi emme ve taklit etme yeteneğinin bulunması, bu ülkelerde teknolojiyi bünyelerine uydurması sonucunu doğurmuştur ki, böyle bir durumda dışa bağımlılık azalmaktadır.

Teknoloji transferinin diğer bir yönü de, işletme teknolojisi alanındadır. Fiziksel teknoloji gibi üstün yönetim teknolojisi de, üretimde ve pazarlamada verimliliğin önemli ölçüde artmasını sağlayabilir. Bunu gören yerli kurumlar da bu teknikleri kendilerine uygulayabilirler ki, bunun güzel bir örneğini, 1980 den sonra ülkemizdeki bankacılık sektöründe faaliyet gösteren yerli bankalarda gerçekleştirilen modernleştirme ve reorganizasyon çalışmaları ile, yabancı sermayeli bankalarla rekabet edecek düzeye gelmelerinde görmekteyiz.

Modern teknoloji ve yeni teknikler uygulayan yabancı sermaye yatırımı, yöneldiği bölgelerde yönetim ve işletmecilik bilgisinin yayılmasını sağlamaktadır. Evsahibi ülkenin bu yatırımlarda çalışan uzman işgücü, en son yenilik ve incelikleri bu sayede öğrenmektedir. Bu şekilde üretim süresi içinde işgücü ve yöneticileri eğiterek ekonomide vasıflı işgücü ve yönetici açığının kapanmasına yardımcı olurlar. Bu ülkelerin sonraki yıllarda, ekonomilerindeki gelişmede motor görevini ifa eden bu personeldir.¹¹

Diğer taraftan, bazı ülkeler, kalifiye elemanın yabancı şirketlerde istihdamını ve bunlara ödenen yüksek ücreti eleştirmişler ve gelir dağılımını bozduğunu belirterek şikayetçi olmuşlardır.¹²

¹¹ İrfan Kaya Ülger, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri, YASED, 1988, s.266

¹² Cem Alper, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Gen. 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980, s.86

1.3.1.6. Pazarlama

Çok Uluslu Şirket gelişmekte olan ÷lkelere dünya çapındaki alım satım düzenleriyle birlikte gelmekte, gelişmekte olan ÷lkelere bu sistemden yararlanma olanağı getirmektedir. Tek başına ve kendi gücüyle gelişmekte olan ÷lkenin bu pazarlara girmesi çok güç hatta imkansızdır.

Yabancı sermayeli kuruluşlar iç piyasanın da gelişmesine yardım ederler. Pazarlama kanallarının kurulmasını, kuvvetlenmesini, dağıtımının üretici ve tüketici lehine gelişmesini sağlar, ambalajlama pazarlama teknolojilerini öğretir.

1.3.1.7. Uluslararası İlişkilere Etkisi

Yabancı yatırımlarla, ÷lkenin dış dünya ile ilgili münasebetlerinin ekonomik ve politik boyutu giderek genişler. Bu yatırımlar sayesinde, sermaye ihraç eden devletlerle siyasi ilişkilere canlılık gelir. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Avrupa Topluluğuna katılımında, bu ÷lkedeki AT ÷lkeleri orjinli yatırımların olumlu etkisi herkes tarafından kabul edilmektedir. AT orjinli sermayenin topluluğa katılma akabinde oluşacak sorunların halinde de rol oynayacağı, İspanya, Portekiz ve Yunanistan örneğı dikkate alınarak belirtilebilir.

Diğer taraftan, yüksek düzeyde borcu olan gelişmekte olan ÷lkelerin borç ilişkisi sebebiyle gelişmiş ÷lkelerle ihtilafında, yatırımlar gözönünde bulundurulmakta ve bu durumda sermaye ihraç eden devletlerin esnek davranışlarına neden olmaktadır. Uluslararası kuruluşlarda, çeşitli ulusal ve uluslararası forumlarda sermayeci devletler, kendi yatırımlarının bulunduğu devletlere daha itina ile yaklaşmaktadırlar.¹³

Ayrıca yabancı sermayeyi gerçekleştiren çok uluslu firmaların dünya üzerindeki nüfusu ise inkar edilemez. İşte bu ekonomik gücün bir ÷lke konusundaki fikir ve telkinleri, o ÷lkenin uluslararası ilişkilerinde kolaylıkların doğmasını sağlamaktadır.

Yabancı sermayenin ÷lke ekonomisine olumsuz etkilerini şu şekilde özetleyebiliriz;

¹³ İrfan Kaya Ülger, a.g.e., s.268

- Yeterli denetim olmaksızın davet edilen özel yabancı sermaye az gelişmiş ekonomide ana sektörleri ele geçirerek ekonominin kontrolünde etkin olabilir.

- Yabancı sermaye belirli teknolojileri empoze ederek ülkenin sanayileşme ve teknolojik gelişme açısından ters yönde sapmalara da yol açabilir.

- AGÜ'de yabancı sermaye ülkenin ekonomik yapısını bozarak dual bir yapı oluşturabilir.

- Yabancı sermaye yatırımları gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına olanak sağlamaktadır.

- Gelişmiş teknoloji yabancı sermaye küçük ölçekli yerli şirketler karşısında haksız rekabet üstünlüğü sağlar.

- Yabancı sermayeli şirketler yaptıkları kar transferleriyle yerleştikleri ülkenin ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı artırır.

Yabancı sermayede dikkat edilmesi gereken hususlar vardır;

- Yabancı sermayenin görevi bir ülkeyi kalkındırmak değildir. Bu ilişki bir yardım ilişkisi değil, ticari bir işbirliği "karşılıklı bir menfaat ilişkisidir". Dolayısıyla yabancı sermayeye normal verimlilik ve "kar"ın tanınması gerekir. Asıl olan husus menfaat dengesinin iyi kurulmasıdır.

- Yabancı sermaye yatırım yaptığı ülkede verimlilik ve kardan önce "İstikrar" arar. Bu ortamı müsait bulursa gelir.

- Yabancı sermaye kalkınma için zorunlu olan yatırımların gerçekleştirilmesini sağlayan, yetersiz tasarrufu kısmen gideren bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

- Yabancı sermayenin bir ülkeye gelişi, o ülkede uygun bir ortamın bulunmasına bağlıdır. Uygun ortamı oluşturan unsurlar olarak şunlar belirtilebilir, iktidarın ve muhaletetin yabancı sermayeye karşı tutumları, devletleştirme ve millileştirme politikalarının gündeme getirilmemesi, yabancı sermayeye tanınan geleneksel şartların kabul ve uygulanması (kar, sermaye transferi, yerli sermayeyle eşitlik) anarşi ve terörün bulunmaması, yaygın

grevlerin mevcut olmaması, yabancı sermayeye hasım bir tutumun bulunmaması.¹⁴

1.3.2. Yatırım Yapan Ülke Açısından

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticaretin liberalleşmesi ve gelişmesi, bölgesel ticari birliklerin kurulması, sanayileşmiş ülkelerin özel yabancı sermaye yatırımlarına önderlik etmesi ve uluslararası iş anlaşmalarının teşekkülü, uluslararası ekonomide önemli gelişmeler sağlamıştır. Bu gelişmeler sonucu oluşan koşullarda, özel yabancı sermaye yatırımlarında bulunmak isteyen yatırımcılar, yatırımda bulunacakları ülkeleri bazı faktörler çerçevesinde inceleme yoluna gitmektedirler.

Bir yatırımcının yabancı bir ülkeye neden yatırım yaptığını sebepleriyle anlamak, sermaye ithal eden bir ülkenin böyle yatırımları kontrol altına almasını sağlayabilecek faktörlerin ayırımını kolaylaştıracaktır.

Kendi ülkesinde yatırım yapacak bir yatırımcının, kar gayesiyle bu yatırımı yapması genel ekonomi kuralıdır. Ancak, yabancı yatırımcıların üzerinde durduğu diğer önemli bir konu ise, yabancı memlekette elde edilen karın kendi ülkesine transfer edilebilmesidir. Bu kar transferini serbestçe sağlayamayan bir yatırımcı için yabancı memlekette yapılacak yatırımın fazla bir önemi kalmaz. Esas amaç karlılık ve kar transferi olmakla birlikte, yabancı sermayenin yatırımlarını yaparken dikkat ettiği başka hususlar da vardır. Bu faktörler ana amaç olan karı ve kar transferini sağlayan ve yabancı sermayenin varlığının ve geleceğinin güvencesini belirleyen etkenler olarak değerlendirilmektedir.¹⁵

1.3.2.1. Ekonomik Faktörler

Yabancı sermaye gelirken herşeyden önce kar elde edeceği yatırım alanlarının bulunmasını ister. Bu nedenle, günümüzde yabancı sermayenin yatırım yapacağı ülkede aradığı ekonomik faktörlerin başında pazar çekiciliği gelmektedir. Pazar büyüklüğü, karını azamileştirmek isteyen müteşebbisin

¹⁴ Erdoğan Karakoyunlu, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulaması" 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonunun Yabancı Sermaye Tebliği, YASED, No:1, Aralık 1981, s.10

¹⁵ Muhammet Akdiş, Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, YASED, 1988. S.67.

ilgisini çeken en önemli konu olmaktadır. Çünkü yatırımdan sağlanacak gelir, pazarın genişliği ve üretilecek ürüne karşı olan talebin büyüklüğü ile doğru orantılıdır.

Yabancı sermayenin yüksek kar beklentisi sadece yeni pazar arayışı veya sahip olduğu pazarın genişletilmesi ile sınırlı değildir. Diğer bir önemli faktör de, tabii kaynakların bolluğu ve ucuzluğudur ki, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıçta sadece ucuz ve bol doğal kaynakları işletmek ve ana şirkete hammadde temin etmek amacıyla yapıldığı bilinmektedir. Meksika, Brezilya, Şili ve petrol rezervlerine sahip diğer ülkelerle, yeraltı ve yerüstü zenginliklere sahip ülkelere yapılan yatırımlar buna örnektir.

Yabancı şirketler için yatırım kararında, gümrük tarifelerinden ve dış ticaret kısıtlamalarından kurtulma da önemli bir faktördür. Bu tür kısıtlamalar, yabancı malların ülkeye girişini engeller. Bu durumdan kurtulmanın en iyi yolu ise, yatırımların o ülkeye kaydırılması olabilmektedir. Örneğin, "AET'nin kurulmasından sonra, dışa karşı ortak gümrük tarifesi sebebiyle, ABD'nin ticaretinin aksadığını ve bunu tamir için, Amerikan şirketlerinin yatırımlarını AET içine kaydardıklarını görüyoruz.

Ayrıca OECD'nin yaptığı bir araştırmaya göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, yabancı sermayenin yatırım kararlarını en çok etkileyen nedenlerin başında, yatırım yapılan ülke ve bölgedeki pazara hakim olmaktan sonra, gümrük tarife ve dış ticaret engellerinden kurtulma gelmektedir.

Yabancı yatırım kararını etkileyen diğer bir ekonomik faktör de, üretim faktörlerinin bolluğudur. Bunlar arasında en önemlisi olan ucuz işgücü temini ise, yabancı sermayeli yatırımlar daha çok sermaye yoğun olduklarından, genellikle gelişmekte olan ülkeler için söz konusu olmaktadır. Bu tür ülkeler, ki aralarında Kore, Hong Kong, Singapur, Tayvan, Filipinleri sayabiliriz, maliyetler açısından nisbi çekiciliğe sahiptirler. Sonuç olarak, azgelişmiş bölgelere yönelen yabancı sermaye için ucuz işgücünün varlığı, gelişmiş bir ülkeye giden yabancı sermayeye kıyasla daha önemli olmaktadır. Bu sebeple "çok uluslu şirketler", 1960'lardan sonra, emek-yoğun ve teknolojinin standardize olduğu

ürünlerinin üretimini, işgücünün ucuz olarak bulunduğu ve sendikalaşmanın gerçekleşmediği azgelişmiş ülkelere kaydırmışlardır.¹⁶

Öte yandan, gerek sermayenin geldiği ve gerekse yatırımların yapıldığı ülke hükümetlerinin ekonomi ve maliye politikalarında meydana gelen değişmelerde, uluslararası sermaye hareketlerini etkileyen bir faktördür. Büyük şirketlerin bağlı bulundukları ülkede faiz araçlarının ve kurumlar vergisinin artırılması, işçi ücretlerinde asgari sınırların yükseltilmesi, mevcut kredi politikasının büyük girişimcilerin aleyhine değiştirilmesi veya gümrük vergilerinin artırılması sonucu üretimde kullanılan ithal malı girdi fiyatlarının pahalılaşması gibi nedenler üretimin maliyetini yükselteceğinden, bu değişikliklerden etkilenen şirketleri, bağlı oldukları ülke sınırları dışında yatırıma yöneltecektir.

Bazı yatırımlarda, ülke geniş ve cazip bir iç pazara sahip olmasa da, ucuz emek ve dış dünya ile iyi entegre olmuş bir ekonomi, üçüncü ülkelere ihracat yapılabilecek ideal bir üs olarak konumlanabilmektedir.¹⁷

1.3.2.2. Politik Faktörler

Yabancı sermaye yatırımcısının en fazla dikkat ettiği konu yatırım yapacağı ülkenin ekonomik ve politik istikrara sahip olmasıdır. Politik istikrar, ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan, emniyet ve güven bekleyen yabancı sermaye için belirleyici faktör olmaktadır.

Bir ülkede, politik sistemin sürekli değişiklikler göstermesi ve etkin olarak çalışmaması olarak tanımlanabilecek politik istikrarsızlık, politik risklerin oluşması için ortam hazırlar.

Yabancı sermaye yatırımın gerçekleşebilmesi, yatırım yapılacak ülkenin iç politik istikrarının yanında dış politikasının da istikrarlı olmasına bağlıdır. Politik istikrar yatırımların rizikosunu azaltacak kriterlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü politik istikrarın bozulması sonucunda, yabancı kurumları sınırlayan bazı önlemler alınabilmektedir. Örneğin, yatırımların devletleştirilmesi, kar transferinin engellenmesi veya hisse paylarının değiştirilmesi gibi.

¹⁶ Cem Alper, Azgelişmiş Ülkelerde Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, ALTA Yayınları: 195, Ankara, 1982, s.108

¹⁷ Ayhan Akman, Yabancı Sermaye Yatırım Neden ve Etkileri, YASED, 1988, s.35.

Politik riskler, sadece geri kalmış ülkeler için geçerli olmayıp, gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Örneğin Kanada'da haberleşme endüstrisinde faaliyet gösteren tüm yabancı kurumların hisse payları %50'nin altına düşürülmüştür; buna neden olarak da haberleşme gibi stratejik bir konunun kontrolünün yabancılara bırakılmayacağı gösterilmiştir.

Politik faktörler, yatırım kararlarını iki yönlü etkiler. Birincisi, politikaların iktidarda bulunanların politik ideolojilerine göre şekillenmesidir ki, buna en iyi örnek, 2.Dünya Savaşı sonunda İngiltere'de işçi Partisinin iktidar olması ve kendi politik ideolojileri doğrultusunda ulusallaştırma ve kamulaştırma işlemlerine girişmesi sonucunda özel teşebbüsün dış yatırıma yönelmesidir. İkinci etki ise, sermaye ithalatçısı ülkede göze çarpan politik ideolojilerin yatırım yapma ile ilgili kararlarda etkili olmasıdır. Arjantin ve Peru gibi bazı Latin Amerika ülkelerin sık sık askeri veya sivil darbelere maruz kalması nedeniyle kamulaştırma işlemlerine girişilmesi, yatırım kararlarını olumsuz etkilemiştir.

1.3.2.3. Psikolojik Faktörler

Psikolojik faktörler, yabancı sermaye yatırımcılarının yatırım kararlarını verirken veya alternatif ülkeleri değerlendirirken gözönünde tuttıkları önemli bir etken olmaktadır. Bu faktörler, geçmişten gelen bir takım endişelerle, gelecekte kötümler sonuçlar beklenmesine neden olmaktadır.

Pek çoğu sömürge geçmişine sahip gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermaye yatırımları karşıtı ekonomik bir milliyetçilik uygulanabilmektedir. Bunun sonucu olarak da, yabancı sermaye yatırımlarına karşı hem yasal hem de fiili bazı kısıtlamalara ve farklı uygulamalara gidilebilmektedir. Bu tür aleyhte kampanyalar yürüten ülkeler yabancı sermayeyi tedirgin ederek, onların bazı projelerinden vazgeçmelerine ve hatta varolan yatırımlarını tasfiye etmelerine neden olmaktadır.

Kamuoyunun yabancı sermaye konusundaki düşüncesi firmalar için çok önemlidir. Bu tür gelişmekte olan ülkelerde görülen yabancı sermaye karşıtı düşünceler, yeni yatırımlardaki risk oranlarını yükseltmekte, korku ve endişe içerisinde çalışan mevcutlarının da ülke ekonomisi ile entegrasyonuna engel olmaktadır.

Yabancı sermayeden en fazla yararlanan İspanya, Yunanistan, İrlanda gibi ülkelere baktığımızda, bunların yabancı sermaye konusunda ön yargılı düşünceler taşımadığını görürüz. Psikolojik rahatlığa kavuşan yabancı sermayenin, bu ülkelerin ekonomilerine yaptığı katkılar da çok büyük olmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti, dış dünyaya açılma politikası içinde 1979'dan sonra yabancı sermayeye de kapılarını açarak, sosyalist bir ülkede en kuvvetli bir şekilde bulunması gereken "yabancı sermaye" ön yargısından kendisini kurtarmaya çalışmıştır. Sonuçta yabancı sermaye, Çin'in modernleşmeye yönelik dört hareketinin en önemlilerinden biri olmuş ve yapılan yasal düzenlemelerle yabancı sermayeye verilen güven duygusu artmış, bu da beraberinde yabancı sermaye akımını getirmiştir.¹⁸

1.3.2.4. Sosyal ve Kültürel Yapı

Ekonomik, yasal veya politik faktörler olarak tartışılan bir çok konu aslında, sermaye ithalatçısı ülkelerin sosyal değerlerinin ve kültürel durumlarının bir ifadesidir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirlemekte olan önemli kriterlerden birisi de sosyal ve kültürel yapıdır. Yabancı sermaye yatırımlarında ekonomik ve politik nedenler daha önemli roller oynuyor olsalar da, ekonomik ve politik istikrarın sağlanması durumunda bile, sosyal kültürel yapıdan kaynaklanan problemlerin varolması, yatırımcıyı caydırıcı yönde etkilemektedir.

Yabancı yatırımcıların kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamda çalışmak istemeyi tercih edecekleri beklenmelidir. Halkını tanıdıkları, kültürüne yabancı olmadıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım, üretim ve satış herhalde daha kolaydır. Mevzuat yönünden pek farklı olmamakla birlikte, batı ve Amerika kaynaklı sermayenin daha çok kendi aralarında yatırım yapmalarının bir nedeni de bu faktördür. Amerika Birleşik Devletlerinin, İngiltere'ye daha çok yatırım yapmasının en önemli nedenlerinden birinin dil faktörü olduğu belirtilmektedir.

Sosyal ve kültürel yapının, ticari düşüncenin önüne geçmemekle birlikte, yabancı yatırım kararlarında bir etken olduğu açıktır. Ayrıca yatırım yapılacak

¹⁸ Zhu Baotai, Çinde Yabancı Sermaye Uygulaması ve Kullanımı, YASED, Yayın No: 14, s.13

ülkedeki yerli yatırımcıların, yabancı sermaye hakkındaki düşünceleri ve tutumları da, o ülkede yatırım yapmayı planlayan yabancı sermayeyi etkilemektedir.

Yabancı sermaye yatırımı yapılan ülke halkının bu değişime huzur ortamı yaratacak şekilde eğitilmesi gerekir. Yatırım yapılacak olan ülkenin ekonomik ve politik durumu ne kadar elverişli olursa olsun bu yatırımın gerçekleşeceği ülke halkının yabancı sermaye konusundaki düşünüş ve davranış şekilleri, yabancı sermayedar açısından bir risk ihtimalini doğurur. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sermaye ithal eden, bir ülkedeki kültür yapısı yabancı sermayeye karşı koyma veya izin verdikten sonra kontrol etme şeklinde bir etkiye bulunabilir. Böyle bölgelerde elde edilen bilgiler basın-yayın organlarının duygusal bir şekilde davranarak yatırımcıların kontrol altında bulundurulmasını istedikleri tespit edilmiştir. Yabancı sermayeye tepkinin olduğu yerlerde yatırımcılar böyle bir pazarı kaçırmamak için yöre politikacı ve partilerin desteğinde hareket etmeyi uygun görmüşlerdir.¹⁹

1.3.2.5. Teknolojik Faktörler

Bugün gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi de teknolojidir. Üretimde verimi ve etkinliği artıran teknolojik yenilikler ancak sanayileşmiş ve zengin ülkelerce üretilebilmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsi kalkınmalarını hızlandırmak için teknolojik yeniliklere gereksinme duymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu yeni teknolojileri ne üretebilmekte ne de kendi olanaklarıyla ithal edebilmektedir. Bu teknolojiler ya teknolojik transfer yardımıyla ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla, gelişmekte olan ülkeler gelebilmektedir. Teknoloji transferi doğrudan sermaye malları yollanması ve yatırımlar aracılığıyla olabildiği gibi lisans anlaşmaları, teknik yardım programları, teknik eleman yollama gibi faktörlerle gerçekleşmektedir.²⁰

¹⁹ Isalah Frank, Foreign Enterprise in Developing Countries, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1980, s.131

²⁰ Erdoğan Alkin, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İstanbul; İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 478, 1981

1.3.2.6. Yasal Çerçeve

Yasal çerçeve yatırımcıları iki boyutlu olarak etkilemektedir. Birincisi, yatırımcının ülkesindeki vergilendirmeye ilişkin yasalar ve tröstleşmeyi önleyici politikalar, dış ülkeye yatırım yapılması ile ilgili kararlarda çok önemli bir etkiye sahiptir.

Şirketlerin ülke içinde büyümelerini önleyici mahkeme kararları ile elverişsiz iç vergi yasaları, dış ülkelere yatırım yapılmasını teşvik edicidir.

Yasal çerçevenin diğer bir boyutu da, sermaye ithalatçısı ülkede geçerli olan yasal düzenlemelerdir. Özellikle sermaye ithalatçısı ülkelerdeki yabancı sermaye mevzuatına göre kabul edileceği öngörülen sermaye miktarları, vergilendirme, kar ve anapara transferleri, yatırımcıların yatırım yapma kararlarını etkilemektedir.

Bir ülkede, yabancı sermaye ile ilgili yasal düzenlemelerin açık bir şekilde ve tam olarak yapılması, yabancı sermaye girişi açısından büyük önem taşımaktadır. Vergi sistemi karışık, adalet mekanizması iyi işlemeyen ve yabancı sermayenin tabi olacağı yasal çerçevenin iyi belirlenmediği ülkelere karşı yabancı sermaye ürkek davranmaktadır.

Yabancı sermayenin en çok ürtüğü ortam, belirsizlik ve huzursuzluk ortamlarıdır. Yabancı sermaye bir ülkeye gelirken, atacağı her adımın sonuçlarını da önceden görmek isteyecektir.

Ayrıca, yabancı sermaye, yatırım yaptığı ülkedeki haklarının uluslararası platformda da korunduğunu görmekten memnunluk duyar. Örneğin ikili anlaşmalar, ithalatçı ülkenin MIGA anlaşmasına taraf olması, çifte vergilendirme anlaşmasının yapılmış olması gibi unsurlar, söz konusu ülkeye yabancı sermaye akımını hızlandıracaktır.

1.4. Teorik Yaklaşım: Yabancı Sermaye Yatırımları Çerçevesinde Çok Uluslu Şirketler Teorisi

Günümüzde dolaysız yabancı sermaye yatırımları büyük ölçüde çokuluslu şirketler (Multinational Corporations) tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle, yabancı sermaye akışını etkileyen faktörlerin neler olduğunu yada neler olabileceğini gerçekten anlayabilmek ve bunlar üzerinde bir yorum yapabilmek için çok uluslu şirketler hakkında detaylı çalışmaya ve bu

kuruluşların yatırım kararlarını ne şekilde alındığına yatırım politikalarının ne olabileceğine bakmak gerekir.

İleri sanayi ülkelerinde ulusal bütünlüğü sağlamış firmaların büyük ölçekli uluslararası faktör hareketleri yoluyla kendi ülkelerinin sınırlarından çıkarak başka ülke sınırları içersinde yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunmaları çok uluslu şirketlerin doğuşu ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bugünkü anlamda çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasından önce uluslararası ekonomik ilişkiler ülke sınırlarının ötesinde bir mal ve hizmet akımı çerçevesindeydi. Endüstriyel ve ticari faaliyetlerde bulunan firmaların sahipliliği yani sermayesi de bulunduğu ülkeye aitti. Bunun doğal sonucu olarak yönetim ve karar yetki ve sorumluluğu yine bu ülkelerde toplanmıştı. Çokuluslu firma boyutlarına ulaşmış modern firmalarda ise yatırım, üretim ve karar alma yetki ve sorumluluğunun ülkeler ötesi bağlı kuruluşlara dağıldığı doğal olarak düşünülmektedir.

Teoride çokuluslu şirketler çeşitli yönlerden ele alınıp çok şeklide tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlardan hiçbirisi başlıbaşına çokuluslu şirketi tanımlayamamıştır. Kimi ekonomistler tarafından tanımlar şirketin mali ve ekonomik gücünü ele alan yaklaşımlar kullanırken kimileri operasyonların büyüklüğünü bir diğeri üst yönetimin milliyetsizliğini temel almışlardır. Bunlardan birkaç örneği burada belirtmekte yarar vardır. J.H. Dunning'e göre ÇUŞ'leri şöyle tanımlamak mümkündür. "Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yaparak birden fazla gelir getiren aktif değerlere sahip olan veya bunları kontrol ederek kendi orjinal ülke dışında mal ve hizmet üreten özetle uluslararası üretim yapan firmadır."²¹

Vernon ise çok uluslu şirketleri üst yönetimin çok milliyetli olması ve şirketin mali gücünden giderek tanımlamıştır. Vernon'a göre çokuluslu şirket, "Çeşitli milliyetlere sahip geniş bir firmalar grubunu kontrol eden ancak ikiden fazla ülkede belli bir oranın üzerinde yıllık gelirle çalışan firmadır."²²

Uluslararası Ticaret Odasının (ICC) İstanbul'da düzenlenen 22. Kongresinin bir raporuna göre "Bir uluslararası şirketin yabancı ülkelerdeki

²¹ J.H Dunning, "The Future of the Multinational Economy", Llyods Bank Review, July 1974, s.15-17

²² R. Vernon, Soverignty at Bay, Basic Books, Inc., New York 1971, s.4

üretimi, toplam üretiminin en az %25-30'unu geçtiği zaman veya üretim miktarı bilinmiyorsa, yabancı ülkelerde elde edilen karlar toplam karın önemli sayılacak bir oranına veya bu da bilinmiyorsa, yabancı ülkelerde çalıştırılan personel toplam personelin belirli bir oranına ulaştığı zaman bu şirket "Çok Uluslu Şirket" olmaktadır.²³

Çok Uluslu Şirketler için;

Crossnational Corp.

Global Conglomerate

Global Firm

International Corporate Group

International Firm

Many National Firm

Mega Corporation

Multinational Company (MNC)

Multinational Enterprise (MNE)

Multinational Family Group

Supranational Enterprise

Transnational Corporation (TNC)

Transnational Enterprise (TNE)

Trans International Company

World Company

World Wide Enterprise

Çok Uluslu Şirketler için eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.²⁴ Ancak Çok Uluslu Şirketlerin faaliyetlerinin sınırsız oluşu ve geniş çaplı büyüme stratejileri nedeniyle uzun dönemde bu isimler etkinliklerini yitirecektir.

Prof.Dr.Richard Robinson'a göre Çok Uluslu Şirketlerin gelişme süreci 4 bölümden oluşmaktadır.²⁵

²³ İsmet Mucuk, Modern işletmecilik, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s.51

²⁴ Alex Rubber, The Might of the Multinationals, The Rise and Fall of the Corporate Legend, 1.Basım,1990, Proeger Publisher, New York, USA, s.110

²⁵ Gülten Kutal, Çok Uluslu Şirketler ve Endüstriyel İlişkiler, İstanbul, 1986, s.58

-Uluslararası Şirketler (International Companies)

Yabancı bir ülkede faaliyet göstermek için her türlü olanağı değerlendirerek yatırım yapan şirketlerdir.

-Çok Uluslu Şirketler (Multinational Companies)

Genel merkezi geldikleri ülkede olan ve gittikleri ülkede gösterdikleri faaliyetleri (karlarının ana merkeze transfer edilmesi) geldikleri ülkede olmuş gibi değerlendirilen şirketlerdir.

-Uluslar Ötesi Şirketler (Crossnational Companies)

Hissedarların ve yöneticilerin büyük bölümünü yabancıların oluşturduğu şirketlerdir.

-Uluslararası Şirketler (Supranational Companies)

Uluslararası anlaşmalarla kurulan şirketlerdir.

Çok Uluslu Şirketlerin özellikleri, faaliyetleri ve amaçları gözönünde tutularak yaklaşık bir tanım yapmadan önce Çok Uluslu Şirketlerin ortak özelliklerini belirtmek daha yararlı olacaktır.

Çok Uluslu Şirketlerin Karakteristik Özellikleri:

- En belirgin özellikleri mali ve ekonomik büyüklükleri,
- Kar sağlamak ve pazar paylarını korumak veya büyütme temel amaçlarını oluşturmaları,
- Sermaye payları üretim ve pazarlama merkezleri iki veya daha fazla farklı ekonomik gelişme gösteren ülkelere dağılmıştır. Bu ülkelerdeki üretim faaliyetlerinin toplam üretim içindeki oranı büyük önem taşımaktadır. İşgücü-yoğun üretim faaliyetlerinde Gelişmekte olan ülke ve Az gelişmiş Ülkeleri tercih etmeleri,
- Yatırım sermayesi, mal, uzman personel, üretim ve işletme tekniklerinin uluslararası transferi,
- Gittikleri ülkelerde bulunan yavru şirket, şube ve temsilciliklerinin yatırım, personel ve pazarlama politikaları ana şirket tarafından merkezi sistemle denetim altında bulundurulması ve genellikle çok çeşitli uluslardan oluşan tepe yöneticilerinin ana şirket tarafından atanması,

- Ana şirkete bağlı tüm şirketler için sosyal, mali ve ekonomik standart politikalar izlenmesi yatırım, üretim, pazarlama, muhasebe, denetim ve personel politikaları gibi.
- Ortaklık paylarının çeşitli uluslardan özel ve tüzel kişiler arasında dağılımı,
- Genel merkezlerinin vergi oranları çok düşük veya hiç olmayan genellikle küçük ülkelerde olması,
- Tekelci gücü yok etmek, finansal yüklerini hafifletmek için rekabeti önleyerek pazara başka şirketlerin girişini engellemeleri,
- Yatırımların finansmanında uluslararası para ve sermaye piyasalarından ve yerel kuruluşlardan çeşitli teşviklerle birlikte ucuz kredi sağlamaları,
- Gittikleri ülkelerde ana şirketin ve geldikleri ülkenin ihtiyaçlarına veya iç pazara yönelik üretim faaliyetlerinde bulunmalarıdır.

Yukarıda açıklanan ortak özelliklerin ışığında Çok Uluslu Şirketleri “ana şirketi belirli bir ülkede bulunduğu halde faaliyetlerini yavru veya ortaklık kurulan şirketlerce iki veya daha fazla ülkede sürdüren, toplumda söz sahibi olmak amacıyla stratejik kararlar, işletme politikaları, denetim ve çeşitli kontrollerle yavru şirket faaliyetlerini etkileyebilen kar amaçlı ve büyük ölçekli kuruluşlar” olarak tanımlayabiliriz. Ancak, geldikleri ülke dışında faaliyet gösteren binlerce orta ve küçük ölçekli şirketler de Çok Uluslu Şirketler kavramı içinde yer almaktadır.²⁶

Çok Uluslu Şirketlerin Dış Üretime Açılmalarını Etkileyen Faktörler

Dünyada yabancı sermaye hareketlerini belirleyen faktörleri daha iyi çıkarabilmek için firma seviyesinde dış yatırım kararlarının nasıl alındığına bakalım ve bu kapsam içerisinde doğru faktörlerin nelerden ibaret olduğunu algılamaya çalışalım. Bir şirketin bulunduğu ülke sınırları dışında yatırım kararı alması, firma için çeşitli belirsizlikleri ve ilave bir maliyeti de beraberinde getirir.

²⁶ Alan Griffiths-Stuart Wall, Applied Economics, 2.Basım, 1996, Longman, New York, USA, s.116

Her şeyden önce, yatırım yapılacak ülkenin sosyal ve ekonomik koşullarının, tüketici tercihlerinin, piyasanın özelliklerinin yerli işletmeler kadar bilinmesi imkansızdır. Bu belirsizlikler yanında, yabancı ülkelerde dolaysız yatırıma girişmenin ana şirkete, organizasyon, haberleşme ve denetim görevlerinin yerine getirilmesinde ilave bir maliyet yüklediği de unutulmamalıdır. Eğer yatırım az gelişmiş bir ülkede gerçekleştiriliyorsa, yukarıdaki belirsizlik ve maliyetlere bu ülkenin yapılarında bulunan siyasi ve ekonomik belirsizlik faktörlerini de ilave etmek gerekir.

Bütün bu olumsuz faktörlere rağmen, çok uluslu şirketleri, yabancı ülkelerde ve hele az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmaya teşvik eden ve yönelten nedenler varsa, bunları aşağıdaki gibi üç ayrı neden halinde sıralayarak anlatabiliriz. Bunlardan ilki tekelci rekabet üstünlüğü diye adlandırdığımız çok uluslu şirketlerin oligapolistik özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Tekelci Rekabet Üstünlüğü

Herhangi bir firmanın dış ülkelere giderek orada yatırım yapmayı göze almasının başlıca şartı, o firmanın, gireceği piyasalardaki firmalara kıyasla sahip olduğu bir üstünlükten yada varlıktan kaynaklanır. Bu üstünlük yada varlık çok uluslu şirketlerin yerli üreticilere nazaran, onların üzerinde sahip oldukları güçtür.²⁷ Çok uluslu şirketler, teknoloji birikimi, mal farklılaştırması, üstün pazarlama teknikleri ve fiyat politikaları ile yerli üreticilere nazaran daha geniş pazarları ele geçirebilme olanağına sahiptirler. Bu olanak, uluslar arası şirketlerin büyük ölçekte üretim yapmalarındaki tecrübelerinden ve oligapolistik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Üretimde kullanılan teknolojinin yerli şirketlerin kullandıkları teknolojiye nazaran üstünlük göstermesi ve bu teknolojinin taklit edilmesinin patent yasaları ile koruma altına alınarak önlenmesi, yerli firmalara nazaran daha kolaylıkla temin etme olanağı, işletmecilik tecrübeleri ve büyük ölçekli üretim yapmanın sağladığı içsel

²⁷ İpek İncesulu, Doğrudan Özel Yabancı Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler ve Türkiye, (Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi) Temmuz 1993, sayfa 17

tasarımlar, çok uluslu şirketlerin yerli üreticiler karşısında daha başlangıçta sağladıkları üstünlüklerdir.

Bunlardan özellikle teknolojik üstünlük, çok uluslu şirketin tekelci yapısını oluşturan temel nedendir. Çünkü tekelci güç, sahip olunan sermayenin büyüklüğünden değil (mali sermayeyi yerli girişimcilerin de temin etme olanağı) vardır, fakat fiziki kapitalin niteliğinden, başka bir deyişle teknolojik bilgi birikiminden ileri gelmektedir.

Bölgesel Etkenler

Açıktır ki yukarıda bahsolunan özellik yani temel olarak firmanın elinde bulunan tekelci üstünlük doğrudan dış pazara açılmak için başlıbaşına yeterli bir neden oluşturmamaktadır. Elbetteki böylesine bir varlığı elinde tutan şirket doğrudan yatırım yerine malını ihraç etme yoluyla da o piyasaya girebilir. Şirketi ticaretten uzaklaştırarak yatırıma yönlendiren diğer faktörleri Bölgesel Etkenler olarak inceleyebiliriz.²⁸

Herşeyden önce dolaysız yatırımda yavru firmalar aracılığıyla, yabancı ülkenin Pazar şartlarına ve tüketici zevklerine daha uygun bir üretim biçimi geliştirmek mümkündür. Yerli üretim yerel şartları saptama ve şirket açısından değerlendirme böylece müşteri zevk ve alışkanlıklarının tanınması, mal ve fiyat farklılaştırılması imkanı verir.

Diğer yandan ülkelerce (özellikle az gelişmiş ülkeler tarafından) takip edilen koruyucu dış ticaret politikaları bu ülkelere ihracatta bulunmayı güçleştirmektedir. Gerçekten de uluslar arası serbest ticarete konulan gümrük ve kota gibi kısıtlamalar çok uluslu firmaların üretim hacmi, satış hasılatı ve karlarında düşmelere yol açar. Bu durumda, bu kısıtlamaların şirket üzerindeki etkilerini asgariye indirmenin ekonomik alternatifi üretimin dış ülkelerde, özellikle dış ticaretin yoğun olarak korunduğu ülkelerde yapılmasıdır. Korumacılığı sadece ülkelerle sınırlandırmamak gerekir. Bölgesel entegrasyonların amacı da birliğe dahil olan ülkeler arası dayanışmayı artırırken birliği dışarıya karşı korumaktır. Korumacılık faktörü özellikle çok uluslu şirketleri az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmaya yönlendiren bir etkidir.

²⁸ a.g.e., sayfa 20

Gerek döviz darboğazı nedeniyle zorunlu, gerekse kalkınma politikalarının bir sonucu olarak bilinçli bir şekilde ithalata getirilen kısıtlamalar, çok ulusluların o ülkelere yapılacak ihracatını kısıtlayacağından, bu şirketleri ihracat yerine o ülkelerde yerli üretim yapmaya zorlayacaktır.

Kural olarak dahili piyasayı korumak amacıyla belli mallar üzerindeki gümrük vergilerinin artırılması ki bu gümrük oranları nihai tüketim mallarında doğal olarak oldukça yüksek tespit edilir, o malların etken koruma oranlarını yükselteceğinden malın dahili piyasada üretimi gerek yerli gerekse yabancı girişimciler için cazip hale gelecektir. Ancak aynı malları üretimde girdi olarak kullanan diğer sektörlerde malın fiyatındaki artış nedeniyle etken koruma oranları azalacağından, bu sektörlerde daha az yabancı sermaye gelecek veya mevcut yabancı sermaye etken koruma oranlarının daha yüksek bulunduğu sektörlerde kayacaktır. Bu nedenle dış ticarete uygulanan koruyucu politikaların belli bir sektörden ziyade tüm ekonomiye daha fazla yabancı sermaye çekip çekmeyeceği, çeşitli mallar üzerindeki gümrük vergi oranlarının göreceli artışına ve malın ara malı veya tüketim malı olarak kullanılıp kullanılmadığına bağlı olacaktır.²⁹

Az gelişmiş ülke hükümetlerinin ithal ikamesine bağlı bir sanayileşme modelini seçmelerinin, çok uluslu şirketleri bu ülkelerde yatırıma yönelten temel nedenlerden biri olduğu söylenebilir. Böyle bir üretim yapılanmasında çok uluslu şirket, karını büyük ölçekte üretim yaparak değil, fakat koruyucu politikanın kendisine sağladığı tekelci güç yardımıyla maksimize etmektedir. Ancak ithal ikamesi sonucu, üretim daha çok montaj düzeyinde sürdürüldüğünden, ara malları da ana firmadan ithal edileceğinden, başlangıçta yasaklanan ithalat bir anlamda libere edilmiş olmaktadır. Ana şirket, yatırım yapılan az gelişmiş ülkede iç pazarların sınırlılığı nedeniyle yüklendiği ilave maliyeti ise, yavru şirkete sattığı teknoloji ve girdilerin fiyatlarını dünya fiyatlarının üzerinde değerlendirerek çıkarmaya çalışacaktır. Başlangıçta, az gelişmiş ekonomide koruyucu dış ticaret politikası uygulanmasa bile, çok uluslu şirketin üretime

²⁹ a.g.e., sayfa 24

geçtikten sonra hükümetten dış ticarete kısıtlayıcı tedbirler getirmesini istemesi de, koruyucu politika tedbirlerine verilen önemi arz etmektedir.

Bölgesel diğer bir etken ise taşıma masraflarıdır. Taşıma masrafları nedeniyle firmaların yerli üreticilerle ya da yakın pazarlardaki üreticilerle fiyat yönünden rekabet imkanı kısıtlanmaktadır. Ayrıca, malların taşınmasında ulaştırma şirketlerine bağımlılık ve onların riskini taşıma söz konusudur.

Bir firmanın ülke sınırları dışında faaliyette bulunmak istemesi ülke dışı fırsatlardan yararlanma dürtüsünden ileri gelebilir. Doğal olarak, çok uluslu firma emeğin ucuz olduğu yada vergilerin düşük olduğu ülkelere yada bölgeler gitme eğilimini gösterecektir.

Böylece ana ülke içerisinde, işgücü maliyetlerindeki yada vergilerdeki yükseklik şeklinde firmanın karlılığını azaltacak bir ortamdan dışarıya yönelir. Ev sahibi ülkenin, yatırım yapacak yabancı şirketin karını artırıcı maliye veya ekonomik politikaları ki burada yabancı sermaye için uygulanan özel teşvik tedbirlerini de sayabiliriz. Diğer bir hükümet politikası, yabancı sermayeye sağlanan teşvik tedbirleridir. Hükümetler, yabancı sermayeye, kurumlar vergisi muafiyeti yada indirimi gibi mali teşviklerin yanısıra ucuz kredi veya parasal iadeler gibi nakit teşvikler de getirmektedir. Bu tür teşvikler o bölgeye yabancı sermayeyi özendiren faktörler içerisinde yer almaktadır. Ancak özellikle az gelişmiş ülkelere gitme kararı alırken, yabancı sermayeyi, bu gibi finansman desteklerinden çok o ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrar etkilemektedir. Bu noktada ülkelerarası yapılan yatırımların garantisi ve korunmasıyla ilgili yabancı sermayenin gittiği ülkede güvence altına alınması hususundaki ikili anlaşmalar önem arz etmektedir.

Sonuç olarak koruyucu dış ticaret politikası, liberal bir yabancı sermaye politikası ve uygulanan mali teşvikler yabancı sermayeyi o ülkede yada bölgede üretim faaliyetinde bulunmaya yönelten belli başlı bölgesel etkenlerdir.

Bölgesel faktörleri sadece hedef ülkeye çekici faktörler olarak görmemeliyiz. Aynı zamanda bunlar ana ülkeden itici faktörler de olabilir. Firmanın bulunduğu ana ülkedeki bazı kısıtlamalar da onu dış pazarlara açılmaya yöneltir. Son çeyrek yüzyılda büyük şirketleri farklı ülkelerde yatırıma yönelten ve uluslar arası üretim olgusunun ortaya çıkmasına neden olan

faktörler gerek sermayenin getirdiği ve gerekse yatırımın yapıldığı ülke hükümetlerinin ekonomik ve maliye politikalarında oluşan değişmelerle açıklanabilir. Büyük şirketlerin bağlı olduğu ülkede faiz oranlarının, kurum vergilerinin arttırılması işçi ücretlerinde asgari sınırların yükselmesi, mevcut kredi politikasının girişimciler aleyhine değiştirilmesi veya gümrük vergilerinin artırılması sonucu üretimde kullanılan ithal malı girdi fiyatlarının pahalılaşması gibi nedenler üretimin maliyetini yükselteceğinden, bu değişikliklerden etkilenen şirketler bağlı oldukları ülke sınırları dışında yatırıma yöneltecektir. Bunları kısaca şirket yönünden dışarıda itici faktörler olarak tanımlayabiliriz..

Ayrıca, uzun dönemde ihracattan sağlanacak kar, dolaysız yatırımlardan sağlanacak karın çok daha altında kalabilir. Çünkü yabancı şirket, yatırım yapılan ülkeden kar yanında, teknik hizmet, lisans gibi yatırım gelirleri ile, yavru firmaya sağlanan kredi faizlerini ve yüksek fiyatlardan ihraç edilen kapital ve ara malları gelirlerini de transfer etmek olanağına sahiptir.

Bütün bunların ötesinde ihracat yerine dolaysız yatırımın tercih edilmesinin nedeni şirketin oligapolistik yapısında bulunabilir. Çünkü oligapolist firma davranışının bir özelliği de savunmasal oluşudur. Kendi ihracat yaptığı bir ülkede rakip firmaların imalata girişme olasılığı çok uluslu şirketi öncelikle o ülkede dolaysız yatırımda bulunmaya yöneltecektir.

Yukarıda sayılanlar her ne kadar yabancı ülkelerde üretim yapmayı teşvik eden faktörler olsalarda burada hala bir açık kapı kalmıştır. Yukarıdaki nedenler firmaların, hedef piyasalara neden lisans anlaşmaları yoluyla teknolojilerini yerli üreticilerden birine transfer ederek daha az risk üstlenmeleri söz konusuysen doğrudan yatırımın tercih etmemesini yeterli düzeyde açıklamamaktadır.

Yerli Üretimin Lisansa Üstünlüğü

Tüm yukarıda tartışılan nedenler çok uluslu şirketleri hedef piyasalarda doğrudan yatırıma yönlendiren gerekli ancak yeterli şartlar değildirler. Yukarıdaki gerekçeler çok uluslu şirketlerin hedef piyasalarda yerli üretimde bulunmaları gereğini ortaya koymasına rağmen neden onların o piyasalarda bizzat yatırım yapmaları gereğini yeterli olarak açıklamamaktadır. Şirketler yerli üretimde bulunabilirler. Bu yol şirket için daha az risk taşır. Ancak doğrudan

Üretimin lisanslı üretime tercih edilmesinin nedenleri vardır. Őimdi kısaca bunlardan bahsedelim.

I. Şirketler sahip oldukları üstünlüklerin yada varlıkların tümünü, bu varlıkların özelliğinden dolayı, hedef piyasalardaki yerli üreticilere satamaz veya kiralayamaz. Ekonomik ve teknolojik üstünlüklerinin yanısıra çok ulusluların en baőtta gelen özellik ve üstünlükleri yönetim, organizasyon ve pazarlama alanındaki bilgilerdir. Oysa bunların fiziki bir görünümlerinin bulunmaması nedeniyle baőkalarına devredilerek kullandırılma imkanı yoktur. Bu tür yetenekler ancak sahipleri tarafından bizzat kullanılarak üretim faaliyetlerinde efektif olabilirler. Yani yönetim, organizasyon ve pazarlama gibi bilgi ve becerileri baőkalarına transfer etmek çoğu zaman imkansız olmaktadır.

II. Lisans vermek mümkün olduğu halde hedef ülkede bu tekniği üretime sokabilecek yeterli bilgi, beceri ve üretim faktörlerine sahip lisansör firmalar bulunmayabilir. Bu durumda üstünlüğe sahip firmanın gerekli bilgi ve uzmanlarıyla birlikte yurt dıőt üretimi bağlı kuruluşları aracılığıyla bizzat gerçekleőtirmesi gerekir.

III. Çok Uluslu Şirketlerin faaliyetlerinde uluslararası rekabetten ileri gelen bir gizlilik ve güven ilkesi zorunludur. Şirketlerin sahip oldukları üstünlüklerin diğer bir deyişe teknik sırların itinayla korunması bunun bir parçasıdır. Burada işletme, organizasyon ve pazarlama bilgilerinden değişik olarak teknik bilgilerin yani üretim bilgisinin aslında kiralanma veya satılması mümkündür. Ancak firma bu varlığını sır olarak tutup bundan sadece kendi yararlanmayı tercih eder. Genelde teknolojisini transfer edeceği Şirkete gvenmeyebilir. Bu yüzden de firma sahip olduğu teknolojiyi ülke dıőtında bizzat üretime sokmak yoluyla kazanç sağlamayı amaç edinir.

“ok uluslu Şirketler teorisini daha iyi açıklayabilmek için bir örnek üzerinden gitmek faydalı olacaktır. rnek olarak Meksika otomobil endüstrisini ele alalım. Meksika, büyük ve kendi kendine yeten bir otomobil endüstrisine sahiptir, üretilen tüm arabalar iç piyasada satılmaktadır ve araba üretimine ilişkin tüm parçaların retimi Meksika’da yapılmaktadır. Ancak, Meksika’da büyük ve kendi kendine yeten bir otomobil endüstrisine sahiptir, üretilen tüm arabalar iç piyasada satılmaktadır ve araba üretimine ilişkin tüm parçaların

üretimi Meksika'da yapılmaktadır. Ancak, Meksika'da otomobil üreten firmaların çoğu çokuluslu büyük Amerikan otomobil firmalarının tabi firmalarıdır. Sözkonusu üretime iki alternatif vardır. Meksika'da tabi firmalar aracılığıyla otomobil üretimi yapmak yerine, ABD'de otomobil üreterek Meksika'ya ihraç etmek; yerel Meksika firmaları tarafından otomobil üretimi yapmak. O zaman niçin doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapılmaktadır?

Çok Uluslu Şirketlere ilişkin modern teori yukarıda yer alan bu kapsamlı soruyu, iki ayrı soruya ayırmaktadır. İlk olarak, bir mal neden bir ülkeden ziyade, iki veya daha çok ülkede üretilir? Bu soru bir lokasyon(Location) sorusudur. İkinci olarak, neden değişik yerlerdeki üretim, birçok firma tarafından yapılmak yerine, aynı firma tarafından yapılmaktadır? Bu da bir uluslararasılaşma (Internalization) sorusudur.

Meksika'nın neden ABD'den araba ithal etmediğini açıklamak için lokasyon teorisine, Meksika'nın otomobil endüstrisinin neden bağımsız olarak kontrol edilemediğini açıklamak için ise, uluslararasılaşma teorisine ihtiyaç vardır.

Lokasyon teorisine göre, üretim yapılacak yer, kaynaklar tarafından belirlenir. Örneğin, alüminyum madenciliği boksit madeninin bulunduğu yerlerde, alüminyumun işlenmesi ise elektiriğin ucuz olarak bulunduğu yerlerde yapıldığında ekonomik olacaktır. Benzer şekilde, ulaşım maliyetleri ve ticari engeller üretim yerinin tesbit edilmesinde, belirleyici faktörlerdir.

Meksika otomobil endüstrisi, mevcut ithalat kotaları ve diğer ithalatı zorlaştıracı önlemler nedeniyle mevcudiyetini sürdürebilmektedir. Bu önlemler de doğal olarak ülkeye araba ithalatını ekonomik olmaktan çıkarmaktadır. ABD firmaları da bu nedenle ülkeye araba ihracatı yapmak yerine, bu ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmaktadır.

Uluslararasılaşma teorisi de ayrı bir konudur. Meksika'da bağımsız yani yerel oto üreticileri yoktur. İlk olarak şunu belirtmek gerekir ki, bir çokuluslu şirketin çeşitli ülkelerdeki faaliyetleri arasında, önemli işlemler vardır: Genellikle, bir yavru şirketin çıktısı, bir başka tabi şirketin üretim girdisi olabilir; veya bir ülkede geliştirilen teknoloji diğer ülkelerdeki tabi şirketlerde de kullanılır. Ya da yöneticiler, pek çok ülkedeki fabrikalarının faaliyetleri rahat bir şekilde koordine

ederler. İşte bu işlemler, tabi şirketleri birbirine bağlar ve artık çokuluslu şirketler, bu ilişkileri ve işlemleri yürütmek için vardır.

Çokuluslu şirketler vardır, çünkü söz konusu işlemleri şirketler arasında yapmaktansa, tek bir şirket bünyesinde (çokuluslu şirket) gerçekleştirmek daha karlıdır. Bu konuda çok değişik teoriler vardır, ancak bu teorilerin hiçbiri, konuşlandırma teorisindeki gibi, sağlam delillere dayanmamaktadır. Bunlardan ikisi en önemlilerindendir. Birinci teori, uluslararasılaşmanın avantajlarını belirlerken, teknoloji transferinin önemi üzerinde durur. Teknoloji, zaman zaman satılan veya lisans altında verilen ve ekonomik açıdan fayda sağlayan her çeşit bilgi olarak tanımlanabilir. Fakat, teknoloji transferi konusunda bazen birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin bir fabrikanın nasıl işlediğine ilişkin bilgiler hiç bir zaman yazılı olmayıp, onu çalıştıran insanların bilgi dağarcığında bulunur ki bu da paketlenip satılan bir meta değildir. Aynı zamanda, potansiyel bir alıcının bilginin gerçek değerini de bilmesi çok zordur. Zira konu ile ilgili alıcı da, satıcı kadar bilgi sahibi olsa, zaten satın almasına ihtiyaç kalmayacaktır.

Son olarak, bilgi üzerindeki hakların korunması çoğunlukla zordur. Çünkü bir firma, başka bir firmaya lisans altında teknoloji verirse, teknolojiyi alan ülkedeki diğer firmalarda aynı teknolojiyi taklit edebilirler. Bütün bu sorunlar da, yabancı ülkelerde çokuluslu şirketlerin kendi şirketlerini kurmalarını, teknolojiyi başka şirketlere satmaya göre daha karlı hale getirmektedir.

İkinci teori de, uluslararasılaşmanın avantajlarını açıklarken, dikey entegrasyonun önemini vurgulamaktadır. Eğer bir firma (Çeşme başı firması), iyi bir mal ürettiyorsa ve bu mal bir başka firmanın (Çeşme sonu firması), üretim girdisiyse, bazı problemler ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, eğer iki firma da piyasada bir monopol pozisyonundaysa, çeşme sonu firma, fiyatları aşağıya çekmek isterken, çeşme başı firma yukarı çekmek istediğinde, firmalar arasında bir anlaşmazlık baş gösterecektir. Ayrıca, arz ve talep belirsizliği yüzünden koordinasyon problemleri olabilecektir. Son olarak da, değişen fiyatlar bir veya her iki taraf için de büyük riskler yaratabilir.

Eğer çeşme başı ve sonu firmalar, dikey bir şekilde entegre olabilirse, yani çok uluslu bir şirketin tabi şirketleri ya da yabancı ülkelerdeki kurdukları

şirketleri olarak faaliyet gösterirlerse bu problemler ortadan kalkacak veya azalacaktır.

Özet olarak şunu söyleyebiliriz ki, çok uluslu şirketler şu anda en çok tartışılan ve güncel olan konuların arasında olmasına rağmen, bu konuda üretilen teoriler henüz yeterli olgunluğa ulaşmamıştır. Bu konudaki en önemli soru, çok uluslu şirketlerin ne tür yaralar sağladığıdır. Çokuluslu şirketlerin neden varolduğunu açıklamak konusundaki bilgilerimiz oldukça, bu soruyu cevaplamak çok zordur. Her şeye rağmen gene de, var olan teoriler bazı cevaplar vermemize olanak sağlayacaktır.”³⁰

³⁰ Suna, Oksay. " Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi", Dış Ticaret Dergisi, ss.21-23

II. DÜNYADA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın 1999 Dünya Yatırım Raporuna göre, 1997 yılında tüm dünyada 464 milyar \$ olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1987'den bu yana en yüksek artışı göstermiş ve %39 oranında artarak 1998'de 644 milyar \$ olmuştur. 1998 yılında, Asya ülkelerinde ve Rusya'da yaşanan finansal krizler ve bu krizlerin Latin Amerika ülkelerindeki yansımaları, dünyada büyümenin, ticaretin, ürün fiyatlarının, portföy yatırımların ve özelleştirme faaliyetlerinin azalması gibi bazı uygun olmayan ekonomik koşullara rağmen söz konusu artış gerçekleşmiştir. 1999 yılında da doğrudan yabancı yatırımlarda artış beklenmektedir.³¹

Bazı Asya ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırımların azalması büyük ölçüde gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan ülkelere yatırım girişlerinin 173 milyar \$'dan 166 milyar \$'a düşmesine neden olmuştur.

Tablo 1 Bölgeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon Dolar)

Bölgeler	1987-1992 (Yıllık Ortalama)	1997	1998	1997-1998 Yüzde Değişme	1998 Yüzde Paylar
Dünya	173.530	464.341	643.879	38,7	100,0
Gelişmiş Ülkeler	136.628	273.276	460.431	68,5	71,5
Avrupa Birliği	72.651	126.194	230.009	82,3	35,7
Orta ve Doğu Avrupa	1.576	18.532	17.513	-5,5	2,7
Gelişmekte Olan Ülkeler	35.326	172.533	165.936	-3,8	25,8
Asya+Pasifik	19.809	95.651	85.055	-11,1	13,2
Afrika+Güney Afrika	2.986	9.362	8.302	-11,3	1,3
Latin Amerika+Karaibler	12.400	68.255	71.652	5,0	11,1

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 1999

1998'de tüm gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların %55'i sadece 5 ülkede yoğunlaşmış, daha az gelişmiş 48 ülke ise %1'in altında kalmıştır. Böylece yabancı sermaye girişlerinde gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurum daha da artmıştır.

³¹ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Cilt: XXXVIII, Sayı: 1 Ekim 1999, s.26

Dünyada yabancı yatırımların gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu ülkelere yönelik yabancı yatırım girişleri 1998'de 460 milyar \$'ı bulmakta ve dünyadaki yatırımların %71.5'ini oluşturmaktadır.

1998 yılında dünyada en fazla yatırım çeken ülkeler sırasıyla ABD, İngiltere, Çin, Hollanda, Brezilya, Fransa, Belçika-Lüksemburg, Almanya, İsveç ve Kanada'dır. Gelişmiş ülkeler arasında ve dünya genelinde çektiği 193 milyar \$ yatırım ile ABD ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 2 Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon Dolar)

Sıra No	Ülke	1987-1992 (Yıllık Ortalama)	1997	1998	1998 Yüzde Pay	1997-1998 Yüzde Değişme
1	ABD	46211	109264	193375	30,03	77
2	İngiltere	22156	36990	63124	9,8	70,6
3	Çin	4652	44236	45460	7,06	2,8
4	Hollanda	7147	9416	31859	4,95	238,3
5	Brezilya	1513	18745	28718	4,46	53,2
6	Fransa	12092	23178	28039	4,35	21
7	Belçika	7214	12452	20889	3,24	67,7
8	Almanya	2560	9606	19877	3,09	106,9
9	İsveç	2070	10910	19358	3,01	77,4
10	Kanada	5899	11465	16500	2,56	43,9
11	İspanya	9943	6388	11307	1,76	77
12	Finlandiya	377	2114	11115	1,73	425,8
13	Meksika	4310	12831	10238	1,59	-20,2
14	Singapur	3674	9710	7218	1,12	-25,7
15	Tayland	1656	3733	6969	1,08	86,7
16	İrlanda	615	2727	6820	1,06	150,1
17	Danimarka	897	2801	6623	1,03	136,5
18	Avustralya	6312	8598	6568	1,02	-23,6
19	Avusturya	648	2384	5915	0,92	-26,9
20	Arjantin	1803	8094	5697	0,88	-29,6
50	Mısır	806	891	106	0,17	20,8
51	Litvanya	„	355	926	0,14	160,8
52	Hırvatistan	„	503	873	0,14	73,6
53	Bolivya	53	731	872	0,13	19,3
54	Ekvator	150	695	830	0,13	19,4
55	Türkiye	578	805	807	0,12	0,2
56	Trinidad&Toba	117	1000	800	0,12	-20
57	Ukrayna	„	624	743	0,11	19,1
58	Yunanistan	938	984	700	0,11	-28,9
	Dünya	173.550	464.341	643.879	100,00	38,7

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 1999

Avrupa Birliği'ne üye ÷lkelerdeki dış yatırımlar dñnyadaki yatırımların %35.7'si düzeyinde iken yalnızca ABD'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımları dñnyadaki yatırımların% 30'u düzeyinde bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'ne üye ÷lkelerden İtalya, Portekiz ve Yunanistan dışındaki diğer üye ÷lkeler 1998 yılı yabancı sermaye girişi sıralamasında ilk 20 içinde yer alırken, söz konusu üç üye ÷lkenin yabancı sermaye girişlerinde bir önceki yıla göre düşüş olduğu ve bunların 1998 sıralamasında gerilerde kaldığı gör÷lmektedir. Hatta, Yunanistan sıralamada Türkiye'nin de gerisinde bulunmakta ve 1997'ye göre yabancı sermaye girişlerinde %29'luk azalma sonucu 58. sırada yer almaktadır.

Günümüzde dñnyada meydana gelen siyasal değişiklikler ile birlikte yabancı yatırımların yönü de değişikliğe uğramıştır. Başta dağılan Doğu Bloku ÷lkeleri ile kıta Çin olmak üzere siyasal ve ekonomik rejimleri farklı ÷lkeler yabancı yatırımlar için yeni alanları oluşturmaktadır. Çin, ucuz, yoğun ve nitelikli işgücü ile doğrudan yabancı yatırımları cezbeden ve faydalanan en önemli ÷lkelerden biri olmuştur.

Dñnyada doğrudan yabancı yatırımlar; 1996 yılında 359 milyar Dolar, 1997 yılında 464 milyar Dolar ve 1998 yılında ise 644 milyar Dolara ulaşmıştır.³²

Doğrudan yabancı yatırımların artış oranı ise; 1986-1990 yılları arasında ortalama yüzde 24.3, 1991-1995 yılları arasında ortalama yüzde 19.6 1996 yılında yüzde 9.1 1997 yılında yüzde 29.4 ve 1998 yılında yüzde 38.7'ye ulaşmıştır.

Dñnyada global olarak, doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımında, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ÷lkelerde hizmetler sektörü yükselme göstermiştir. Yaklaşık on yıllık bir değerlendirme yapılacak olursa; gelişmiş ÷lkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların payı 1988 ve 1997 yıllarında sırasıyla imalat sanayinde yüzde 37.5 ve yüzde 35.4 hizmetler sektöründe yüzde 42.9 ve yüzde 53 olurken, gelişmekte olan ÷lkelerde bu paylar imalat sanayinde yüzde 66.8 ve yüzde 50.1 hizmetler sektöründe ise yüzde 25 ve yüzde 41.3 olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, her iki ÷lke grubunda da

³² UNCTAD, World Investment Report 1999

hizmetler sektöründe önemli gelişmeler olduğu, buna karşılık imalat sanayinin gelişmiş ülkelerde payını korurken, gelişmekte olan ülkelerde önemli ölçüde düşüş kaydettiği gözlenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ülkelerdeki durumuna bakıldığında; A.B.D 1997 yılında 109 milyar Dolar ve 1998 yılında 193 milyar Dolar ile ilk sırayı almaktadır. A.B.D'yi 1998 yılında 63 milyar Dolar ile İngiltere izlemektedir. Avrupa Birliği'nin payına düşen ise 1997 yılında 126 milyar Dolar ve 1998 yılında ise 230 milyar Dolar olmuştur. Gelişmiş ülkeler içinde önemli bir yeri olan Japonya'da doğrudan yabancı yatırımlar 1997 yılından bir farklılık göstermeyerek yaklaşık 3.2 milyar Dolar civarında gerçekleşmiştir.

Gelişmekte olan ülkeleri ele aldığımızda, 13 yıldır ilk defa, 1998 yılında, doğrudan yabancı yatırımlarda yüzde 4 bir azalma meydana gelmiş ve 166 milyar Dolar olmuştur. Azalmanın en büyük nedeni Asya'nın gelişmekte olan ülkelerdeki (Endonezya, Tayvan Çin bölgesi, Hong Kong-Çin) 11.5 milyar Dolar tutarındaki düşüştür.³³

Türkiye'nin de içinde bulunduğu Asya ve Pasifik ülkelerine bakıldığında, 1997 yılında elde edilen 96 milyar dolar, 1998 yılında yüzde 11'lik bir azalışla 85 milyar dolara düşmüştür. Daha önce de belirtildiği üzere bu azalma üç ülkeden kaynaklanmaktadır. (Endonezya, Tayvan, Çin Bölgesi, Hong Kong, Çin). Bu üç ülkedeki düşüşün başlıca nedeni yerel ekonomilerindeki yavaşlamadır. Buna ilave olarak bölgesel ekonominin yaşadığı kriz ise bu keskin düşüşü hızlandırmıştır. Çin, 1997 yılında 45 milyar Dolar ve 1998 yılında 44 milyar Dolarlık doğrudan yabancı yatırım girişi ile ülke olarak yalnızca bölgesinde değil, gelişmekte olan ülkeler içinde de birinci sırayı almaktadır. Çin'in dışında ülkeler gruplar halinde değerlendirilmiştir. Doğu Asya (Hong Kong, Çin, Kore Cumhuriyeti ve Tayvan Çin Bölgesi) 1998 yılında 5 milyar Dolar civarında, ASEAN'a üye 10 ülke (Kamboçya, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam, Myanmar, Lao Demokratik Halk Cum. Ve Brunei Darussalam) 1998 yılında toplam 17 milyar Dolar civarında yabancı yatırım almışlardır. Güney Asya (Bangladeş, Hindistan, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka)'ya

³³ UNCTAD, World Investment Report 1999

bakıldığında, her ne kadar bu grubun finansal krizden önemli ölçüde etkilenmediği görülse de, 1997 yılındaki 4.6 milyar Dolar tutarındaki yabancı yatırıma karşılık, 1998 yılında yaklaşık 4 milyar Dolar yabancı yatırım almışlardır. Bu bölgede, 1998 yılında, yalnız Bangladeş, özellikle enerji sektöründeki yabancı yatırım girişi ile hızlı bir büyüme yaşamıştır. Güney Asya gibi, Batı Asya da (Bahreyn, Kıbrıs, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen)'da doğrudan yabancı yatırımlardan yaklaşık 4.6 milyar Dolar civarında pay almışlardır. Orta Asya ve Pasifik'in payı ise son derece düşük düzeyde kalmıştır.

Afrika kıtasına bakıldığında, 1997 yılında 1.7 milyar Dolar ile Güney Afrika Cumhuriyeti ilk sırayı alırken, 1998 yılında 1.5 milyar Dolar ile Nijerya birinci sıraya oturmuştur. Mısır ve Fas ülkeleri takip etmektedir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1998 yılında fark edilir bir azalma meydana gelmiştir. 1998 yılında Mısır ve Nijerya en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ülkeler olmuşlardır. Mısır'da doğrudan yabancı yatırımlar 1998 yılında 1.1 milyar Dolara ulaşmıştır. Aynı yıl itibarıyla, 33 az gelişmiş Afrika ülkesinde ise doğrudan yabancı yatırımlar 2.2 milyar Dolar'a yükselmesine rağmen hala son derece düşük seviyelerde kalmıştır.³⁴

Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde, 1997 yılında 68 milyar dolar civarında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar, 1998 yılında yükselmeye devam ederek 71 milyar Dolara ulaşmıştır. Bu bölgede Brezilya, 1998 yılında 29 milyar Dolar ile ilk sırayı alırken, Meksika yaklaşık 10 milyar Dolar ile ikinci sırada yer almıştır. Arjantin, Şili, Venezuela ve Kolombiya ise diğer önemli yatırım çeken ülkeler olmuşlardır.

Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Romanya, Macaristan, Litvanya, Hırvatistan, Ukrayna, Estonya, Slovakya, Bulgaristan, Letonya, Slovenya, Beyaz Rusya, Makedonya, Moldova, Arnavutluk ve Bosna Hersek) 1998 yılında toplam olarak 19 milyar Dolar civarında yabancı yatırım çekmişlerdir. Rusya Federasyonundaki yabancı

³⁴ UNCTAD, World Investment Report., 1999

yatırım, 1997 yılında 6 milyar Dolar iken, 1998 yılında 2 milyar Dolara düşmüştür. Bu düşüş yaşanan krizden dolayı yatırımcıların, Rusya ekonomisine güvenlerinin sarsılması ve yatırım planlarının askıya alınmasından kaynaklanmaktadır. Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan, Rusya Federasyonu'nun yanında 1998 yılında yabancı yatırım çeken önemli ülkeler olmuşlardır. Polonya'da 1998 yılında yabancı yatırımlardaki artış, 1997 yılına göre yüzde 5 olsa da yabancı yatırım taahhütlerinin yüzde 50'den fazla artmış olması, gelecekte yabancı yatırım trendinde bir yükselme olacağının göstergesidir. Uygulanan özelleştirme programlarının katkısı ile Macaristan ve Romanya'da doğrudan yabancı yatırım girişinde belirgin bir yükselme olmuştur.

2. Gelişmekte Olan Ükelere Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Bugün mevcut yabancı sermayenin yaklaşık olarak %80'i birbirlerine sermaye ihraç eden 7 ülke arasında gerçekleştirilmektedir. %20'lik bakiye ise, geri kalan 150'yi aşkın ülke arasında paylaşılmaya çalışılmaktadır. Tam olarak bilinmemekle birlikte; yaklaşık 250-300 milyar dolar olarak tahmin edilen yıllık yabancı sermaye yatırım miktarından, az gelişmiş ülkelerin payına düşen 50-60 milyar doların, 150'nin üzerinde ülke tarafından paylaşılmaya çalışılması ise, bu konudaki rekabetin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir.

1990-1998 yılları arasında GOÜ'lere toplam 2 trilyon dolarlık net sermaye girişi olmuş, bunun 700 milyar dolardan fazlası doğrudan yatırım olarak girmiştir. 1980'li yılların ikinci yarısından sonra Japonya ve ekonomik entegrasyonun etkisiyle Avrupa Birliği doğrudan sermaye yatırımlarının kaynağı olmuşlardır. GOÜ'ler yapılan doğrudan sermaye yatırımları 1980'li yıllarda %15 düzeyinde iken, 1990'lı yıllara gelindiğinde %28'lere, 1997 yılında ise %72'ye yükselmiştir.

Tablo 3 1990-1997 Yılları Arasında Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Bölgelerde Kişi Başına Düşen Doğrudan Sermaye Yatırımı

Ülkeler	\$
Güney Afrika Ülkeleri	5
Latin Amerika Ülkeleri	62
Asya Ülkeleri	31
Uganda	3
Gana	6
Çin	21
Brezilya	35
Meksika	79
Malezya	223

Kaynak: UNCTAD-Trade and development Report,1999, Trade, External Financing and Economic Growth in Developing Countries, Part Two, 1999, ss. 115-117

Tablo 3’de görüldüğü gibi en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı Malezya ve Meksika’ya, en az ise Afrika ülkelerine yapılmıştır. Son 30 yılda Doğrudan sermaye yatırımlarında coğrafik dağılım da önemli hale gelmiştir. Latin Amerika ülkelerine yapılan yatırımlar azalırken, Doğu Asya ve pasifik ülkelerine yapılan yatırımlarda bir artış görülmüştür. Burada özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinin ve Çin’in payı büyüktür. Çin tüm GOÜ'lere yapılan doğrudan sermaye yatırımlarının 1/3'üne, tüm Doğu Asya ülkelerine yapılan doğrudan sermaye yatırımlarının da 2/3'üne sahiptir.

Tablo 4 1975-1998 Yılları Arasında Gelişmekte Olan Ülkelere Yapılan Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Olarak Değişimi (%)

Bölgeler	1975-1982	1983-1989	1990-1998
Latin Amerika ve Karayipler	64	41	37
Kuzey Afrika ve Orta Doğu	4	12	5
Güney Asya	2	2	2
Güney Afrika	11	9	4
Doğu Asya ve Pasifik	19	36	52
Toplam	100	100	100

Kaynak: UNCTAD Trade and development Report, 1999, Trade, External Financing and Economic Growth in Developing Countries, Part Two, 1999, s.118

GOÜ'lerde 1990 sonrasında özelleştirme hızlanmış özellikle hizmetler sektöründe şirket birleşmeleri ve devralmaları yaşanmıştır. Özelleştirme nedeniyle yapılan doğrudan sermaye yatırımlarının 2/3'ü Latin Amerika ülkelerine yapılmıştır. (Özelleştirme aracılığıyla yapılan doğrudan sermaye yatırımlarının %73'ü 1980 yılında Şili'ye , %80'i 1990-1995 yılları arasında Arjantin'e ve %80'i de 1996 yılında Brezilya'ya yapılmıştır.) Özelleştirme nedeniyle yapılan doğrudan sermaye yatırımları tüm doğrudan sermaye yatırımlarının %127'si kadardır. (1990-1997 yılları arasında)

Doğrudan sermaye yatırımları sektörlere göre değişebilmektedir. Geçen yıllar içerisinde birincil sektöre (Tarım ve madencilik sektörü) yapılan yatırımlar azalmıştır. Birçok GOÜ'de yatırımlar çoğunlukla ikincil sektöre (İmalat ve inşaat sanayii) yapılmaktadır. 1990'lı yıllarda ise ikincil sektörden üçüncül sektöre (Ulaştırma, turizm, bankacılık, sigortacılık, eğlence ve sağlık hizmetleri) geçiş başlamıştır. Örneğin Arjantin, Brezilya, Endonezya, Meksika, Peru, Tayland, Türkiye gibi ülkelerde 1990 yılı sonrasında birincil ve ikincil sektörlere yapılan doğrudan sermaye yatırımları azalırken, üçüncül sektöre yapılan yatırımlar artmıştır. Buna karşın; İngiltere, Japonya, Almanya, İtalya, ABD gibi ülkelerin 1984-1996 yılları arasında birincil ve ikincil sektörlere yaptıkları doğrudan sermaye yatırımları azalırken, üçüncül sektörlere yaptıkları yatırımlar artmıştır.

Tüm bunlar bize doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ticareti yapılamayan sektörlere kaydığını göstermektedir. (Özellikle finans sektörüne) Bu durum, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının varlıkları daha az olan ülkelere çok daha kısıtlı yapılacağı görüntüsü yaratsa da, yatırımlara böyle bir sınırlamanın getirilmesi yanlış olacaktır. Çünkü GOÜ'lerde finansal liberalizasyon da özelleştirme de devam etmektedir. Son yıllarda GOÜ'lere giren yabancı sermaye, doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak girerken, aynı zamanda portföy yatırımı olarakta girmeye başlamıştır.

Birçok GOÜ'ye net sermaye girişi giderek artmaktadır. Sermaye girişi GOÜ'ler için dışarıdan finansman teminini kolaylaştırmakta ve daha yüksek bir ekonomik büyüme için potansiyel kaynak yaratmaktadır. Eğer gerekli politikalar uygulanmış ise sermaye girişiyle arzulanan daha yüksek yatırım ve büyüme

sağlanabilmekte ve sermaye girişinin neden olabileceği istikrarsızlık etkileri dizginlenebilmektedir.

Aksi durumda ise sermaye akımlarının makro ekonomik dengeleri bozduğu ve istikrarsızlığa yoll açtığı gözlenmektedir. Bu ekonomiler bir süre sonra krizle karşılaşmakta ve bunun sonucu sermaye akımı kesilmekte ve süratle geri dönmektedir. Bu da yaşanan krizi derinleştirmektedir .

Tablo 5 Geleceğe Dönük Gelişmekte Olan Bölgeler Karşılaştırılması

Tablo 8 Geleceğe Dönük Gelişmekte Olan Bölgeler Karşılaştırılması			
Yabancı Sermaye Açısından Önemli Bölgeler	1995-2004* GSYİMH Yıllık Ortalama Artış	Bölgede Yabancı Sermaye Açısından En Önemli Ülke	Yabancı Sermaye Açısından Fırsatlar, Tehditler, Avantajlar
DOĞU ASYA	%7.7	Çin	İstikrarlı ve hızlı büyümeyi gerçekleştirmeye dönük devlet politikası, yüksek iç Pazar potansiyeli
GÜNEY ASYA	%5.4	Hindistan	Hindistan'da izlenen korumacı politikalarda yapılacak bir değişiklik bu pazarda büyük fırsatlar doğuracak niteliktedir. Yüksek iç Pazar potansiyeli
LATİN AMERİKA	%3.5	Brezilya	Kabul edilebilir yüksek eğitim düzeyi güçlü ihracat olanağı, küçümsenmeyecek yabancı sermaye girişine karşın düşük tasarruf düzeyi, yüksek enflasyon oranı, dış borç ve kamu harcamalarında artış eğiliminin neden olduğu olumsuzluklar.
ORTA VE DOĞU AVRUPA	%3.4	Rusya	Yüksek eğitim düzeyi ve düşük nüfus artışı. Ekonomik istikrarı sağlama güçlüğü, büyük potansiyel(özellikle Rusya'da)
AFRIKA VE DİĞER		Tunus	Demokratik reformlardan sonra Güney Afrika'ya olan ilginin artması. Gelecekte yabancı sermaye açısından Tunus'un önem kazanması beklenmektedir.

* Dünya Bankası Tahminleri

Kaynak: Türkiye Genç İşadamları Derneği, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-Yabancı Sermaye, Mayıs 1996

3. Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Hareketleri

Direkt yabancı yatırımların çıkış kaynağı ve bundan en çok yaralanan ülkeler geleneksel olarak sanayileşmiş batı ülkeleridir. Söz konusu ülkelere çıkan direkt yabancı yatırım miktarı küçük değişiklikler göstermekle birlikte istikrarlı biçimde direkt yabancı yatırımların temel kaynağı niteliğindedir. Gelişmiş batı ülkeleri kaynaklı direkt yabancı yatırım miktarında önceki yıla göre 1991'de yüzde 19, 1992'de yüzde 6 oranında düşüş görülmüş, 1993'de ise yüzde 4 oranında artış olmuştur.

Uluslar arası yabancı sermayeyi çeken ve ihraç eden ülkelerin başında gelen ABD'de, ekonomik durgunluk nedeniyle 1992'de direkt yabancı yatırım girişlerinde büyük gerileme olmuş ve 17.6 milyar dolara düşmüştür. 1993 ve 1994 yıllarında yeniden yükselerek sırasıyla 41.1 ve 49.4 milyar düzeyine erişmiştir. 1993'de ulaşılan bu düzey, 1989'da 69 milyar dolara ulaşan miktarın ancak yüzde 73'ü oranında kalmıştır.

ABD'den sonra en yoğun sermaye girişinin olduğu gelişmiş batı ülkeleri Fransa ve İngiltere'dir. Fransa, 1983-1988 yılları arasında yıllık ortalama 3.9 milyar olan direkt yabancı yatırım girişlerini 9.3 milyar dolardan 19.9 milyar dolara yükseltmiştir.

Direkt yabancı yatırım girişlerinin en yoğun olduğu ilk 15 ülke arasında 11 ülke gelişmiş konumundaki ülkelerdir. Bu olgu sermayenin kaynağını oluşturan bu ülkelerin aynı zamanda sermaye akışından yüksek pay aldığını göstermektedir.

Gelişmiş ülkeler arasında direkt yabancı yatırımlardan yeterli pay almayan gelişmiş ülkelerin başında Norveç ve Japonya gelmektedir. Norveç, 1994 yılında ilk 50 ülke sıralamasında 0.7 milyar dolar direkt yabancı yatırımıyla 44. sırada yer alırken, Japonya ise 0.8 milyar dolar direkt yabancı yatırımıyla Türkiye'nin hemen üstünde 41. sırada yer almıştır. Japonya'da 1992'de 2.7 milyar dolarlık direkt yabancı yatırımı söz konusuysa, 1993'de bu ülkeye direkt yabancı yatırımı 100 milyon dolar gibi çok düşük bir düzeye gerilemiştir.³⁵

³⁵ Türkiye Gençleşadamları Derneği, 2000'li yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI- Yabancı Sermaye, Mayıs 1996, s.27

Direkt yabancı yatırımların yakın gelecekte daha da hızlanarak gelişmiş ülkelerden özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelmesi söz konusudur. Gelişmekte olan ülke kaynaklı yabancı yatırımların da sermaye hareketinde önemli rol oynaması beklenmektedir.

Uluslar arası düzeyde rekabet edebilecek durumda olmak, faaliyet gösterilen pazardaki yükselen maliyetleri karşılama ve gelişen endüstrilere sahip ülkelerdeki firmaları yurtdışı yatırımlara yöneltmektedir.

Gelişmiş ülkelerin bu şirketlerinin rekabet edebilmeleri için gerekli kaynakları temin etmelerini sağlayacak ortaklık bilgilerine sahip olmaları nedeniyle gelecekte gelişmekte olan ülkelere de direkt yabancı yatırımların artması olasıdır.

1994 ve 1995 yıllarında gerçekleşen direkt yabancı yatırımlardaki eğilimin gelecekte de devam etmesi beklenmektedir. 1995 yılında 1994 yılına göre direkt yabancı yatırımlar açısından Asya ve Doğu Avrupa bölgesinin çekiciliği önemli ölçüde artmıştır. Ekonomik istikrar konusunda beklenen gelişmeyi sağlayamayan Latin Amerika'ya ve Afrika bölgesine yönelik direkt yabancı yatırımlarda ise düşüş yaşanmıştır. 1994 ve 1995 yıllarında yaşanan gelişmenin önümüzdeki yıllarda da sürmesi olasıdır.

4. Bölgelere Göre Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

1960 ve 1970'li yıllarda özellikle Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinde görülen liberalleşme hareketine bağlı olarak ülkelerin dış ticaretleri önce bölge ülkeleri ve sonra gelişmiş ülkelerle giderek artmıştır. Söz konusu süreçte dış ticaret giderek serbestleşmiş, bu yönde politikalar uygulayan ülkelerin ekonomileri dış rekabete açılmış ve direkt yabancı yatırımlardan daha fazla yararlanma amacıyla iç pazarı korumaya yönelik düzenlemelerde önemli değişiklikler yapılmıştır.³⁶ Örneğin 1980'li yılların başlarında Peru ve Şili gümrük vergilerini ortalama yüzde 60'dan yüzde 20'ler düzeyine indirmişlerdir. Şili ekonomisini ve dış ticaret sistemini, günümüzde dünyanın en liberallerinden biri konumuna getirmiştir. Benzer biçimde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bir

³⁶ Türkiye Genç İşadamları Derneği, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-Yabancı Sermaye, Mayıs 1996, s.9

çok gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ve dış ticaret sistemlerinde önemli serbestleşme politikaları uygulanmaya konmuştur.

Ekonomik büyümelerini sürdürebilmek için gerekli yatırımlar konusunda yabancı sermayeye kolaylık sağlayan Doğu Asya, Latin Amerika lkeleri yanı sıra, 1990'lı yıllarda birlikte ekonomik dönüşümleri bir an önce tamamlamaya alışan Orta ve Doğu Avrupa lkelerinin de yabancı sermayeye çeşitli kolaylıklar sağlaması sonucu, uluslararası alanda yabancı sermayenin ülkeye çekilmesine yönelik yoğun bir rekabet ortamı oluşmuştur. Yabancı sermaye açısından ise; ekonomik politikalarını giderek daha çok serbestleştirmeye çalışan, zelleştirme politikalarında yabancı sermayenin de katılımına olanak veren, yeni, dinamik ve düşük maliyetli pazar özelliği taşıyan gelişmekte olan bu ülkelere yönelim giderek artarken, seçici davranma şansı da doğmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler, özellikle Doğu Asya lkeleri, giderek dünya ekonomisinin genişlemesine ve büyümesine önemli katkı yapar konuma gelmişlerdir. 1990-1993 yılları arasında gelişmiş ülkelerde ekonomik durgunluk yaşanmasına karşın gelişmekte olan ülkelerde yüksek kalkınma hızı gözlenmiştir. 1984 yılında dünya endüstri üretiminin yüzde 34' gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilirken, bu oran 1994'de yüzde 40'a yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde gerçekleşen üretim payı ise aynı dönemde yüzde 57'den yüzde 55'e gerilemiştir. Sanayileşmiş ülkelerin yıllık ortalama yüzde 6.5 oranında büyümeye devam edeceği öngörüldüğünde 2004 yılında dünya üretiminin yüzde 48'ini gelişmekte olan ülkelerde ve yüzde 47'sinin ise gelişmiş ülkelerde retileneği ortaya çıkmaktadır. Bu olgu direkt yabancı yatırımlarının istikrarlı büyüyen, geniş iç pazara sahip gelişmekte olan ülkelere ve bu ülkelerin yoğunlaştığı bölgelere yönelme olasılığını artırmaktadır.³⁷

Geçmişte yabancı sermayenin Latin Amerika ülkelerine genellikle portföy yatırımı biçiminde gitmesi, doğrudan yatırım özelliği taşıyan yabancı yatırımların ise Doğu Asya'da yoğunlaşması bu yargıyı pekiştirmektedir. Asya'daki yıllık yüksek büyüme oranı, bölgenin kalabalık nüfusa rağmen ülkelerin kişi başına

³⁷ Türkiye Genşadamları Derneği, 2000'li yıllara Doğru Türkiye'nin önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-Yabancı Sermaye, Mayıs 1996, s.11

gelirinin artmasını sağlamakta ve ortaya çıkan pazarın cazibesi yabancı yatırımcıların bölgeye olan ilgisini artırmaktadır.

4.1 Orta Ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Direkt Yabancı Yatırımlar Akışı

Doğu Blokunun çökmesi sonucu Orta ve Doğu Avrupa'da yer alan söz konusu blok ülkelerinin yeniden yapılanma sürecinde yabancı sermaye önemli rol üstlenmiştir. Bu ülkeler hantal kamu kuruluşlarını rekabetçi bir yapıya kavuşturmada ve ülke ekonomilerini dünya pazarlarına açmada yabancı sermayeden önemli oranda yararlanmaktadır. Ancak söz konusu ülkeler giderek yabancı sermayeden sağlanan yararı tartışmaya başlamaktadır. Bölgeye gelen yabancı sermayenin diğer ulusal işletmeleri geliştirdiği, ülkeyi dış ticarete ve dünya pazarlarında rekabetçi bir konuma getirdiği konularında ciddi kuşku bulunmamaktadır. Kısaca yabancı sermayenin sahip olduğu üstün teknoloji, yönetim ve pazarlama anlayışlarından gittikleri ülkelerdeki yerli şirketlere ve ekonominin bütününe katkı sağlamaları en önemli özelliği olarak tanımlanmaktadır. Yabancı sermayenin Asya'da, özellikle Doğu Asya ülkelerinde maliyetli üretim bölgesi haline gelmeye başladığını öne sürmektedir.³⁸

Bölge ülkelerinden Macaristan diğerlerine göre yabancı sermayeye büyük kolaylıklar sağlamış ve en fazla yabancı yatırımı çeken ülke konumuna gelmiştir. Macaristan yabancı sermayeyi ülkesine çekme başarısını hızla gerçekleştirdiği ekonomik reformlarla gerçekleştirmiştir. Macaristan'da özelleştirme yapılırken en verimli şirketler yabancı sermayeye devredilmiştir. Sonuçta yerli sermayeye ancak verimsiz, hantal kamu şirketleri kalmıştır. Yabancı sermayeli şirketler 1995 yılında ülke ihracatının yüzde 70'ini gerçekleştirmiştir. Ancak ekonomide önemli paya sahip olan bu şirketlerin ekonominin verimliliğine çok önemli katkı sağlamadığı ifade edilmektedir.

³⁸ Türkiye Genç İşadamları Derneği, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-Yabancı Sermaye, Mayıs 1996, s.11-12

Macaristan 1989-1997 yılları arasında toplam 18 milyar dolar yabancı yatırım çekmişlerdir. Doğu Avrupaya yapılmış olan yatırımların %40'ı Macaristanda gerçekleştirilmiştir.³⁹

Macaristan'da yer alan yabancı sermaye, Macaristan'da yer alan firmanın %100 hissesini satın alacak durumdadır. Ayrıca yabancı sermaye karını kolaylıkla ülkesine transfer etmektedir.⁴⁰

Macaristan'da yer alan firmanın

Çek Cumhuriyeti ve Polonya ise benzer özelleştirme politikaları izlememiş, özelleştirmeye konu olan kamu kuruluşlarının yerli sermayeye devrine özen göstermişlerdir. Ayrıca yatırım yapacak yabancı sermayenin orta büyüklükte olanını desteklemişlerdir.

Yabancı sermaye ile birlikte bunlarla rekabet edebilecek ya da işbirliği yapabilecek yerli şirketlerin de bulunduğu bir ekonomik çevrenin yaratılması ve şirketler arası ilişkiler sonucu ülke ekonomisinin küreselleşmesi amaçlanmıştır.

4.1.1. Bölgeye Gelen Yatırımlar

Bölgeye yatırım yapan ülkeler arasında en başta Almanya gelmektedir. Almanya yurtdışı yatırımlarının yüzde 10'dan fazlasını geçiş ekonomisinde olan ülkelere yapmaktadır. Almanya dışında ABD, Avusturya, Fransa, Hollanda, İtalya bölgeye en fazla yatırım yapan diğer ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Almanya'nın direkt yabancı yatırım girişlerinin önemli boyutta olduğu Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'da bu ülkelerin direkt yabancı stoğu içindeki payı yüzde 30, Polonya'da ise yüzde 10 düzeyindedir. Benzer olarak ABD'nin aynı ülkelerdeki payı Polonya ve Macaristan'da yüzde 25, Çek Cumhuriyeti'nde yüzde 14 gibi yüksek değerlere erişmektedir. Bölgeye yatırım yapan şirketler arasında ise en önemlisi ABB (Asea Brown Boveri)'dir. İsveç ve İsviçre sermayesi ağırlıklı elektronik mühendislik dalında dünyanın önde gelen uluslar arası şirketlerinden biri olan ABB'nin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yaptığı yatırımlar ve izlediği politikalar söz konusu ülkeler ve yabancı sermaye ilişkilerini gösteren önemli bir örnek olmaktadır.

³⁹ OECD Economic Surveys "Hungary", 1998-1999 s.72-73

⁴⁰ Information for Investors, "Hungary" Mart 1995 s.17

ABB, Avrupa ve ABD'de bulunan ve büyük tartışmalara neden olan biçimde 15 fabrikasının üretimine son vermiştir. Orta ve Doğu Avrupa'da Polonya ve Çek Cumhuriyeti ağırlıklı olmak üzere yaklaşık 70 şirketi kontrol edip, 25 bin kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. Şirketlerin yerel bağlarını artırmak için yaklaşık 5800 kişiye işyeri yönetimi için eğitim verilip, bunlar yönetim kadrolarında istihdam edilmektedir. 1995 yılı cirosu 28.3 milyar dolar olan ABB, Batı ülkelerindeki tesislerinde çalışanların ücretlerinin yaklaşık yüzde 25'i düzeyinde ücretle Orta ve Doğu Avrupa'da işgücü istihdam etmekte ve sonuçta bazı temel ürünlerinde yüzde 50'ye varan indirim sağlayabilmektedir. Benzer biçimde; ucuz işgücü, Batı Avrupa pazarlarına yakınlığı ve yerli pazarın cazibesi nedeniyle Siemens bir çok Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde ortaklık kurmuş bulunmaktadır. United Technologies Otis Elavator Rusya'da yaptığı yatırımlarda 14 bin kişiye istihdam olanağı yaratmıştır.⁴¹

Yabancı sermaye yatırımlarının alıcısı konumundan günümüzde sermaye ihraç eder konuma gelen Asya ülkelerinden Güney Kore'nin Daewoo şirketi 1996 yılından itibaren takip eden 7 yıl içinde Polonya'ya 1.2 milyar dolar yatırım yapmak üzere anlaşmış bulunmaktadır. Daewoo, yatırımını yerli araba üreticisi FSO ile ortaklık biçiminde yapacaktır. Benzer biçimde Romanya'nın Olcit araba üretim şirketi ile de benzer bir ortaklık konusunda anlaşmaya varan Daewoo'nun bölge şirketleri ile yaptığı işbirliği, bölge işletmelerinin küreselleşmesine katkı sağlayacak niteliktedir. Daewoo gibi dünyanın önde gelen şirketlerinden General Motors Polonya hükümeti ile anlaşma yapmış bulunmaktadır.

Bu ülkelere yönelik yabancı sermayenin oldukça seçici davrandığı yatırımcı firmaların faaliyet alanlarına bakıldığında açıkça görülmektedir. Otomotiv, telekomünikasyon, enerji alanında faaliyet gösteren firmalar yatırımda ön sıraları almaktadır. Direkt yabancı otomotiv yatırımları öncelikle Macaristan'a yönelmiş olmakla birlikte gelecekte iç Pazar potansiyelinin büyüklüğünün de verdiği üstünlükle Polonya'nın Avrupa'nın otomotiv üretim merkezi olması beklenmektedir.

⁴¹ Türkiye Genç İşadamları Derneği, s.14

Otomotiv sektörü dışında bu ülkelerde enerji ve telekomünikasyon yatırımları yabancı sermayeyi çeken diğer sektörlerdir. İmalat sanayinde yabancı sermayenin en çok ilgi duyduğu sektör ise çimento sanayidir. Bu sektör büyük ölçüde Alman, İtalyan, Fransız, Belçika'lı şirketlerin kontrolündedir. Yabancı sermayenin bu ülkelerde pek ilgi duymadığı sektörlerin başında un ve unlu mamuller, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri gibi gıda sanayinin alt sektörleri gelmektedir. Buna karşın yabancı sermaye şekerleme, nebati yağ, bira, alkolsüz içkiler, tütün ve tütün işleme sektörlerine ilgi göstermektedir.

Tekstil sektöründe ise direkt yabancı yatırımlarından söz etmek pek olası değildir. Başta Almanya olmak üzere Avrupa birliği ülkelerine yönelik fason üretim yapan yerli firmalar teknoloji yenileme ve kalite artırım yatırımları yapmakta zorlanmaktadır.

4.1.2. Bölge Ülkelerine Direkt Yabancı Yatırım Girişleri

1990 yılı sonrası söz konusu ülkelerin yeniden yapılanma ve liberal ekonomiye geçiş çabaları başta batı Avrupa ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülke yatırımlarının ilgisinin bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Geçiş döneminin ilk yıllarında yabancı sermaye yenileşme hareketi nedeniyle oldukça çekingen kalmış, ancak Orta ve Doğu Avrupa'ya giden yabancı sermaye miktarı 1993 yılında 1992 yılına göre yüzde 22 düzeyinde artarak 6 milyar dolara ulaşmıştır. 1994 yılında ekonomik reformların yavaşlaması, yabancı sermaye katılımı beklenen özelleştirme programlarının istikrarlı bir şekilde uygulanamaması ve mevcut altyapının yetersiz olması gibi etkenler nedeniyle yabancı yatırımcıların bölgeye olan ilgisi azalmış ve 1994'de dünya genelindeki direkt yabancı yatırımın sadece yüzde 3'ü bölgeye yönelmiştir. Özelleştirme ve ekonomik reformların hızlanması sonucu 1995'de yabancı yatırımların miktarı yeniden artma eğilimine girmiştir. Yatırımlarda özellikle 1995 yılında önemli artış gerçekleşmiştir. Söz konusu artış, Macaristan'da enerji ve telekomünikasyon ve Çek Cumhuriyeti'nde ise telekomünikasyon sektöründe büyük hisse satışlarından kaynaklanmıştır.

Yabancı sermaye yatırımları bölgede eşit olarak dağılmazken, bu bölgeye gelen yatırımların büyük bir kısmı Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'ya gerçekleşmiştir. Direkt yabancı yatırım stoğu Macaristan'da 10.727,

Polonya'da 6.832, Çek Cumhuriyeti'nde ise 5.797 milyon doları düzeyine erişmiştir.

Bölge ülkelerinde yeniden yapılanmanın artık ekonomik büyümeye dönüşmesi ve politik risklerin azalmasına bağlı olarak yabancı yatırımların artmaya devam edeceği açıktır. 1996 ile 2000 yılı arasındaki dönemde, bölgeye yatırım akışının yılda 20 milyar dolar düzeylerinde olması ve 1998-2000 yıllarında bölgeye gelen direkt yabancı yatırım akımının en üst düzeye çıkması beklenmektedir. Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'yı takip eden Rusya'nın ise, ülkede mevcut ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ortamının giderilebilmesi durumunda dünyanın en çok yabancı sermaye çekecek ülkelerinden biri olacağı açıktır.

4.2. Asya Pasifik Bölgesi

Yabancı sermayenin bölge ülkelerinin gelişmesine yaptığı katkı çok önemlidir. Elde edilen hızlı gelişme direkt yabancı yatırımcıların yaptığı katkı yanında, bölge ülkelerinin aşırı dinanizmi, uygulanan ekonomik politikaların tutarlılığı, sürekliliği ve bölge insanının özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Yabancı sermaye bölgede katalizör görevini üstlenirken, baskın kültürel yapının etkisiyle bölge insanının eğitime verdiği önem, çok çalışarak gelecekte daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşma isteği, girişimci özellikleri bölge ekonomisinin hızla kalkınmasını ve küreselleşmesini sağlamıştır.

Bu ülkelerde bir yandan yabancı yatırımcılara önemli ayrıcalıklar tanınırken, diğer yandan mevcut ekonomik çevrenin yabancı sermaye karşısında ezilmesini önlemeye dönük politikalara yer verilmiştir. Yerli şirketlerin geliştirilmesi, uluslar arası rekabetçi özelliklerinin artırılması ve bunların bir uzantısı olarak şirketlerin dışa açılmaları konusunda destekler sağlanmıştır.

Sözü edilen yaklaşım bölge ülkelerinin küreselleşme, verimli ve rekabetçi bir yapıya kavuşma sürecine olumlu katkıda bulunmuştur.⁴²

Bölgede yer alan ülkelerde benzer siyasi, kültürel özellikler bulunmaktadır.

⁴² Türkiye Genç İşadamları Derneği, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-Yabancı Sermaye, 1996, s.18

Bu özellikler bölge ülkelerinin ekonomik gelişmelerinde sağladıkları üstün performansların en önemli nedenlerini oluşturmaktadır.

Uluslar arası yatırımcıların ilgisini çeken Asya ülkeleri Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Tayland gibi kalabalık nüfusa, doymamış, gelişmekte olan büyük pazarlara ve karlı yatırım yapılabilecek yer altı ve yerüstü zengin kaynaklara, ucuz, eğitilebilir ve genelde yüksek okuma oranı olan çalışkan insan kaynaklarına sahip bulunmaktadır.

Geliştirilen politikaların istikrarlı uygulama alanı bulabilmesi ekonomik reformların aksatılmadan yürütülmesini sağlamıştır. Ancak bölgedeki birçok ülkede batılı anlamda demokratik yapıdan söz etmek olası değildir.

Bölge ülkelerinin birçoğunda çağdaş anlamda demokrasinin bulunmaması yabancı sermayenin yönetim ile ilişkilerine bağlı olarak sorunlarını çözmesini kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle yabancı yatırımcılar açısından ülke yöneticileri ve bu yöneticilerin yakın çevreleriyle kurulan ilişkiler önemli bir unsur olmaktadır.

Bölge ülkelerine gelen yabancı sermaye önceleri batılı gelişmiş ülkeler ve Japonya kaynaklı iken, günümüzde bölgede yer alan ülkelere bölge içi ve dışı ülkelere yatırım amaçlı sermaye akışı da hızlanmıştır. Bölge ülkeleri kendi uluslar arası markalarını geliştirmişler ve küresel boyutta rekabet edebilecek duruma gelmişlerdir. 1990 ve 1994 yılları arasında Asya kıtasında Japonya ya da diğer gelişmiş ülke asıllı olmayan ve Pazar değeri bir milyar doların üzerindeki firma sayısı 90'dan 268'e yükselmiştir.

Kabul eden ülkeler itibariyle ilk 50 ülkeye giren direkt yabancı yatırımlar toplamı içinde bölge ülkelerinden Çin, Singapur, Malezya, Endonezya, Tayland, Hong Kong, Filipinler, Tayvan ve Kore'ye giren direkt yabancı yatırımlar toplamının payı ortalama 1983-1988 döneminde yüzde 8.07 düzeyindeyken, bu pay 1989-1994 döneminde ortalama yüzde 16.14'e çıkmıştır. 1989-1994 arasında söz konusu oran sırasıyla yüzde 7.28, 9.04, 12.75, 18.07, 22.6 ve 1994'de yüzde 25.52 olmuştur. Özetle bu ülkeler her yıl ilk 50 ülkeye giren toplam direkt yabancı yatırımlar içindeki payını yükseltmiştir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti 1991 yılı sonrası hızlı bir atılım yapmıştır.

Bölge Ülkelerine Yönelik Direkt Yabancı Yatırımları Girişleri

Direkt yabancı yatırımları girişleri sürekli artan söz konusu bölge ülkelere gelen yabancı sermaye 1993'de önceki yıla göre yüzde 52 oranında artarak 30.8'den 47.1 milyar dolara, 1994'de ise 57.6 milyar dolara ulaşmıştır. 1993'de gelişmekte olan ülkelere giden yabancı sermayenin yüzde 68'i Asya ve Pasifik ülkelerini tercih etmiştir.

Dünya Bankası'nın öngörülerine göre Doğu Asya'daki yüksek büyüme oranı devam edecektir. Gelecek on yılda Asya'nın yıllık ortalama %8'lik bir büyüme sağlaması beklenmektedir. Söz konusu rakam Japonya'nın, ABD'nin ve Avrupa'nın yıllık ortalama büyüme oranlarının 3 katı konumunda bulunmaktadır. Bu beklentiler doğrultusunda Asya kıtasının dünyanın önde gelen uluslar arası yatırımcılarını çekmeye devam edeceği açıktır. ABD şirketlerinin dünyanın başka bölgelerine yaptıkları yatırımlardan iki katı daha fazla karı bu bölgedeki yatırımlardan elde ettikleri göz önüne alındığında söz konusu beklentilerin gerçekleşmesi olasılığının çok yüksek olduğu görülmektedir.

Bölgede yer alan ve yoğun biçimde yabancı sermaye çeken ve gelecekte de öneminin artarak sürmesi beklenen ülkeler olarak Çin Ekonomik Bölgesi (Çin Halk Cumhuriyeti, Tayvan ve Hong Kong), Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Singapur'u sıralamak olasıdır.

Çin Halk Cumhuriyeti: Ekonomik reformların başladığı 1979'dan günümüze GSYİH'deki artış yıllık ortalama yüzde 8.6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte ekonomide görülen gelişmeleri kısaca ihracatta önemli artış, hükümetin fiyatlar üzerindeki kontrollerinin yıldan yıla azalması, çalışanların ortalama maaşlarında enflasyonun üzerinde artışları sıralamak olasıdır. Ancak ekonominin temel sorunlarından olan dev kamu kuruluşlarıyla ilgili reformlar sorunun büyüklüğü nedeniyle sürekli ertelenmektedir. Çin 1978 yılından itibaren piyasa ekonomisi ile ilgili reformlar yapmıştır.⁴³

⁴³ Hatem Fabrice, "International Investment: Towards the Year 2002". Invest in France Mission; Copyright, United Nations 1998; Arthur Anderson 1998 s.104-106

Ekonomide reformların altyapısının oluşturulmasında karşılaşılan güçlüklerin aşılabilmesi için geliştirilen yöntemlerin en önemlisi Özel Ekonomik Bölgelerin açılması ve bu bölgelerde yabancı sermayenin özel statüde varlıklarını sürdürmeleridir. Ancak Çin'in sahip olduğu potansiyeli en verimli ve azami düzeyde değerlendirebilmesi; ekonomik reformların hantal, büyük kamu işletmelerini de içeren bir biçimde sürdürebilmesi ve yasal alt yapının geliştirilmesi ile gerçekleşebileceği açıktır.

Asya'da gerçekleşen ekonomik kalkınmanın en önemli unsurlarından olan bölgedeki uluslar arasındaki işbirliğinin en önemli örneği Çin Ekonomik Bölgesinde ortaya çıkmaktadır. Çin Ekonomik Bölgesi'ni aynı ulus kökenli Çin Halk Cumhuriyeti, Hong Kong ve Tayvan oluşturmaktadır. Hong Kong, 1997 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir bölgesi konumuna gelmeden ekonomik alandaki işbirliği çok yoğun bir biçimde yaşama geçirilmiş durumdadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak kabul ettiği ve uluslar arası alanda resmen bağımsız bir ülke olarak tanınmayan Tayvan, tüm siyasi sorunlara karşın Hong Kong, Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki söz konusu ekonomik işbirliğinin üçüncü ayağını oluşturmaktadır.

Sözü edilen ülke ve bölgeler arasındaki işbirliğinin fiziki merkezini Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hong Kong sınırında yer alan Guandong Bölgesi oluşturmaktadır. 63 milyon nüfuslu bu bölge Çin Halk Cumhuriyeti ihracatının yaklaşık yüzde 21'ini gerçekleştirmektedir. Bölgenin 1980-1992 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 12 olarak gerçekleşmiştir. Bölgedeki kalkınma hızının azalmadan devam etmesi halinde 2000'li yılların başında Avrupa'daki yıllık kişi başına gelir düzeyine ulaşması olası görülmektedir. Bölge Tayvan'ın teknoloji ve finans gücünün, Hong Kong'un uluslar arası pazarlama becerisinin ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin geniş serbest alan, verimli, iyi eğitilmiş, ucuz işgücünün bir araya geldiği bir güç merkezi konumundadır. Örneğin Guangdong Bölgesi'nde yarı nitelikli işgücünün aylık maliyeti Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer bölgelerinin 3 katı olmasına karşın, Hong Kong ve Tayvan'daki maliyetin yüzde 11'i kadardır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde bulunan yaklaşık 25 bin Hong Kong'lu işletmede yaklaşık 3 milyon Çinli istihdam edilmekte, Çin Halk Cumhuriyeti'nin

güneyinde yoğunlaşmış 4 bine yakın Tayvan'lı şirket faaliyette bulunmaktadır. Bisiklet, el çantaları, spor malzemeleri, vb. ucuz ürünler bu bölgelerde üretilip dünya pazarlarına sunulmaktadır.

Yakın gelecekte Tayvan'ın en büyük ticari ortağının Çin Halk Cumhuriyeti olacağını söylemek olasıdır. Sözü edilen gelişme Tayvan ekonomisindeki yüksek büyümenin azalma eğilimini engelleyecek niteliktedir. 2000'li yılların başlarında Hong Kong'un Tokyo'nun günümüzdeki konumuna benzer biçimde Doğu Asya'daki uluslar arası ticari hareketlerin merkezi, Güney Çin'in ise üretim merkezi konumuna geleceği tahmin edilmektedir.

Çin'e yönelik yabancı sermaye girişlerini çok hızlı bir gelişme göstermesi söz konusu tahminleri güçlendirmektedir. Çin 1979-1985 yılları arasında, yabancı yatırımcılar ekonomik kaynak gelişimi ve ihracat sektörlerinde yatırım yapmaları için teşvik edilmiştir. Fakat işgücü ve altyapı yetersiz olduğu için bu girişim yabancı sermayeyi çekmek için 1979-1983 yılları arasında zayıf kalmıştır ve yabancı sermayede azalma olmuştur.⁴⁴ 1989 yılında 3.4 milyar dolar olan yıllık direkt yabancı yatırım girişi 5 yılda yaklaşık 10 kat artarak 1994 yılında 33.8 milyar dolar düzeyine erişmiştir.

Endonezya: Endonezya sahip olduğu nüfusun büyüklüğü, zengin ve bakır yer altı ve yerüstü kaynakları ile son yıllarda yabancı sermayenin en çok ilgisini çeken Asya ülkelerinden biri konumundadır. Sahip olduğu bu özellikleri nedeniyle yabancı yatırımcılar bu ülkeyi yakından izlemektedir. Endonezya'da yabancı yatırımların kabulü Devlet Başkanı'nın imzasıyla gerçekleşmektedir. Devlet Başkanı'nın yakınları ülkedeki bir çok büyük ve önemli işletmeyi yönetmektedir. Diğer bölge ülkelerinin bazılarında olduğu gibi ülkede yönetimi elinde bulunduran güç sahibi çevreleri iyi bilmek o ülkede yatırım yapmanın önemli bir unsuru olmaktadır. Endonezya'ya yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılar karşılaştıkları değişik güçlüklerle karşın bu ülkeye olan ilgilerini korumaktadırlar. Ülkeye yatırım yapan yabancı yatırımcıların uluslar arası ticarete rekabetçi yapılarını geliştirdikleri gözlenmektedir.

⁴⁴ IMF Working Paper, "China's Trade Flows: Changing Price Sensitivities and the Reform Process" Ocak 1999 s.8-9

Dünyanın en büyük oyuncak bebek yapımcılarından Barbie bebeklerinin dünyadaki üretiminin üçte birinin Endonezya'da yapılması planlanmaktadır. Exxon Endonezya'da oldukça önemli gaz rezervleri bulduktan sonra, bunları işletebilmek için 40 milyar dolarlık bir anlaşma yapmak üzere görüşmelere devam etmektedir. Ülkeye giriş yapan direkt yabancı yatırımlar ülkedeki işletmelerin verimliliği ve uluslararasılaşması konusunda önemli etkide bulunmaktadır. Örneğin karayolları ve altyapı geliştirmeden sorumlu PT Jasa Marga adlı kamu kuruluşu (zamanla Citra Marga Musaphala Persada adını almıştır) 1987 yılında daha verimli, hızlı çalışabilmek için yerli ve yabancı özel kesim ile işbirliğine girmiş ve yeniden yapılanan şirket Jakarta'da önemli altyapı projelerini gerçekleştirmek üzere anlaşmalar yapmış ve uluslar arası boyutta know-how ve hizmetini ihraç eder hale gelmiştir. Bölgede benzer türden yatırımlar yapmak ve ihaleler almak isteyen İngiliz asıllı British Trafalga Group bu şirkete rakip olmak yerine işbirliği-ortaklık önermektedir. Benzer biçimde tekstilde uluslar arası boyutta büyük şirketler (ABD'den Bridgepost machines ve MTI International, Avustralya'dan BTR Engineering) Endonezyalı rakipleriyle işbirliği yapmayı tercih etmektedir.

Ülke yönetimini geleceği konusunda endişe duyulmasına karşın söz konusu gelişmeler Endonezya'ya yönelik direkt yabancı sermaye girişlerin hızlandırmaktadır. 1983-1988 yılları arasında bu ülkeye yıllık ortalama 0.3 milyar dolar olan direkt yabancı yatırım girişleri 1989-1994 yılları arasında hızla artmış ve 1994 yılında 3 milyar dolar düzeyine erişmiştir.⁴⁵

Singapur: Dünyada en çok yabancı sermayeyi çeken ülkeler arasında yer alan ve 1989-1994 yılları arasında yıllık ortalama 5.8 milyar dolar düzeyinde yabancı sermaye çeken Singapur'da da bölgedeki bir çok ülkede bulunan dev kamu kuruluşlarının benzeri kuruluşlar, bölgedeki en liberal ekonomilerden birine sahip olan Singapur'da bile faaliyette bulunabilmektedir. Ancak Singapur'da bu tür dev kamu şirketleri yabancı yatırımcılarla ortaklık kurmakta ve rekabetçi yapılarını ve verimlerini artırmaya çalışmaktadırlar. Örneğin

⁴⁵ Türkiye Genç İşadamları Derneği, 2000'li yıllara doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-Yabancı Sermaye, Mayıs 1996

Singapore Technologies Group, Xerox ve Pratt & Whitney gibi batılı uluslar arası şirketlerle ortaklık yapmaktadır.

Tayvan: Tayvan bölge ülkelerinde direkt yabancı yatırımların katkısıyla gerçekleşen gelişimin önemli örneklerinden biri konumunda bulunmaktadır. Önceleri Tayvan'da uluslar arası markalara sahip yabancı şirketlerin ürettiği birçok ürün dünya pazarlarında satılmakta iken, günümüzde Tayvan, uluslar arası pazarlarda rekabet eden kendi dünya markalarını pazarlayacak bir konuma gelmiş bulunmaktadır. Örneğin Tayvan'ın kendi markası olan ve bilgisayar sistemleri konusunda faaliyet gösteren Acer bir dünya markası konumuna gelmektedir. ABD'de Pazar payını 18 ayda iki kat artırıp yüzde 7'ye çıkarmıştır. Bilgisayar hafızası sistemleri konusunda yatırım yapmak için finansman desteği sağlamak amacıyla ABD'den Texas Instrument'le ortaklık kuran Tayvan kökenli şirket, 2000 yılında ulaşmayı hedeflediği amacı yıllık cirosonu 10 milyar dolara çıkarmak olarak belirlemiş bulunmaktadır.

Malezya ve Tayland: 1980'li yılların sonunda yabancı sermayenin tercih ettiği ülkeler arasında yer alan bu iki Asya Pasifik ülkesi bölgede önemli çekim merkezleri konumuna gelmektedir. 1989-1994 yılları arasında ortalama yıllık 3.8 milyar dolar direkt yabancı yatırım çeken Malezya en çok direkt yabancı yatırımın yapıldığı ilk 50 ülke arasında 11. sıraya yükselmiştir. Bu ülke özellikle 1991 yılı sonrası direkt yabancı yatırım girişlerini artırmış, 1992 ve 1993 yıllarında 5.3 milyar dolar düzeyinde direkt yabancı yatırım çekmiştir.

Ayrıca Hong Kong, Singapur, Tayvan gibi büyük sermaye birikimlerine sahip olan Asya ülkeleri daha az gelişmiş Endonezya, Malezya, Tayland ve Filipinlere yatırım yapmışlardır.⁴⁶

1994 yılında en çok yabancı sermaye çeken ülkeler arasında 19. sıraya yükselen Tayland 1989-1994 yılları arasında yıllık ortalama 2.1 milyar dolar düzeyinde bir giriş sağlamıştır. Bu ülkeye 1983-1989 yılları arasında yıllık ortalama 0.4 milyar dolar olan sermaye girişi 1994 yılında 2.7 milyar dolar erişmiştir.

⁴⁶ ITO Yayın No: 1998-47; "Asya Krizi-Uzakdoğu Finans Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri" s.19-20

4.3. Latin Amerika

Yabancı sermaye yatırımlarının yöneldiği diğer bir bölge ise Latin Amerika ülkeleridir. Bu ülkelerin bir çoğunda 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların başında yaşanan ekonomik istikrarsızlık direkt yabancı yatırımlarının hızını kesmiştir. Buna karşın 1994 yılı direkt yabancı yatırımlarının yöneldiği ilk 50 ülke arasında yer alan Meksika, Peru, Şili, Brezilya, Kolombiya, Arjantin ve Venezuela'da yapılan yıllık ortalama direkt yabancı yatırımları 1983-1988 döneminde ortalama yıllık 5.4 milyar dolar olan direkt yabancı yatırımlar, 1989-1994 döneminde yıllık ortalama 11.4 milyar dolara erişmiştir. Bu ülkeler söz konusu dönemlerde ilk elli ülkeye yapılan direkt yabancı yatırımlar içindeki paylarını ancak koruyabilmişlerdir.

Meksika, 1989-1994 döneminde bölge ülkeleri arasında 4.1 milyar dolarlık ortalama yıllık direkt yabancı yatırımlarıyla ilk sırada yer almıştır. Aynı dönemde Arjantin 2.8 milyar dolarlık ortalama yıllık direkt yabancı yatırımlarıyla ikinci sırada yer alırken bu ülkeyi 1.3 milyar dolarla Brezilya takip etmiştir.

Peru ve Şili ise özellikle 1994 yılında bölgede direkt yabancı yatırımları açısından atılım yapan ülkeler konumuna gelmiştir.

Latin Amerika Ülkeleri kapalı ekonomi olmasına rağmen düşük büyüme oranları büyük oranda ihracat ve ithalat ticaret dengelerindeki farklılıktan kaynaklanmıştır. Arjantin büyük bir ödemeler dengesi şoku yaşamıştır. Bunun ana nedeni yiyecek fiyatlarındaki zayıflıktır. Dahası komşu ülkelerdeki para birimlerinin değer kaybı da ihracat oranlarını azaltmıştır. Buna karşılık Meksika'da Amerikan ekonomideki büyümeye ve petrol fiyatlarındaki artışa karşılık ihracat gelirlerinde de artış olmuştur. Diğer ülkeler Şili ve Peru ise metal fiyatlarındaki artıştan fayda sağlarken diğer ülkeler Bolivya, Colombia, Paraguay da sebze ve yiyecek fiyatlarındaki düşüşten olumsuz etkilenmiştir.⁴⁷

4.4. Afrika

Birçok bölge ülkesinin yabancı sermaye politikasını liberalleştirmeye yönelik programları uygulamaya koymasına karşın, bölge direkt yabancı yatırımlardan yeterli pay alamamıştır. Bölgeye gelen direkt yabancı

⁴⁷ "Annual Report Bank for International Settlements" 1999

yatırımlardaki durgunluk devam etmiştir. Afrika'nın gelişmekte olan ülkelere giden toplam direkt yabancı yatırım içindeki payı 1986-1990 döneminde yüzde 11'ler düzeyindeyken, 1993'de söz konusu rakam yüzde 5'lere düşmüştür. Afrika ülkeleri arasında direkt yabancı yatırımlardan en yüksek payı Fas, Mısır gibi Kuzey Afrika ülkeleri almıştır. 1994 yılı direkt yabancı yatırımları açısından ilk 50 ülke arasında Fas 0.4 milyar dolarla 46. Mısır ise aynı miktarda gelen direkt yabancı yatırımıyla 47. olmuştur. Gelecekte Tunus'un da bu bölgede direkt yabancı yatırımları çeken ülkeler arasında önemli yere sahip olması beklenmektedir.

5. Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Bölgesel Ekonomik Entegrasyon

XXI. yüzyıla girerken üretimin küreselleşmesi ve ekonomik faaliyetlerin bölgeselleşmesi şeklinde kendini gösteren iki önemli eğilim uluslar arası ekonomik ilişkilere yön verir hale gelmiştir. Küresel üretimin yaygınlaşması, son 10 yılda önemli ölçülerde artan uluslar arası yatırımlarla somutluk kazanmaktadır. Diğer taraftan, 1980'lere kadar Dünya ekonomisinde yer alan Bölgesel Ekonomik Entegrasyon oluşumlarının sayısı 20'yi geçmezken, yapılan araştırmalar bu rakamın 1996 yılı itibariyle 144'e ulaştığını göstermektedir.

Her iki eğilimin gelişimiyle ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde nicel unsurlar sık sık tekrar edilmesine rağmen, uluslar arası ekonomik ilişkilerin her geçen gün daha karmaşık bir yapı kazanması sebebiyle bu eğilimlerin niteliklerinde meydana gelen önemli değişimler gözardı edilmektedir. Oysa hem uluslar arası yatırımların, hem de Bölgesel Ekonomik Entegrasyon oluşumlarının nitelikleri de değişim göstermektedir. Klasik uluslar arası ekonomi kuramlarının çıkarımları ve yorumları, üretimin küreselleşmesi ve ekonomik faaliyetlerin bölgeselleşmesinde meydana gelen değişimleri açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla, gerek uluslar arası yatırımlar konusunda, gerekse BEE konusunda yapılacak yetkin bir değerlendirme bu değişimleri gözardı etmemelidir.

Son 30 yılda uluslar arası ekonomik ilişkilerde ortaya çıkan farklı yapılanmalar ve eğilimler, yabancı sermaye yatırımlarını güdüleyen faktörlerde ve bu yatırımların şeklinde önemli değişiklikler yaratmıştır. Mal ve hizmet ticareti ile üretim faktörlerinin ülkeler arasında serbest dolaşımını sınırlayan teknolojik

ve politik engellerin azalmış olması ve uluslar arası üretimin Dünya ekonomisinin önemli bir unsuru haline gelmesi, uluslar arası ekonomik ilişkilerdeki değişimi yaratan gelişmelerden en önemli olanlarıdır.

İletişim teknolojisindeki gelişmeler, uluslar arası ekonomik işlemlerde coğrafi uzaklıkların önemini azaltarak firmalar açısından uluslar arası düzeyde iletişim ve koordinasyon imkanlarını genişletmiştir. Bilgiye ulaşmanın veya bilgi dağıtmanın maliyetinin düşmesi ve farklı ülkelerde yer alan birimler arasında organizasyon ve koordinasyon sağlamanın kolaylaşması, firma faaliyetlerinin geleneksel kalıplarını değiştirmiştir.⁴⁸ Diğer taraftan, uluslar arası ticaret ve yatırımlar konusunda ülkelerin uygulamakta olduğu liberalizasyon politikalarının yaygınlık kazanması ve bu anlayışın uluslar arası alanda başlatılan farklı düzenlemelere yansıtılması mevcut uluslar arası yatırım kalıpları üzerinde önemli değişiklikler yaratmıştır. GATT müzakereleri sonunda imzalanan Uruguay Nihai Senedi ile ülkelerin, uluslar arası mal ve hizmet ticaretinde liberalizasyon sağlanması konusundaki yaygın görüş birliğini ortaya koymuş olmaları ve OECD bünyesinde devam etmekte olan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması müzakereleri, liberalizasyonun küresel bir anlayış haline geldiğini göstermesi bakımından önemli gelişmelerdir. Uluslar arası yatırımların motivasyonunu ve niteliklerini değiştiren diğer bir gelişme, Çok Uluslu Şirketlerin üretim faaliyetlerinin uluslar arası ekonomi içindeki öneminin artmış olmasıdır. Son 30 yılda merkezi gelişmiş ülkelerde bulunan ÇUŞ'lerin sayısının 7000'den 21000'e ulaşması üretimin dünya ekonomisinin önemli bir parçası haline geldiğinin somut göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Tüm bu gelişmelerin yabancı sermaye yatırımlarının yönelimlerini belirleyen faktörler üzerinde önemli etkileri olmuştur.

-Firmaların yurtdışı piyasalara girerken kullandıkları farklı araçlar (ihracat, lisans verme, franchising) arasında seçim yapabilme özgürlüğü artmıştır.

-Firmaların yurtdışı piyasalardaki üretim faktörlerine ulaşması kolaylaşmıştır. Böylece üretimde gereksinim duydukları her çeşit girdinin elde edilmesi konusunda geniş bir seçim serbestisi oluşmuştur. Ülkeler arasında

⁴⁸ UNCTAD, World Investment Report, 1993, ss.157-165

hareketliliği sınırlı olan işgücü unsurunda bu durum daha çok belirginlik kazanmaktadır. Emek-yoğun bir üretim sürecinde kullanılacak işgücü gereksinimi temin edebilmek için üretim vasıfsız ve ucuz işgücüne sahip bir ülkede gerçekleştirilebilmekte veya tecrübeli işgücünden istifade edebilmek için belirli bir endüstriyel faaliyet bu alanda uzmanlaşmış bir ülkeye taşınabilmektedir.

-Firmalar uluslar arası ölçekte kurdukları endüstriyel ve ticari faaliyet sistemi içinde varlıklarından azami ölçüde faydalanarak, faaliyetlerindeki toplam verimliliği artırma imkanı elde etmişlerdir.

-Bir taraftan firmalara faaliyetlerin genişletme imkanı veren büyük piyasalar ortaya çıkmış, diğer taraftan da firmaları bu piyasalarda rekabet güçlerini koruma konusunda zorlayan bölgesel ve global baskılar çoğalmıştır.

-Yabancı sermaye yatırımlarının yönelimlerini belirleyen farklı faktörlerin önem önceliği değişmiştir. Örneğin tüm ülkelerin tarifeleri düşürerek uluslar arası ticarete liberal bir yapı kazandırma konusundaki girişimleri, yabancı sermaye yatırımlarının geleneksel olarak en önemli yönlendiricisi olarak nitelendirilen piyasa büyüklüğünün önemini azaltmıştır. Aynı zamanda ülkeler arasındaki maliyet farklılıkları, altyapının niteliği ve mevcut üretim faktörlerinin avantajları, yabancı sermaye yatırımlarını yönlendiren faktörler olarak önemini artırmıştır.

Yakın zamana kadar BEE oluşumları ile ilgili değerlendirmeler, tam rekabet ve serbest ticaretin Dünya refahını artırmak için izlenmesi gereken birinci en iyi politika olduğunu savunan Klasik uluslar arası ekonomi kuramlarının öngörülerine dayalı olarak yapıla gelmiştir. Bu çerçevede yapılan değerlendirmelerde, BEE'ların daha çok korumacı özellikleri üzerinde durulmakta ve uluslar arası ticarete tam anlamıyla liberal bir yapı kazandırılmasını engelleyen bir uygulama olarak BEE'ların toplam dünya refahını olumsuz yönde etkilediği vurgulanmaktadır.⁴⁹ Son yıllarda yukarıda ifade edilen değişimlere paralel olarak, BEE'ların bölge dışı ülkelere karşı OGT

⁴⁹ J.N. Bhagwati, "The High Cost of Free Trade Areas", Financial Times, 1995, s.6

uygulanan ayrımcı politikaların uluslar arası ekonomiye liberal bir yapı kazandırılması engellediği yönündeki görüşler sorgulanmaya başlamıştır.⁵⁰

Yine son yıllarda uluslar arası ekonomideki değişimin etkisiyle ekonomik entegrasyon kavramının farklı bir nitelik kazandığı düşünülmektedir. Entegrasyon, ülkelerarası resmi düzenlemelerle gerçekleştirilebileceği gibi, hiçbir hukuki çerçevesi olmaksızın ekonomik ilişkilerin yoğunluk derecesine bağlı olarak kendiliğinden oluşabilmektedir. "Gerçek" entegrasyon olarak nitelendirilen bu tür oluşumların ortaya çıkmasında, kurdukları bölgesel üretim ağları ile ülkeler arasında üretim bazında bir entegrasyon yaratan Çok Uluslu Şirketlerin faaliyetleri önemli rol oynamaktadır.⁵¹

5.1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi

BEE oluşumlarının uluslar arası yatırımlar üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal yaklaşımların ekonomi literatürüne kazandırılması, ABD'den yeni kurulan AT'na sermaye akımlarının hareketlilik kazandığı 1950'li yıllara rastlamaktadır. Yapılan çalışmalarda BEE ile YSY arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur. YSY üzerinde olumlu etki yaratan temel faktörlerin, üçüncü ülkelere uygulanan ortak tarife engelinden veya genişleyen bir piyasada gelir artışı beklentisinden kaynaklanabileceği konusunda kuramsal öngörülerde bulunulmuştur.

BEE'ların YSY üzerindeki etkisi, entegrasyonun şekline, entegrasyon programı içinde belirli endüstrilere yönelik özel uygulamalara ve yatırım yapan ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğüne göre değişim gösterebilmektedir. Bu bakımdan, BEE'un YSY üzerindeki etkisi karmaşık ve entegrasyonun şekline göre değişim gösteren bir niteliğe sahiptir.

Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarda, inceleme alanı genellikle AT ile sınırlı tutulduğu için konuyla ilgili genellemeler yapılması ve teorik çıkarımların farklı şekillerdeki BEE için tümüyle geçerlilik sağlanması mümkün

⁵⁰ Robert Lawrence, "Emerging Regional Arrangements: Building Blocks Stumbling Blocks in Jeffry A. Frieden and David A. Lake International Political Economy, New York: St. Martin's Press, 1995, 407-415

⁵¹ UNCTAD, World Investment Report, 1993, s.161

görünmemektedir. BEE'un şeklini belirleyen en önemli unsur, üye ülkelerin karşılıklı olarak uygulamayı taahhüt ettikleri politikaların hangi derecede bir entegrasyonu hedef aldığıdır. Üye ülkelerin karşılıklı olarak ticari ilişkilerde hangi ölçüde liberalizasyon sağlayacağı, BEE sonucunda ortaya çıkan etkiler üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır⁵²

BEE'dan kaynaklanan etkilerin net bir şekilde tespit edilmesi, kuramsal olarak entegrasyonun YSY üzerinde nasıl bir değişim yaratacağını açıklamak bakımından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla yapılacak olan kuramsal yorumlarda, BEE'un şekline ilişkin bazı sınırlamalar, araştırılan etkinin anlamlandırılabilmesine yardımcı olacağından, BEE'un şeklinin üye ülkeler arasında gümrük tarifelerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı OGT uygulanması ile sınırlandırılması uygun görülmüştür.

YSY'nı yönlendiren faktörlerin incelenmesi, BEE'ların YSY açısından teşvik eden ve zorlayıcı unsurlar yarattığını göstermektedir. Üçüncü ülkeler karşı uygulanan ortak dış ticaret tedbirleri bir zorunluluk etkisi yaratırken, entegrasyon piyasasının sahip olduğu nitelikler YSY'larını teşvik eden bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan BEE'un üye ülke piyasalarında yarattığı etkilerin incelenmesi, BEE ve YSY arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ortaya koyabilmek açısından önem taşımaktadır.

5.2. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon: Kurumsal Çerçeve

BEE oluşumlarına şekil veren temel prensip, üye ülkeler arasında malların ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ile birbirlerine karşı farklı muamelenin (ayrımcılığın) kalkması şeklinde özetlenebilir. Bunlara ilave olarak, kaynakların piyasada oluşan fiyat mekanizmasına göre dağılması; piyasanın doğru sinyalleri verebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve piyasanın bütünleştiren gücünün ortaya çıkmasını sağlayacak kurumsal yapıların oluşturulması da BEE'un diğer önemli özellikleridir. Bu politikaların uygulanış tarzına göre BEE oluşumları, sınırlı sayıdaki mallar üzerinde tek taraflı veya karşılıklı tarife indirimlerinden, geniş kapsamlı ekonomik birliklerin kurulmasına

⁵² Murat Alıcı, "Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye'deki Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Değerlendirilmesi (Uzmanlık Tezi, 1997) s.9

kadar pek çok farklı şekil almaktadır. Aralarındaki farklılıklara göre analitik olarak bir sınıflandırma yapılacak olursa, serbest ticaret bilgeleri, gümrük birliği, ortak Pazar ve ekonomik birlikten oluşan dört farklı model olduğu görülmektedir.

Tablo 6 Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Modelleri

BEE MODELİ NİTELİKLERİ	SERBEST TİCARET BÖLGESİ	GÜMRÜK BİRLİĞİ	ORTAK PAZAR	EKONOMİK BİRLİK
Üçüncü Ükelere Karşı Ayrımcı Dış Ticaret Uygulamaları	+	+	+	+
Üye Ülkeler Arasında Tarife ve Kotaların Kaldırılması	+	+	+	+
Ortak Gümrük Tarifesi	-	-	+	+
Üretim Faktörlerinin Bölge İçinde Serbest Dolaşımı	-	-	+	+
Ekonomi Politikalarının Harmonizasyonu	-	-	-	+

Kaynak: Murat Alıcı, "Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye'deki Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Değerlendirilmesi (Uzmanlık Tezi, 1997)

Serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birlikleri, malların entegrasyon alanında tarifelerle sınırlanmadan serbest bir şekilde dolaşımını öngörmektedir. Ancak STB'nde, üye ülkeler üçüncü ülkelere karşı kendi tarife oranını uygulayabilmekte, GB'nde ise üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Ortak Pazar, GB'nin niteliklerine ilave olarak, mal piyasalarının olduğu gibi faktör piyasalarının da entegrasyonunun sağlamak amacına yönelik olarak işgücünün ve sermayenin üye ülkeler arasında serbest dolaşımına imkan tanımaktadır. Ekonomik birlik ise bütünleşmiş mal ve üretim faktörleri piyasalarının üstünde, üye ülkelerin para politikası, maliye politikası ve diğer ekonomi politikalarında ileri ölçüde bütünleşmeyi hedef alan bir modeldir. Farklı şekillerde de olsa BEE düzenlemeleri temelde üç ortak unsura sahiptir:

- I. Üye ülkeler arasında karşılıklı olarak ayrımcı muameleni kaldırılması,
- II. Çeşitli konularda üçüncü ülkelere karşı ayrımcı muamele uygulanması,

III. Üye ülkeler arasında belirli ekonomi politikası araçlarının tek taraflı olarak kullanılmasını süreklilik gösterecek şekilde sınırlayan anlaşmalar yapılması.

Ekonomik entegrasyon olgusunun günümüzde sahip olduğu yaygın popularitenin altında yatan temel neden, ekonomik etkinliğin ancak rekabeti beraberinde getiren serbest ticaret ile sağlanabileceği düşüncesidir. Üretimde etkinlik, mal ve hizmet üretiminde rasyonalizasyon sağlanmasına ve gelecekte daha yüksek bir refah düzeyine ulaşılmasına katkı sağlamaktadır.⁵³

Klasik uluslar arası ticaret kuramlarına göre, üretimde sınırlı kaynakların optimal dağılımını sağlayabilecek en iyi durum, tüm ülkelerin dış ticaret engellerini kaldırılmasıyla uluslar arası ticaretin topyekün serbest hale getirilmesidir. Bu anlayışla, BEE, tüm Dünya üzerinde serbest ticaret koşullarının sağlanması ki pratikte mümkün görünmemektedir seçeneğinden sonra, en azından bir grup ülke arasında kaynakların etkin kullanımını sağlaması bakımından ikinci en iyi durum olarak değerlendirilmektedir.

Bölgesel ölçekte ekonomik entegrasyon oluşumlarının temel gerekçesi, kısıtlı kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Ülkeler açısından da BEE oluşumları içinde yer almayı teşvik eden unsur, ulusal üretimin veya onun bir parçasının büyüme oranını, kısıtlı kaynaklarla artırabilmeyi sağlayacak bir ekonomik kazanç beklentisidir. BEE üye ülkelerin üretimde kullandıkları girdilerin niteliğini ve niceliğini değiştirmekte ve bölge içinde ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerine göre üretimde uzmanlaşma sağlamaktadır. BEE'un yarattığı bu tür değişimlerin, üye ülkelerin üretim kapasitesini artırması; ölçek ekonomilerinden yararlanılmasıyla ürün sayısının artması ve üretim maliyetinin düşmesi; üçüncü ülkeler karşı bölgenin dış ticaret haddinin avantajlı bir duruma gelmesi; bölge içinde artan rekabetin üretimde etkinlik sağlaması; artan sermaye girişi ve teknolojik ilerleme gibi üye ülkelerde ulusal üretimi olumlu yönde etkileyen kazanımlar sağlayabileceği, kuramsal ve ampirik çalışmalarla ortaya konmuştur. Bu anlamda BEE'un ülkeler için bir amaç

⁵³ Peter Robson, The Economics of International Integration, New York and London, 1993, s.14

olmaktan çok, ulusal ekonomiye katkı sağlamaya yönelik bir araç olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda ifade edilen entegrasyon türlerinden herhangi birinin gerçekleşebilmesi, ülkeler arasında resmi nitelikli düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir. Belirlenen bir takvim çerçevesinde BEE'un kurum ve kurallarına işlerlik kazandırılması, üye ülkelerin karşılıklı olarak bu yöndeki iradelerini beyan etmeleri ve taahhütlerini yerine getirmeleri ile gerçekleşmektedir.

Son yıllarda uluslar arası ekonomide yaşanan değişimin uluslar arası ticaret ve yatırım ortamına farklı boyutlar getirmesi sonucunda BEE'un ülkeler arasında resmi düzenlemeler olmaksızın kendiliğinden de gerçekleşebileceği yönündeki düşünceler somutluk kazanmıştır. Herhangi bir anlaşmanın getirdiği entegrasyona yönelik kurum ve kurallar olmasa da ÇUŞ'lerin ve finansal kurumların faaliyetleri bazı ülkeler arasında bir ekonomik entegrasyon dinamiği yaratabilmekteydi. Bu durumda belirli bir anlaşmayla düzenlenmiş ekonomik entegrasyon oluşumlarının yanı sıra, ifade edilen aktörler öncülüğünde yoğunlaşan ekonomik ilişkilerin yarattığı "gerçek" BEE'lar ortaya çıkmaktadır. Gerçek BEE oluşumları ülkeler arasında entegrasyona yönelik resmi düzenlemeler yapılması konusunda zorlayıcı veya teşvik eden güçler yaratabilmektedir. Diğer taraftan resmi BEE'lar da üye ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin yoğunluk kazanmasına uygun zemin hazırlamaktadır. Her iki entegrasyon durumunun da birbirini doğuran etkiler yarattığı, ülkelerarası ekonomik ilişkilerin tarihi seyri içinde gözlenmektedir.⁵⁴

Gerçek entegrasyon, ÇUŞ'lerin ortak bir organizasyon yapısı altında farklı ülkelerdeki faaliyetleri arasında oluşturdukları mikro düzeydeki entegrasyonun sözkonusu ülkeler arasında makro düzeyde bir entegrasyon hakereti yaratması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir BEE oluşumunun içinde yer alan ülkeler sağlayacağı potansiyel kazançlar, resmi nitelikli BEE'lara göre daha fazladır. Gerçek entegrasyon oluşumları, ülkeler arasında dış ticaret

⁵⁴ Murat Alıcı, "Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye'deki Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Değerlendirilmesi (Uzmanlık Tezi, 1997)

engellerinin kaldırılması ve üretim faktörlerine hareket serbestisi sağlanmasının yarattığı “sığ” entegrasyonun ötesinde, ÇUŞ’leri uluslar arası yatırımları aracılığıyla bölgesel ölçekte üretim ağları oluşturmaya imkan tanıyan “derin” bir entegrasyon hareketi yaratmaktadır. Bu bağlamda, iktisatçı Gottfried Haberler’in “Dünya ekonomisinde bir entegrasyon açığı yaşanmaktadır.” şeklindeki ifadesi, söylendiği yıllarda bir öngörü olmasına rağmen bugünün Dünya ekonomisi için büyük ölçüde geçerlilik taşımaktadır.

5.3. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Yabancı Sermaye Yatırımlarını Yönlendiren Unsurları

BEE’ un YSY’nı yönlendiren temel unsurlarını, üye ülkelerin uyguladıkları ortak dış ticaret politikası ve entegrasyon piyasasının sağladığı avantajlar olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Her iki unsurun YSY üzerinde yaratması muhtemel etki yatırımın motivasyonuna göre farklılık göstermektedir. Bu sebeple öncelikle YSY’nın, yatırımı güdüleyen faktörlere göre sınıflandırılması, değerlendirmelere analitik bir yapı kazandırabilmek açısından önem arz etmektedir. YSY’nı, yatırım kararlarının motivasyonuna göre temel olarak dört ayrı grupta incelemek mümkündür.⁵⁵

-Doğal kaynaklara dayalı yatırımlar: Aranan nitelikte doğal kaynakların bulunması ve maliyeti, yatırım kararının belirleyici unsurlarıdır. Bu yatırımlar daha çok ihracata yönelik yatırımlar olduğu için, dış piyasalardaki ekonomik durum, ulaştırma maliyeti ve ticari engeller yatırımcıların kararlarını etkileyen yan faktörler olarak sayılabilir.

-Piyasaya yönelik yatırımlar: Yatırım yapılacak piyasanın genişliği, büyüme hızı, kişi başına düşen gelir miktarı vb. özellikleri yatırım kararını etkileyen önemli değişkenlerdir. Piyasaya ihracatla veya yerel üreticilere lisans vererek ulaşma ile doğrudan yapılan yatırımla piyasada yer almanın sağladığı kazanç ve kayıpların farkı yatırım kararının belirleyici faktörüdür.

⁵⁵ John Dunning, “Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment”, Transnational Corporations, 1994, s.36

-Üretimde etkinlik arayan yatırımlar: Üretimde etkinlik arayışı bu tür yatırımları yönlendirmektedir. Yatırım yapılan piyasanın üretimde maliyeti azaltacak bir takım üstünlüklere sahip olması belirleyicidir. Buna göre evsahibi ülkenin üretimdeki karşılaştırmalı üstünlükleri yatırımın konusuna göre önem kazanmaktadır. Daha çok emek-yoğun üretim yapan ihracata yönelik yatırımlar bu kategoride yer almaktadır.

-Stratejik varlığa dayalı yatırımlar: Bu tür yatırımlar daha çok yerli firmalarla ortaklık kurarak, bunların sahip olduğu stratejik varlıklarla yatırımcının tamamlayıcı nitelikteki avantajlarının bir araya gelmesinden elde edilecek avantajlardan istifade etmeyi amaçlayan yatırımlardır. Stratejik varlığa dayalı yatırımlar, makro-ekonomik koşullardan ziyade, mikro düzeyde ÇUŞ stratejileri çerçevesinde yönlendirilmektedirler.

5.4. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon ve Çokuluslu Şirket Stratejileri

Uluslararası ticaret teorileri üzerine kurulu Neo-Klasik yaklaşımın BEE'un YSY üzerindeki etkisine yönelik açıklamaları, son çeyrek yüzyılda Dünya ekonomisinde yaşanan değişimler karşısında yetersiz kalmaktadır. Uluslar arası yatırımları yönlendiren faktörler, makro-ekonomik değişkenlerin yanı sıra mikro düzeyde ÇUŞ'lerin uyguladıkları stratejilere bağlı olarak da değişim göstermektedir.

BEE'un daha çok kaynak dağılımı üzerindeki statik etkileri ile YSY'nın ekonomik entegrasyondan nasıl etkileneceğini açıklama çabasında olan Neo-Klasik yaklaşımların dinamik etkiler konusundaki değerlendirmeleri netlik taşımamaktadır. Özellikle BEE'un ÇUŞ'lerin organizasyon yapılarında ve firmalara özgü mülkiyet avantajları üzerinde nasıl bir etki yarattığı konusu yeterli ölçüde incelenmemiştir. ÇUŞ faaliyetlerinin Dünya ekonomisindeki öneminin her geçen gün hızla arttığı düşünüldüğünde, belirtilen eksikliklerin kapsamlı bir değerlendirme için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

BEE'un YSY üzerindeki etkisine yönelik kapsamlı bir değerlendirme yapabilmek için, konuya farklı bir bakış açısı getiren ÇUŞ stratejilerinin bu bağlamda incelenmesi önem taşımaktadır.

Uluslararası üretim yaklaşımına göre BEE ile YSY arasındaki ilişki üzerine yapılan kurumsal yorumların iki boyutu bulunmaktadır. İki Seçmeci

Paradigma'nın konumsal avantajla ilgili unsurları, ikincisi ise BEE'un ÇUŞ'lerin organizasyon yapıları üzerinde ne tür bir değişim yaratma potansiyeline sahip olduğudur.

BEE, üye ülkelerin entegrasyon öncesine göre konumsal avantajlarını artırmaktadır. Entegrasyonla birlikte, bölge içinde serbest ticaret ortamının yaratılmasının kaynak dağılımı üzerindeki statik ve dinamik etkileri, BEE piyasasının konumsal avantajlarını artıran belirleyici faktörler (piyasanın genişlemesi, gelir düzeyinin yükselmesi, ucuz ve kaliteli üretim girdilerinin piyasadan temin edilmesi, ölçek ekonomileri vb.) üzerinde değişiklik yaratmaktadır.

Diğer taraftan BEE'la birlikte bölge içinde tarifelerin kaldırılması, ÇUŞ'ler açısından yatay entegrasyon şeklindeki yapılanmaların sağladığı faydaları azaltmaktadır. Entegrasyon bölgesinde aynı malı üreten, farklı üye ülkelerdeki birimlere, bölge piyasasına yönelik üretim yapmak üzere Seçmecî Paradigma avantajlarından maksimum fayda sağlayan bir ülkede (bölge merkezi) toplanmaktadır. BEE piyasasında yatay entegrasyon şeklindeki yapılanmalardan vazgeçilerek üretim maliyetinin düşürülmesi mümkün olabilmektedir.

Entegrasyonun üye ülkeler arasında iyi bir iş bölümü yaratabilme potansiyeli, üretimde düşük maliyet ve ölçek ekonomisi arayışındaki ÇUŞ'lerde dikey entegrasyonu ve ara malı üretiminde uzmanlaşmayı teşvik eden bir rol oynamaktadır. Organizasyon yapısına ilişkin ÇUŞ tercihleri, BEE piyasasına yönelik yatırım stratejileri üzerinde bir takım değişiklikler yaratmaktadır. ÇUŞ'in üye ülkelerle entegrasyon öncesi ticari ilişkilerinin şekline ve ülkelerin farklı niteliklerine göre bu stratejileri, ihracatı ikame eden savunma yatırımları, rasyonelize edilen yatırımlar, ihracatı ikame eden hücum yatırımları ve yeniden yapılanma yatırımları şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bu stratejilerin, Neo-Klasik yaklaşımda olduğu gibi uluslararası ticaret ve uluslararası yatırımlar arasında bir ikame veya tamamlayıcılık ilişkisi olduğu yönünde herhangi bir öngörüsü bulunmamaktadır. Ancak uygulanan stratejilerinin bir ticari boyutu olması sebebiyle, ticaretle ilgili olarak ortaya çıkabilecek net eki de stratejinin sonuçları arasında ele alınmıştır.

a) İhracatı İkame Eden Savunma Yatırımları:

Entegrasyon öncesi bölge ülkelerinden herhangi birine ihracat yapan ÇUŞ'ler, entegrasyondan sonra ticari engeller bölge içinde kaldırılıp, üçüncü ülkelere karşı ortak bir şekilde uygulanmaya başlandığında, bölge ülkelerindeki rakiplerine karşı rekabet üstünlüklerini kaybetmektedirler. BEE'un yarattığı ticaret saptırıcı etki ile dezavantajlı konuma düşen ÇUŞ'ler, ihracat yoluyla entegrasyon öncesi kazanılan piyasa payını korumaya ve tarife engelini aşmaya yönelik olarak üretimlerini bölge piyasasına taşımak amacıyla yatırımlar yapma yoluna gidebilmektedirler. Böylece ÇUŞ'in bölgeye yönelik stratejisi, ticarete dayalı olmaktan çıkıp yatırıma dayalı bir strateji haline gelmektedir. Stratejinin belirleyici unsuru bölge-içi ticaretin, bölgeye dışarıdan yapılacak ticaretten daha cazip hale gelmiş olmasıdır. Bu tür ÇUŞ stratejileri, mevcut piyasa payının savunulması sözkonusu olduğu için "ihracatı ikame eden savunma yatırımları" (defensive export substituting investment) olarak adlandırılmaktadır.

b) Rasyonalize Edilen Yatırımlar:

BEE'la yaratılan geniş piyasanın, ortaya çıkan dinamik etkilere bağlı olarak kitlesel üretimin sağlayacağı ölçek ekonomileri bakımından da konumsal avantajları artmaktadır. Bölgesel piyasa, ölçek ekonomileriyle üretimde etkinlik ve düşük maliyet sağlayacak nitelikte ise bu durum ÇUŞ'leri bölgedeki "mevcut yatırımlarını artırma yönünde teşvik etmektedir. Bölgede yatırım yapılması üretime daha rasyonel bir yapı kazandırdığı için bu tür ÇUŞ stratejileri "rasyonalize edilen yatırımlar" (rationalized investment) olarak nitelendirilmektedir. Stratejinin amacı, uluslararası maliyet farklılıklarından istifade etmektir.

Tablo 7 Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Çokuluslu Şirket Yatırım Stratejileri Üzerindeki Etkisi

Bölgesel Entegrasyonun Yarattığı Makroekonomik Etki	ÇUŞ Stratejisi	Ticaret Üzerindeki Net Etki	YSY Üzerindeki Net Etki
Bölge-İçi ticaret, bölge-dışı ticarete göre daha cazip hale gelir.	Bölge piyasasına daha etkin bir şekilde ulaşabilmek için ihracattan vazgeçilip doğrudan yatırımlar yapılır. İHRACATI İKAME EDEN SAVUNMA YATIRIMLARI	Bölgede yer alan yavru şirketlerin satışların, bölgeye yapılan ihracatı ikame etme eğilimi artıkça, ticaret düşer.	Bölgede bulunan yavru şirketlere yönelik YSY artar.
Üye ülkelerin konumsal avantajları entegrasyonun etkisiyle yeniden şekillenir.	Mevcut yatırımlar, bölge-İçi serbest ticaret koşullarına uyumlu hale getirilir. YENİDEN YAPILANMA YATIRIMLARI	Yeniden yapılanma yatırımları fabrika ve ülke uzmanlaşması yaratırsa, bölge-İçi ticaret artabilir. Bölge endüstrileri dünya piyasalarında rekabet gücünü artırabilirse., bölge-dışına ihracat artabilir.	Bölge-İçi YSY açısından bir etki yaratmaz. Üye ülkelerden birinde yatırımların artması, diğer bir üye ülkede yatırımların azalmasına sebep olur.
Üretim maliyeti düşer. Üretimde etkinlik sağlanır.	Bölgede katma değer yaratan faaliyetler artırılır. Diğer dış yatırımlarla entegrasyon ağı yaratılır. RASYONALİZE EDİLEN YATIRIMLAR	Fabrika ve ülke uzmanlaşması yaratırsa, bölge-İçi ticaret artabilir. Bölge ithalatı, bölge dışına yapılan ihracattan fazla olursa, ticareti azaltır.	ÇUŞ'ler, bölgede tedarikçi birimlerini artırdıkça, YSY artar.
Piyasa genişler; talep artar; teknolojik ilerleme sağlanır.	İlik hamle yapan avantajından faydalanmak üzere yatırım yapılır. İHRACATI İKAME EDEN HÜCUM YATIRIMLARI	Bölge-İçi talep, bölgeye yapılan yabancı sermaye yatırımlardan daha hızlı artarsa, ticaret üzerinde bir etki yaratmaz. Aksi durumda, ticaret azalır.	Bölgeye yapılan YSY artar.

Kaynak: Murat Alıcı, "Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye'deki Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Değerlendirilmesi (Uzmanlık Tezi, 1997)

C) İhracatı İkame Eden Hücum Yatırımları:

BEE'la birlikte CUŞ'lerin izledikleri diğer bir strateji de "ihracatı ikame eden hücum yatırımları" (offensive export substitutig investment)'dır. Entegrasyondan sonra da piyasaya yönelik ticarete daylı stratejilerini devam ettiren veya bölgeyle hiç bir ticari ilişkisi olmayan ÇUŞ'ler, piyasanın genişlemesi, talep artışı ve hızlı teknolojik gelişme gibi BEE'un yarattığı etkilerin

belirginlik kazanması karşısında, ihracat yoluyla bölge piyasasına ulaşma stratejisini sürdürmeyi riskli bulup, bölgesel piyasaya nüfuz edebilmek için yatırım yapma yoluna gitmektedirler. Stratejiye şekil veren temel amaç, hızlı büyüme potansiyeli olan bölgesel piyasada “önce gelen” pozisyonunun yarattığı avantajlardan faydalanmaktır. ÇUŞ’ler böyle bir stratejiyle, BEE’un risk unsurunu ortadan kaldırıldığı üye ülke ve ürün piyasalarında kendilerine bir yer edinmeyi veya mevcut piyasa yapılarını artırmayı hedeflemektedirler.

d)Yeniden Yapılanma Yatırımları

BEE’un yarattığı geniş piyasada, entegrasyon öncesi duruma göre üye ülkelerin konumsal avantajları değiştiğinden, ÇUŞ’lerin yatırım kaynaklarını bölgedeki değişime göre yeniden düzenlemeleri gereklilik haline gelmektedir. Bölgesel ölçekli bir üretim anlayışıyla ÇUŞ’lerin entegrasyon piyasasındaki faaliyetlerini en fazla maliyet avantajı sağlayan üye ülkelerde toplaması, mevcut üretim faaliyetlerini bölge piyasasında yer değiştirmesiyle sonuçlanmaktadır. Üretim faaliyetinin bir üye ülkeden diğerine transferi, bölge içinde “yeniden yapılanma yatırımları” (re-organization investment) olarak nitelendirilen YSY’ndaki hareketliliği artırmaktadır.

5.5. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Modelleri Ve Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri

Örnek Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Oluşumlarındaki (AB, NAFTA ve AFTA) Yabancı Sermaye Yatırımları

BEE’un YSY üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal çıkarımların gerçekte hangi ölçüde geçerlilik taşıdığının ortaya konulabilmesi, mevcut örneklerin bu açıdan incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, AB’nin kurulduğu yıllarda, ABD dış yatırımlarının gösterdiği eğilimler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tür çalışmalarda karşılaşılan bir takım genel problemler, elde edilen sonuçlardan BEE ile YSY arasındaki ilişkini detayları hakkında genel yargılara ulaşılmasını engellemektedir. Öncelikle, incelenen dönemlerde pek çok ülkede YSY ile ilgili düzenli bir kayıt sistemi bulunmaması, değerlendirmelere baz teşkil eden verilere ulaşılmasını ve bu yolla farklı yatırımcı ülke eğilimlerinin karşılaştırılmasını güçleştirmektedir. Diğer bir sorun,

YSY'nı yönlendiren bir çok farklı nitelikteki değişkenin yarattığı etkinin ayırt edilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu tür problemlere rağmen, elde edilebilen verilerin imkan verdiği ölçüde, AB'nin (o dönemdeki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu-AET) entegrasyon hareketinin ilk aşamalarında YSY üzerinde nasıl bir etki yarattığını göstermek mümkün olmuştur.

BEE hareketlerinin hız kazandığı 1980'li yıllarda, Dünya ekonomisinde YSY'nın şeklini ve motivasyonunu değiştiren gelişmelerin yaşanması, konuyla ilgili akademik çalışmaların, BEE'un zorunluluk yaratan etkisinden çok teşvik edici etkisiz üzerinde yoğunlaşmasına ve AET ile ilgili araştırmaların merkezinde yer alan "tarife aşan" YSY'nın önemini yitirmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla AET dışında, diğer yeni BEE örnekleri üzerinde yapılan benzeri çalışmaların sayısı sınırlıdır. Ayrıca araştırmaların AET üzerinde yoğunlaşmasının, incelenen etkiye ilişkin eğilimlerin ancak orta ve uzun dönemde yorumlanabilir nitelik kazanmasından ve mevcut entegrasyon hareketleri içinde AB'nin bu şartı sağlayabilen en belirgin örnek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

BEE ile YSY arasındaki ilişkinin, Uluslararası Üretim Teorisi'nin mikro düzeydeki öngörülerine dayalı olarak ele alınması durumunda, kısa süre önce işlerlik kazanan BEE oluşumlara ile ilgili bazı değerlendirmeler yapmak da bir dereceye kadar mümkün olabilmektedir. Bu değerlendirmeler, BEE'un YSY'nı olumlu veya olumsuz yönde etkilediği şeklinde tek boyutlu bir genelleme yapmaktan çok, iki değişken arasındaki ilişkinin farklı boyutlarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bugünün BEE modelleri, Neo-Klasik yaklaşımın ticari ilişkilerdeki harmonizasyonu baz alan tanımlamalarından, çeşitli yönleriyle farklılık göstermektedir. Özellikle 1980'li yıllarda uluslararası ekonomide belirginlik kazanan BEE oluşumlarının ortak ekonomi politikaları, yalnızca ortak dış ticaret kuralları ile sınırlı kalmayıp, uluslararası yatırım politikalarına ilişkin bir takım düzenlemeleri de içermektedir. Yeni entegrasyon hareketlerinde, üye ülkeler açısından entegrasyonunun üretime etkinlik kazandıran potansiyel faydaları, korumacı özelliğinden daha çok ilgi uyandırmaktadır.

Bu düşünceler doğrultusunda, AB'nin yanısıra uzun bir geçmişe sahip olmayan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Area-NAFTA) ve ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (ASEAN Free Trade Area AFTA), BEE ile YSY arasındaki ilişkinin farklı boyutlarını ortaya koyan örnek modeller olarak incelemeye değer görülmüştür.

Bu noktada NAFTA ve AFTA'yla ilgili bazı açıklamalar yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu iki BEE örneğinde, STB olmaları sebebiyle üçüncü ülke ürünlerine karşı benzeri tarzda ayrımcı muameleyi gerektiren menşei kuralları uygulanıyor olması, YSY üzerinde bir ölçüde tarife-etkisine benzer bir etki yaratmaktadır. Menşei kurallarının dışında, entegrasyon bölgesine yapılan YSY üzerinde etkili olabilen, üretimde belirli oranlarda yerel girdi kullanılmasına ilişkin kuralların da üçüncü ülkelere karşı ayrımcı muamele yarattığı ifade edilmelidir. STB'lerinin YSY üzerindeki etkileri bu tür uygulamalara bağlı olarak da şekil almaktadır.⁵⁶

Seçilen BEE modellerinin YSY üzerinde yarattığı etkilerin incelenmesinde, başlangıcından bugüne entegrasyon piyasalarındaki YSY'nın gelişiminden ziyade, BEE etkisinin somutluk kazandığı dönemler ve sözkonusu ilişkiye farklı bakış açıları getiren durumlar ağırlıklı olarak ele alınmıştır. BEE'un YSY üzerindeki etkisinin, entegrasyonun şekline göre değişim göstereceği kuramsal analiz çerçevesinde ifade edilmiştir. Bu sebeple, somut örneklerle ilişkin değerlendirmelere geçilmeden önce incelenen örnek modelin gelişimi ve şekli genel hatlarıyla ortaya koyulmuştur.

5.5.1. Avrupa Birliği

Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Gelişimi

BEE, başlangıçta altı kurucu ülke arasında bir ortak pazar kurulması amacına yönelik olarak, öncelikle karşılıklı gümrük tarifelerinin kaldırılmasını ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması hedefini öngören bir entegrasyon hareketi şeklinde ortaya çıkmıştır. Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve 'Lüksemburg arasında 1957'de imzalanan Roma Anlaşması'nda belirtilen hükümler çerçevesinde, 1968 yılına kadar üye ülkeler

⁵⁶ Murat Aıcı, a.g.e, s.48

arasında karşılıklı tarifeler kaldırılarak, ortak gümrük tarifesi uygulamaya konmuştur.

Üye ülkeler arasında BEE'un derinleşmesi konusundaki görüş birliği, oluşumu yalnızca ticari konularla sınırlı kalan bir entegrasyon tasarısı olmaktan çıkaran politik ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Bir yandan üye ülkelerin entegrasyona yönelik taahhütlerini artmasıyla BEE'a derinlik kazandırılırken, bir yandan da 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın 1981 yılında Yunanistan'ın ve 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımıyla Avrupa Topluluğu (AT)'nun sınırları genişletilmiştir.

1980'lere gelindiğinde BEE'un, kurucu Roma Anlaşması'nda hedeflendiği gibi bir ortak pazar olmaktan çok GB ile sınırlı kaldığı görülerek, entegrasyon hareketine yeni bir ivme kazandırmak amacıyla, 1985 yılında "Tek Pazar Programı" başlatılmıştır. Programda, bölge-içi ticarete tarifeler kaldırıldıktan sonra, tam anlamıyla serbest ticaret ortamının sağlanmasını engelleyen tarife-dışı araçların kaldırılması; mal hareketlerinde olduğu gibi üretim faktörlerinin de üye ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanması hedeflerini gerçekleştirmek üzere çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemelerin 1 Ocak 1992 tarihine kadar tamamlanması bir takvime bağlanmıştır. Tek Pazar Programı, tasarıya işlerlik kazandırılmasını entegrasyonun bir ileri aşaması olan ekonomik ve parasal birliğe geçiş için önşart olarak kabul etmiştir. Bu dönemde, Tek Pazar'ı gerçekleştirmek üzere 293 yasal düzenleme yapılmıştır. Her ne kadar, ekonomik ve parasal birlik konusunda planlanan ölçüde mesafe alınamadıysa da, Balassa'nın terminolojisine göre hedefe doğru bir kilometre taşı daha aşılmıştır.⁵⁷

Ekonomik ve parasal birlikle, tek para birimi ve tek Merkez bankası oluşturulmasının yanısıra, çevre, araştırma ve teknoloji konularında işbirliği sağlanması ve özellikle ekonomik ve sosyal politikaların harmanizasyonu için üç aşamalı bir "Avrupa birliği Anlaşması" ile ekonomik ve parasal birlik için gerekli düzenlemelerin 1 Ocak 1999 yılında tamamlanması kararlaştırılmıştır. Gelişmeler, Maastricht Anlaşması çerçevesinde belirlene uyum takviminin üye

⁵⁷ Murat Alıcı, a.g.e, s.51

Ülkelerin tamamı taafından gerçekleştirilebilmesini mümkün olamayacağını göstermektedir.

BEE'un ekonomik ve parasal birliği hedefleyen derinleşme amacı ve yeni ye alınmasına ilişkin genişleme politikası konusunda ye ülkeler arasında farklı görüşler bulunmakla birlikte, 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in AB'ne katılması, genişlemeci politikanın en azından Avrupa Kıtası'nda devam edeceği kanaatini uyandırmaktadır.

Yabancı Sermaye Yatırımları zerindeki Etkisi

AB'nde, YSY'nın entegrasyona bağlı olarak belirli dönemlerde değişim gösterdiği ve söz konusu etkinin belirli durumlarda somutluk kazandığı görülmektedir. Entegrasyon hareketinin ilk yıllarında Neo-Klasik yaklaşımın temel öngörüsü olan tarife-aşan YSY'nın BEE'un YSY'nı artırdığı gözlenmiştir. Bu gelişme, bu tür yatırımların entegrasyonun statik etkisine bağlı olarak piyasaya yöneldiğini ve süreklilik göstermediğini ortaya koyması bakımından önemlidir.⁵⁸ 1980'lerin ortasından itibaren BEE piyasasına yönelen YSY'nın, entegrasyona derinlik kazandıran Tek Pazar Programı'ndan etkilendiği görülmüştür. Bu dönemde yatırımların, daha çok entegrasyonunu dinamik etkilerine bağlı olarak piyasanın niteliğinde meydana gelmesi beklenen değişimlerden ve üretimde etkinlik sağlayan bir yatırım ortamı oluşturuluyor olmasından etkilendiği dşnlmekteydi. 1985 sonrasında, gelişmişlik düzeyleri farklı olan yeni üyelerin katılması, AB'nde üretimde etkinlik arayan yatırımları yönlendiren faktörleri gösterebilmek açısından önemli bir gelişmedir. 1990'larda entegrasyon bölgesindeki YSY içinde piyasaya yönelik yatırımların öneminin azaldığı, rekabet gücünü artırma çabasında olan firmaların daha çok stratejik varlığa dayalı yatırımlar yaptığı görülmektedir.

AT'nun 1957-1967 dönemi, YSY üzerinde tarife etkisini tespit etmek için referans gösterilen bir dönemdir. BEE hareketinin ilk aşaması olan bu dönemde, AT'na yönelik YSY'nın önemli bir kısmı ABD menşelidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1960'ların ikinci yarısına kadar uluslararası rekabet gücü

⁵⁸ Peter Robson, The Economics of International Integration, New York and London, 1993, s.77

oluşturulmayan Avrupalı yatırımcıların bu dönemde uluslararası faaliyetleri sınırlı ölçüde kalmıştır.

Bu dönemde, ABD dış yatırımlarına ilişkin verilere bakıldığında, AT'na yönelen yatırımların hem miktar olarak arttığı, hem de ABD dış yatırımları içindeki payının diğer ülkelere göre yükseldiği net bir şekilde görülmektedir.

AT'nun 1957-1967 dönemi, YSY üzerinde tarife tespit etmek için referans gösterilen bir dönemdir. BEE hareketinin ilk aşaması olan bu dönemde, AT'na yönelik YSY'nın önemli bir kısmı ABD menşelidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1960'ların ikinci yarısına kadar uluslararası rekabet gücü oluşturamayan Avrupalı yatırımcıların bu dönemde uluslararası faaliyetleri sınırlı ölçüde kalmıştır.

Bu dönemde, ABD dış yatırımlarına ilişkin verilere bakıldığında, AT'na yönelen yatırımların hem miktar olarak arttığı, hem de ABD dış yatırımları içindeki payının diğer ülkeler göre yükseldiği net bir şekilde görülmektedir.

1957-1967 döneminde, ABD'nin AT'ndaki yatırımları ortalama yıllık %22.7 oranında artarken, diğer Avrupa ülkelerinde ve GOÜ'lerde bu oran sırasıyla içindeki payı istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. ABD'nin dış yatırımları içindeki payı istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. ABD'nin 1957-1977 döneminde GOÜ'lere yönelen dış yatırımlarının oranında belirgin bir azalma olması ve 1980'lerin başında tekrar artma eğilimi göstermesi, AT'nun GOÜ'lere giden YSY üzerinde statik bir yatırım saptırıcı etki yarattığını düşündürmektedir.

Kuramsal yaklaşımların öngörüsüne uygun olarak, YSY üzerindeki BEE etkisini daha çok imalat sektöründe belirginlik kazandığı görülmektedir. 1957-1962 döneminde AT imalat sektörüne yapılan yatırımlardaki büyüme hızı, %17'den %32.5'e yükselmiştir. Sektörün oransal olarak da ABD imalat sektörü içindeki payını 1957-1967 döneminde iki katına çıkarması BEE etkisinin somut bir yansımasıdır.

1950 yılında Avrupa'daki ABD dış yatırımlarının %35'i AT ülkelerinde, %47'si henüz AT'na üye olmayan İngiltere'deyken, 1967 yılına gelindiğinde AT'nun payı %49'a yükselmiş, İngiltere'nin payı ise %31'e gerilemiştir. Bu oranlar, ABD yatırımcılarının BEE sonrasında Avrupa'daki yatırımların

dağılımında değişiklik yaptıklarını göstermektedir. Ancak bu değişimin ne kadarının üçüncü ülkeler karşı ayrımcı muamele uygulayan BEE'ndan kaynaklandığı, ne kadarının AT ülkelerinin o dönemde İngiltere'den bir hayli yüksek olan büyüme hızlarından kaynaklandığını tespit etmek mümkün değildir.

1957 yılında ABD ÇUŞ'lerine ait AT'ndaki bağlı şirketlerin satışlarının dağılımı incelendiğinde %85'inin bölge piyasasında gerçekleştiği %1'inin ABD'ye ve %14'ünün diğer ülkelere ihracat şeklinde olduğu görülmektedir. Bu oransal dağılım, bu dönemde AT'na yönelik ABD yatırımlarının piyasaya yönelik yatırımlar olduğunu göstermektedir. Her ne kadar bu verilere dayanılarak AT'nun ilk yıllarında, bölgeye yönelik ABD yatırımlarının, bir ölçüde tarife-aşan YSY olarak nitelendirilebilmesi mümkünse de, entegrasyondan sonra piyasasının karlılığının artmış olması da yatırımları yönlendirebilecek bir faktör olara gözardı edilmemelidir.

Bölge-içi yatırımların bu dönemde ABD ve diğer üçüncü ülke yatırımlarından daha az olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Bölgedeki YSY'nın %75'i üçüncü ülkelere aittir. Bu dönemde üye ülkelerin dış yatırımlarının %83'ü üçüncü ülkelere yönelmiştir.

Elde edilebilen verilere göre, Japonya'nın 1960-1970 dönemindeki dış yatırımlarının büyük bir kısmının GOÜ'leri hedef alan doğal kaynaklara dayalı yatırımlar olduğu anlaşılmaktadır. Japonya'nın BEE'un ortaya çıktığı tarihlerde diğer ülkelerde çok fazla dış yatırımı olmadığı için bir kıyaslama yapmak mümkün değildir. Ancak 1951-1970 döneminde Japonya'nın toplam 628 milyon dolar tutarındaki dış yatırımları içinde AT'nun payını %17 oranında olduğu bilinmektedir.

1972-1984 döneminde Japonya'nın dış yatırımlarındaki genel artışa paralel olarak AT'ndaki yatırımlar miktar olarak artmış, ancak oransal olarak düşüş göstermiştir. Toplam 8.178 milyon dolarlık Japon yatırımcılar, Asya bölgesinde çevre ülkelere ve ABD'ne yönelik yatırımlara ağırlık vermiştir.

1985-1996 Dönemi

Tek Pazar

1985 sonrasında, AT'ndaki YSY'nın yönelimini belirleyen temel olgu, 1992 yılında tamamlanması kararlaştırılan Tek Pazar Programıdır. Tek Pazar'ın oluşturulmasında, bölgedeki YSY'nın artırılmasından ziyade ABD ve Japon ÇUŞ'leri karşısında varlık gösteremeyen Topluluk ÇUŞ'lerin rekabet gücünün artırılması amacı etkili olmuştur.

Bölge içinde mal ticaretinin önündeki tarife-dışı araçların tamamen kaldırılmasının ve üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımının etkin bir şekilde sağlanmasının yaratacağı maliyet kazançlarının, bölge ÇUŞ'lerinin rekabet gücünü artırabileceği öngörüsü beklenildiği ölçüde gerçekleşmemiştir. Tek Pazar, daha çok üçünü ülke yatırımcılarının yeni yatırım, mevcut yatırımların yeniden yapılanması ve rasyonalizasyonu kararları üzerinde etkili olmuştur.

Tek Pazar'a geçilmesi döneminde, üçüncü ülke ÇUŞ'lerini "Avrupa Kalesi" yaratılıyor kaygısıyla, mevcut piyasa payının korunması ve entegrasyon piyasası fırsatlarından maksimum ölçüde istifade edilebilmesi için piyasa payının artırılması şeklinde AT piyasasına yönelik iki boyutlu bir yönelimleri olmuştur.

Japonya'nın AT'ndaki Tek Pazar hareketi karşısında daha çok ihracatı ikame eden savunma ve hücum yatırımlarıyla, rasyonalize edilen yatırımlar yapma yoluna gittiği görülmektedir. Savunma yatırımlarının motivasyonu, AT'nun üçüncü ülkelere karşı korumacı bir tavır takınması endişesiyle, diğer iki yatırım stratejisini güdüleyen temel faktör, Tek Pazar'ın entegrasyon piyasasının sağladığı avantajları artırmasına yönelik beklentilerdir.

Tek Pazar'a geçiş döneminde hız kazanan rasyonalizasyon stratejisine örnek teşkil etmesi bakımından Japon Honda Şirketinin AT piyasasındaki motosiklet üretimine yönelik faaliyetlerine kısaca değinilmesi uygun olacaktır. 1961 yılına kadar AT piyasasında sadece ihracat yoluyla bir yer edinme çabasında olan Şirketin, bu tarihten itibaren Topluluktaki faaliyetleri, BEE'un üretimde etkinliği artırmasına paralel olarak aşamalı olarak artmış ve bölgesel bir organizasyon yapısı oluşturulmuştur. 1961 yılında satış sonrası hizmetlere

yönelik ilk yatırım Almanya'da yapılmış ve hemen bir yıl sonra Belçika'da sadece bölge piyasasına belirli sayıda model üreten montaj fabrikası kurulmuştur. Bu ilk yatırımların, bölge piyasasında gerek satış ve pazarlama, gerekse yerel işgücü kullanmada başarılı olması ve entegrasyon piyasasının maliyeti düşürücü avantajlarından iyi istifade edebilmiş olması, 1977'de İtalya'da; 1987'de İspanya'ya yapılan yatırımlarda teşvik edici rol oynamıştır. Kurulan fabrikalarda farklı modeller üretilmesine rağmen, aralarında bölgesel ölçekli bir entegrasyon oluşturulan bu yatırımların yanı sıra gerekli görüldükçe bölge üreticileriyle de ortaklıklar tesis edilmiştir. Örneğin, 1985 yılında Fransız Peugeot Motorcycles'a %25 ortak olan Honda, Fransa'da üretilen motorları, İtalya'daki biriminde imal edilen iskeletlerde kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda, farklı piyasalardaki her bir fabrika farklı modeller üzerinde uzmanlaşarak ölçek ekonomilerinden istifade ederken, aralarında sürekli ürün ve parça değişimi sağlayan kanallarla tüm modellerin AT piyasasının her noktasında satışı sağlanır hale gelmiştir. Böylece ortak dağıtım ve pazarlama imkanları yaratılmaktadır. Entegrasyon piyasasının koşullarına göre Şirket'in AT'ndaki yatay ve dikey organizasyon yapılarının şekillenmesinde, AT içinde ticaretin ve yatırımın liberalizasyonu önemli rol oynamıştır.

Tek Pazar'a geçiş döneminde Sony, Toshiba, Nissan gibi büyük Japon çok ulusluları da, BEE'a yönelik stratejilerin farklı kombinasyonlarını uygulayarak Topluluktaki yatırımlarını artırmışlardır.

Japon ÇUŞ'lerin BEE'lara yönelik yaklaşımlarını ortaya koymak üzere JETRO tarafından gerçekleştirilen bir ankete göre AB, mevcut BEE oluşumları arasında Japon ÇUŞ'leri tarafından en faydalı yatırım bölgesi olarak görülmeye devam etmektedir. Japon ÇUŞ'lerinin BEE'un piyasanın cazibesini artıran etkilerine olduğu kadar, üretimde etkinlik sağlayan maliyeti azaltıcı unsurlarına da önem veriyor olması, AB piyasasının artan üretim maliyetlerine rağmen halen üretimde etkinlik sağlayan avantajlarının olduğunu göstermektedir.

1993 yılına gelindiğinde, AT'ndaki ABD ÇUŞ'lerine ait bağlı şirketlerin satışları içinde üçüncü ülkelere ihracatın %31 düzeyine ulaşması, üretimin etkinliğin artması sonucunda yatırımların piyasaya yönelik yatırımlar olmaktan çıkıp ihracata yönelik yatırımlar haline geldiğinin bir göstergesidir. AB

piyasasındaki ABD yatırımcılarının, üretimde etkinlik arayan yatırımlara olduğu kadar, uluslar arası rekabet gücüne katkı sağlayan stratejik varlığa dayalı yatırımlara da önem verdiği, uluslar arası rekabet gücüne katkı sağlayan stratejik varlığa dayalı yatırımlara da önem verdiği, uluslar arası rekabet gücü yüksek Almanya ve İngiltere'nin toplam YSY içinde önemli bir paya sahip olmalarından anlaşılmaktadır. İrlanda'nın toplam YSY içinde ABD'nin payının yüksek olmasında, ülkenin nispeten düşük işgücü ücretlerinin etkisi olmuştur.

Mevcut yatırımlardaki rasyonalizasyon ve yeniden yapılanma faaliyetleri, üçüncü ülkelerin olduğu kadar Topluluk ÇUŞ'lerinin de Tek Pazar'a geçiş döneminde izledikleri stratejiler olmuştur. 1980'de üye ülkelerin toplam dış yatırımları içinde bölge-içi yatırımların payı %25 iken, 1988 yılına gelindiğinde Tek Pazar beklentisinin etkisiyle bu oran %40'a ulaşmıştır. Hollanda-İngiltere sermayeli Unilever'in Tek Pazar'a geçiş döneminde sabun üretimini bölgesel bir üretim anlayışıyla şekillendirmesi; Fransız Thomson Firmasının televizyon imalatında üye ülkelerde bulunan üretim birimleri arasında ürün uzmanlaşmasına yönelik yatay bir organizasyon yapısı oluşturması; Alman Hoechst Firmasının bölgesel ölçekli fonksiyonel işbölümüne dayalı dikey bir organizasyon oluşturma çabası bu bağlamda, BEE'un mevcut YSY üzerindeki etkisini ortaya koymak bakımından önem taşıyan örneklerdir.

AB'nde, bölge ÇUŞ'lerinin BEE'un etkisiyle üretimlerini rasyonel hale getirmesi Tek Pazar sürecindeki kadar yoğun olmamakla beraber, entegrasyon piyasası yeni maliyet avantajları yarattıkça devam etmektedir. Örneğin, aydınlatma araçları üreten İngiliz TLG firması, AB'nde standartlara harmonizasyon sağlanmasının ve üye ülke piyasalarında müşteri tercihlerindeki benzerliğin artmasının yaratacağı maliyet avantajlarından istifade edebilmek için, birlik içindeki üretim yapısını dikey entegrasyon şeklinde değiştirerek tüm AB piyasasına standart ürünler sunma hazırlığındadır.

1994 yılında AB'nin büyük ekonomilerine yapılan YSY'nda önemli ölçüde düşüş yaşanmıştır. AB'nin sosyal düzenlemelerinin ve üye ülkelerin katı iş kanunlarının getirdiği zorunluluklar ve yüksek işgücü ücretlerinin rekabet gücünü azaltması sebebiyle YSY açısından bu ülkeler cazibesini kaybetmeye başlamıştır. Almanya'da vergi oranlarının yüksekliği ve Mark'ın değer

kazanması da YSY'nı olumsuz yönde etkileyen diğer faktörlerdir. Benzeri sebepler, bazı üye ülkelerin üretimde etkinlik arayan YSY açısından konumsal avantajlarını kısmen kaybetmesine sebep olmaktadır. Her ne kadar 1995 yılında bu ülkelerin YSY rakamsal olarak artmış görünse de bunlar büyük ölçekli şirket satın alma ve birleşme işlemlerinin rakamsal etkisidir. Anlaşılabacağı üzere BEE'un derinleşerek, entegrasyon hareketinin sosyal politikalar üzerinde de etkinliğini artırması durumunda, BEE YSY üzerinde az da olsa olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa Katılması ve Yabancı Sermaye Yatırımları

Yunanistan 1981 yılında, İspanya ve Portekiz de 1986 yılında AT'na katılmışlardır. Söz konusu ülkelerin üyelikten önce ve sonra YSY gelişimi incelendiğinde gerçekten de AT'na katılmalarının ardından önemli ölçülerde artışların olduğu görülmektedir. Bu artışla, üyeliğinin ilk yıllarında yaşanan ekonomik ve politik istikrarsızlıklar nedeniyle Yunanistan'da ancak 1980'lerin sonunda görülebilmektedir. Üyelik öncesi dönemde de diğer iki ülkeye göre belirli ölçüde YSY çekmeyi başaran İspanya, Topluluğa katılmasının ardından büyük miktarlardaki YSY'nın gözdesi olmuştur.⁵⁹

Bu ülkeler, belirlenen geçiş programları çerçevesinde Topluluğa tam üyelik hakkını kazandıklarında, Topluluğun diğer üyeleriyle aynı gelişmişlik düzeyinde olmamaları sebebiyle yatırım sapması yaklaşımının bu ülkeler açısından test edilebilmesi bir ölçüde mümkün olmuştur. Hatırlanacağı üzere, BEE'un yatırım saptırıcı etkisini ortaya koyabilmek için entegrasyona üye ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyinde olması gerekmektedir. İspanya ve Portekiz'de AT'na katılım sonrasında, bölge-dışındaki diğer GOÜ'lerden yatırım sapması olduğu konusu farklı çalışmalarda ele alınmıştır. Özellikle 1977-1989 döneminde, coğrafi yakınlığı olan Kuzey Afrika ülkeleriyle bu iki ülkeye giden ABD dış yatırımlarının kıyaslandığında somut bir yatırım sapması olduğunu göstermek mümkündür.

⁵⁹ Murat Alıcı, "Ekonomik Entegrasyonun İspanya'ya Yönelik Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi", Ekonomik Yaklaşım, Cilt:6, Sayı.16, ss.47-64

İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmasından önce bu iki ülke ile yaklaşık aynı oranlarda büyüme gösteren Kuzey Afrika Bölgesi YSY'nda, 1984-1986 döneminde %300 oranında, 1987-1989 döneminde %100 oranında düşüşler tespit edilmiştir. Bu dönemlerde diğer GOÜ'lerde bu tarz anormal düşüşlerin görülmemesi, yatırım sapması yaklaşımını destekleyici nitelikte bir örnek teşkil etmektedir.

İspanya ve Portekiz'deki yabancı sermaye artışlarının büyük bir bölümü komşu ülkelerden gelmiştir. 1986 yılından itibaren, İspanya'daki Fransız menşeli yatırımlar, Almanya, Japonya, ABD veya İngiltere'den gelen yatırımlardan daha fazla artmıştır. Bu ülkelerin, nisbeten ucuz işgücüne sahip olması; çevre koruma maliyetlerinin düşük olması; diğer üye ülke piyasalarına coğrafi yakınlıkları sebebiyle düşük maliyetli ve hızlı nakliyat imkanı sağlaması gibi teşvik edici faktörler, üçüncü ülke yatırımcıları nezdinde konumsal avantajlarını artırmıştır. Ancak, zaman içinde bu ülkelerin üye ülkelerle gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkın azalması, üyeliğin ilk yıllarında elde edilen konumsal avantajların sağladığı YSY'ndaki yüksek artışların belirli bir istikrar kazanmasına sebep olmuştur.

Tablo 8 Portekiz, İspanya ve Yunanistan'ın Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)

Dönem	Portekiz	Bir Önceki Döneme Artış	İspanya	Bir Önceki Döneme Göre Artış (%)	Yunanistan	Bir Önceki Döneme Göre Artış (%)
1971-1980	535	-	7.060	-		-
1980-1982	402	-	3.700	-	436	-
1983-1984	320	-20,8	3.420	-7,5	924	-
1985-1986	514	37,7	5.387	57,5	918	-0,6
1987-1988	1.390	170,4	11.564	114,6	1.590	73,2
1989-1990	4.348	212,8	22.114	91,2	1.757	10,5
1991-1992	4.365	0,3	18.661	-15,6	2.279	29,7
1993-1994	2.805	35,7	17.853	-4,4	1.958	-14

Kaynak: OECD International Foreign Direct Investment Statics Yearbook, 1996

OECD International Foreign Direct Investment Statics Yearbook, 1994

5.5.2. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)

Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Gelişimi

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), 1989 yılından bu yana ABD ile Kanada arasında uygulanan serbest ticaret anlaşmasının devamı niteliğindedir. 7 Ekim 1992 tarihinde Meksika'nın da katılımıyla imzalanan anlaşma, 1 Ocak 1994 tarihinden itibaren işlerlik kazanmıştır. BEE oluşumunun gerekçelerine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, asıl amaç Kuzey Amerika piyasasını bütünleştirmek; bölge-içi ticaret ve yatırım ilişkilerine yoğunluk kazandırmaktır. Kanada ve ABD arasındaki tarifelerin çok büyük bir kısmı kaldırıldığı için asıl tarife indirimleri Meksika tarafından yapılmaktadır. Bölge içinde tarifelerin tamamen kaldırılması 2008 yılında tamamlanacaktır.

NAFTA'nın en önemli özelliği, STB'leri arasında bugüne kadar bölge-içi YSY'na ilişkin düzenlemelerin ve işbirliğinin detaylı bir şekilde ele alındığı tek örnek olmasıdır. NAFTA YSY'nı doğrudan ilgilendiren konularda (Ulusal muamele, en çok kayırlan ülke ilkesi, performans zorunlulukları, ihtilafların çözümü gibi) hükümler içermesinin yanı sıra, yatırımla bağlantılı ticaret tedbirlerine (menşe kuralları, yerel girdi kullanımı gibi) ilişkin düzenlemelere de sahiptir.⁶⁰ Bu özellik, NAFTA'nın üye ülkeler arasında mevcut YSY'nın rasyonalizasyonu sürecinde etkili olmaktadır. Üye ülkelerin bazı endüstrilerini korumak için ulusal muamele uygulamama konusunda ısrarlı oldukları yatırım alanlarını belirlemeleri şeffaflık ilkesi açısından önem arz etmektedir. NAFTA'nının diğer önemli bir özelliği ise, üye ülkeler arasında mal ticaretinin yanı sıra hizmet ticaretinin de liberalizasyonunu öngörmesidir.

Anlaşmanın menşei kurallarına ilişkin düzenlemeleri, YSY açısından önem taşımaktadır. Menşe kuralları, bölge-içi üretimi artırmak, ithal mallarının rekabet gücünü engellemek ve ithal girdi kullanarak bölge piyasasına yönelik üretim yapma amacını taşıyan üçüncü ülke yatırımcılarını engellemek üzere uygulanmaktadır.

⁶⁰ Edward Graham "Towards an Asia-Pacific Investment Code", Transnational Corporations, s.27

Özellikle elektronik, tekstil, hazır giyim, ev araç gereçleri ve kalibrasyon alteleri üretiminde belirlenen asgari oranlarda yerel girdi kullanılmaması durumunda, NAFTA çerçevesinde uygulanan tarife indirimlerinden yararlanılmamaktadır. Menşe kuralları, bu sektörlerde ticaret ve yatırım sapmalarına sebep olmaktadır. NAFTA'nın otomotiv sektörüyle ilgili özel hükümleri aşamalı olarak Meksika'nın otomotiv sektörünü on yıl içinde ABD ve Kanada'ya açması ve sıkı menşei kuralları uygulanmasını öngören hükümlerle bölge içinde ara malı üretimini teşvik etmektedir. Bu düzenlemeyle Meksika'nın otomotiv sektörüne yönelik bölge-içi YSY artırıcı bir etki yaratmaktadır.

NAFTA, klasik mal ticaretine dayalı STB modelinin yerini bölge içinde hizmet ticaretinin liberalizasyonunu; işgücünün ve sermayenin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını ve ilgili konularda ihtilafların çözümünü kapsayan yeni BEE anlayışına bıraktığına iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi

BEE'un YSY üzerindeki etkisi bakımından, NAFTA'nın iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, BEE içinde ABD ve Kanada'nın yanında Meksika gibi gelişmekte olan bir ülkenin yer almasıdır. Bu özellik, BEE'a üye ülkeler arasında faktör donatımı, talep kalıpları, maliyet ve fiyat yapılarının farklılık göstermesi durumunda YSY'nın ne yönde etkilenebileceğinin ortaya koyulması bakımından önem arz etmektedir. İkinci özellik, BEE'un yasal çerçevesi içinde YSY'na ilişkin düzenlemelere detaylı bir şekilde yer verilmesidir. Bu bağlamda, özellikle asgari oranda yerel girdi kullanım zorunluluğunun YSY üzerinde saptırıcı etki yaratması konusu belirginlik kazanmaktadır.

NAFTA üyelerinin, yatırımcı ülkelere göre YSY'nın oransal dağılımına bakıldığında, BEE öncesi ABD ile Kanada arasında 1989 yılından itibaren yürürlükte olan STB'nin iki ülke arasında önemli ölçüde bütünleşme sağladığı belirginlik kazanmaktadır. 1990 yılında ABD ve Kanada arasındaki dış ticaretin %70'inin firma içi ticaret olması da bu öngörüğü destekler niteliktedir. Bölgedeki en büyük yatırımcı üye ülke ABD'dir. Diğer taraftan Meksika ve Kanada'nın dış yatırımlar açısından bölgede bir varlık gösteremedikleri görülmektedir. Bu iki ülke daha çok YSY'nın hedefi konumundadır.

Tablo 9 NAFTA Yabancı Sermaye Yatırımlarının Oransal Dağılımı (%)

Evsahibi ülke	ABD			Kanada			Meksika		
Yatırımcı Ülke	1985	1990	1994	1985	1990	1994	1985	1990	1994
ABD	-	-	-	4,2	35,4	63,2	58,3	46,9	51,3
Kanada	3,7	3,7	8,0	-	-	-	2,9	1,9	3,9
Meksika	1,0	0,5	2,5	-	-	-	-	-	-
AB	51,3	43,0	49,7	64,5	44,0	-	20,9	26,9	21,9
Japonya	16,4	38,7	15,3	12,6	9,8	6,4	7,4	7,9	8,5
Diğer	27,6	14,1	24,5	18,7	10,8	25,2	10,5	16,4	14,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: OECD, International Direct Investment Statics Yearbook, 1996

NAFTA piyasası, niteliği ve niceliği bakımından AB'nden daha fazla konumsal avantajlara sahiptir. Dolayısıyla bölgeye yönelik üçüncü ülke yatırımları daha çok piyasaya yönelik yatırımlardır. BEE piyasasına üretim yapma amacı taşıyan YSY, entegrasyon hareketinden belirgin bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıntılı bir şekilde, sektör bazında belirlenen yerel girdi kullanımına ilişkin bölgesel düzenlemeler, bölge piyasasına yönelik üretim yapan ve bölge dışındaki birimlerinden düşük maliyetli ara malı kullanan üçüncü ülke ÇUŞ'lerini bölge piyasasından girdi kullanma zorunluluğu ile karşı karşıya getirmektedir. Bu durumda rekabet gücü olan ara malı üretim birimleri NAFTA piyasasına transfer edilmektedir. Entegrasyonla birlikte üçüncü ülkelere uygulanan korumacı tedbirler ancak bölge içinde üretim yapılarak aşılabılır hale gelmiştir. BEE'un yerel girdi kullanılmasına ilişkin uygulamaları yatırım saptırıcı bir etki yaratmaktadır. Bölgeye yönelen bu tür YSY'nın üretimde etkinlik yaratabilme konusunda tercih ettikleri ülke Meksika olmaktadır. Meksika, NAFTA'ya ulaşmak isteyen ÇUŞ'ler için düşük maliyet sağlayan bir üretim üssü olarak cazibesini arttırmıştır. 1990-1995 yılları arasında bölge-içi ticaretin %11.7 oranında artmış olması, üçüncü ülke yatırımcılarının NAFTA piyasasına yönelik üretimlerini Meksika'da gerçekleştirip, ABD piyasasına ihracat yaptıkları yönündeki öngörülerini destekleyici niteliktedir.

Diğer taraftan, Meksika'nın toplam imalat sektörü ürünleri ihracatının yaklaşık beşte birinin ABD ÇUŞ'leri tarafından gerçekleştiriliyor olması, düşük üretim maliyeti sağlayan konumsal avantajlarının, bu ülkeye yönelen bölge-içi

YSY'nın, üretimde etkinlik arayan ihracata yönelik yatırımlar olduğunu da somutlaştırmaktadır. Meksika'da iç talep kümülatif olarak %25 olarak artmıştır. Banka kredilerinde ise bir artış olmamıştır.⁶¹

NAFTA öncesinde de, Meksika'nın sınıra yakın bölgelerinde oluşturulan "serbest ihracat bölgelerindeki" ABD yatırımları, ülkenin özellikle düşük işgücü ücretlerinin sağladığı maliyet avantajlarından önemli ölçüde faydalanmıştır. NAFTA, ABD yatırımcıları açısından Meksika'nın yatırım ortamında risk unsurlarının azaldığı yönünde bir güvence yaratarak, mevcut yatırımların artmasında destekleyici bir rol oynamıştır.

1984-1995 yılları arasında Meksika'nın YSY'na bakıldığında, 1985-1991 yılları arasında ortalama artış %5.2 iken; 1992-1994 yılları arasında YSY'nın artış hızı %74.22'ye ulaşmıştır. Bu artışta, özellikle 1994 yılında rekor düzeye çıkan Japonya'nın dış yatırımlarının ve 1991-1994 döneminde Meksika'daki yatırımları farkedilir ölçüde artan AB ülkelerinin payı olmasına rağmen asıl önemli pay, 1992-1994 döneminde %180'lik artış gösteren ABD dış yatırımlarınınadır.

BEE etkisinin en belirgin yansımasının Meksika'nın YSY üzerinde görüldüğü açıktır. Ancak bu etkinin net bir şekilde ortaya konulabilmesi, BEE dışında Meksika'da YSY'nı teşvik eden bir takım değişimler olmuş olması sebebiyle mümkün görünmemektedir. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren YSY'nı yönlendiren konumsal avantajlar arasında, YSY'na ilişkin yasal düzenlemelerde bir takım reformlar yapılması büyük önem kazanmıştır. Meksika'nın bu yıllarda başlattığı reformların ülkeye yönelen YSY üzerinde önemli etkisi olmuştur. Daha önce yabancı yatırımcılara kapalı olan sektörlerde aşamalı olarak liberalizasyona gidilmesi ülkedeki YSY'nı artırmıştır. Meksika'daki YSY'nın sektörel dağılımına bakıldığında, YSY bakımından önemli liberal düzenlemelerin yapıldığı hizmetler sektörü yatırımların 1990'larda büyük ölçüde artış gösterdiği görülmektedir. Meksika'nın NAFTA içinde yer alması, yabancı sermaye rejiminde yeni reformların itici gücü olmuş ve ülkenin YSY'nın katlanarak artmasında önemli rol oynamıştır. Ancak, YSY'ndaki artış üzerinde

⁶¹ "Annual Report B.I.S" 1999

yasal çerçevenin liberalizasyonun ve BEE'un hangi ölçüde etkili olduklarını ayırtetmek mümkün değildir.

BEE etkisinin somut bir şekilde ortaya konulmasını engelleyen bir diğer faktör, 1994 yılında, Peso'nun %13 oranında devalüasyonu ile sonuçlanan "Peso Krizi"dir. Krizin, BEE'un yarattığı etkiyi hangi ölçüde azalttığını tespit etmek mümkün değildir. Ancak, bir takım göstergelerle dayanarak mevcut YSY'nın, Krizin Meksika ekonomisine maliyetini azalttığını söylenebilir. Krizle birlikte yurtiçi talebin düşmesi, ekonomide üretimin düşmesine sebep olmuştur. Ülke'deki YSY, Meksika'nın Dünya ekonomisine üretim düzeyinde eklemlenmesini sağladığı için yurtiçi talepteki düşüşü ihracat ile telafi etmek mümkün olmuştur. Örneğin, Meksika'daki çokuluslu otomobil üreticileri, Wolswagen, Ford, Nissan 1995'in ilk altı ayında üretimlerini %70 oranında düşürmüşlerdir, ancak bu şirketler 1994'de üretimin %55'i ihraç ederken, 1995'de %82'sini ihraç etemeye başlamışlardır. Böylece krizin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi bir ölçüde azaltılmıştır. 1980'lerde "Borç Krizi" Meksika'nın 1982-1983 üretimini %30 oranında düşürmüştü, 1994-1995 üretiminde ise sadece %10'luk bir düşüş görülmüştür.

5.5.3. ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi

Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Gelişimi

1961 yılında Malezya, Filipinler ve Tayland tarafından imzalanan Bangkok Bildirisi ile ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi teşvik etmek ve bu alanlarda üye ülkeler arasında işbirliği tesis etmek amacıyla kurulan Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (Association of South East Asian Nations-ASEAN)'ne çeşitli sebepler yüzünden altı yıl boyunca işlerlik kazandırılmamıştır. 1967 yılında, Endonezya ve Singapur'un katılımıyla üye sayısı beşe çıkan Birlik, bu tarihten sonra BEE amacına yönelik olarak çeşitli kurumsal ve yasal yapılanmalar oluşturma faaliyetlerine hız kazandırmıştır.

Bölge-içi ticareti artırmak için uygulamaya konulan Tercihli Tarife Anlaşması (Preferential Trade Agreement-PTA) 1977 yılında imzalanarak yürürlüğe konmuştur. PTA'na göre belirli bir takvime bağlı olarak ürün bazında uygulanan tarife indirimlerinin kapsamı, 1987 yılında genişletilmiştir.

1992 yılında Dördüncü ASEAN Zirvesi'nde üye ülkeler arasında, 1993 yılından itibaren işlerlik kazanacak bir STB kurulması kararlaştırılmıştır. Kurulan ASEAN Serbest Ticaret Bölgesinin temel unsuru, Tercihli Ortak Etkin Tarife programıdır. CEPT Programına göre, bölge içi tarife oranlarının 15 yıl içinde bazı sektörlerde tamamen kaldırılması, bazılarında da maksimum %5 oranına düşürülmesi öngörülmektedir.⁶²

AFTA kapsamında CEPT Programının yanı sıra, üye ülkeler arasında BEE'ü derinleştirmek amacıyla yönelik olarak, Endüstriyel Tamamlama(ASEAN Industrial Projects AIPs); Endüstriyel İş Ortaklığı (ASEAN Industrial Joint Venture-AIJV) Programları yürürlüğe konmuştur. (OECD, 1995: 140-142). Ancak bu programlar, 1992 yılında Singapur'da yapılan ASEAN Zirvesi'ne kadar çeşitli sebepler yüzünden etkin bir şekilde uygulanamamıştır. Daha çok dış ticaret üzerine kurulu bir kalkınma modeli izleyen ASEAN ülkeleri, 1990'ların başında Avrupa ve Kuzey Amerika'daki BEE oluşumlarının ticaret ve yatırım saptırıcı potansiyeli karşısında bölgesel bir blok oluşturmanın, uluslar arası ticarette pazarlık güçlerini artıracığı inancıyla entegrasyonu derinleştirme çabalarına hız vermişlerdir.

AIC Programı bölgedeki YSY açısından özel önem taşımaktadır. ÇUŞ'lerin entegrasyon piyasasında bölgesel üretim ağları oluşturabilmesi için program çerçevesinde üye ülkeler arasında endüstri-içi ticaret teşvik edilmektedir. 1980'lerin başında YSY'nın ekonomik kalkınmadaki önemini keşfeden bölge ülkelerini BEE yöneltten temel motivasyonlar arasında bölgeye yapılacak YSY'nı artırmak önemli bir yere sahiptir.

Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi

AFTA, BEE harektinin özel sektör öncülüğünde gelişim gösterdiği ve daha çok GOÜ'ler arasında şekillenen bir model olması bakımından farklı bir takım niteliklere sahiptir. Bu nitelikler, Doğu Asya Bölgesinin kendine özgü kalkınma dinamikleriyle birlikte YSY üzerinde önemli ölçüde yönlendirici bir etki yaratmaktadır.

⁶² UNCTAD, World Investment Report, 1996, s.102

AFTA, piyasa güçlerinin şekillendirdiği bir BEE oluşumudur. Başka bir deyişle, altyapısı bölge şirketleri tarafından kurulmuş bir “de facto” entegrasyonun derinleşmesini kolaylaştırmak amacıyla, bölge ülkeleri entegrasyon hareketine resmi nitelik kazandırmışlardır. Gerçekte BEE içinde yer alan ülkeler sadece ASEAN ülkeleri ile sınırlı değildir. Doğu Asya Bölgesinin tamamı bu oluşum içinde yer almaktadır. Ancak “Kalkınma Üçgeni” (Growth Triangle) olarak anılan Endonezya, Singapur ve Malezya’nın resmi nitelikli bir BEE içinde yer alması AFTA’nın önemini artırmaktadır. Dolayısıyla AFTA’nın YSY üzerindeki etkisi, Doğu Asya Bölgesi’nin kalkınma dinamikleri çerçevesinde ele alınmalıdır.

BEE hareketinin başladığı 1990’lı yıllarda, Doğu Asya’nın dinamizmi ve büyüklüğü, tüm ÇUŞ’ler için bölgede bulunmayı zorunluluk haline getirmiştir. Hızla büyüyen ülke piyasalarına mal satmak veya bölgenin sağladığı maliyet avantajlarından istifade ederek uluslar arası rekabet gücünü artırmak hedefleri, gerek bölge-içi gerekse bölge-dışı ÇUŞ’ler nezdinde Doğu Asya’nın konumsal avantajlarının önemli ölçüde artmasına sebep olmuştur.

BEE’un henüz uzun bir geçmişi bulunmamasına ve bölge-içi tarife indirimlerinin yeterli ölçüde gerçekleştirilememiş olmasına karşın, dış ticaret haddinin bölge-dışı ülkeler karşısında olumlu yönde değişmesi; ölçek ekonomilerinde üretim yapılabilmesi ve üretimde ülkelerarası uzmanlaşmanın somutluk kazanması gibi entegrasyonun dinamik etkilerinin bölgede görülebiliyor olması, üye ülkeler arasında gerçek entegrasyonun daha önce başlamış olduğunun kanıtıdır.

1994-1995 yıllarında ortalama %8.2’lik büyüme hızına sahip AFTA ülkelerinin, YSY açısından iki yönlü bir cazibesi vardır: yüksek büyüme hızları piyasaya yönelik yatırımları teşvik ederken, üretimde düşük maliyet sağlayan konumsal avantajları etkinlik arayan ihracata yönelik yatırımlar açısından değer kazanmaktadır.

Üye ülkelerin tarife indiriminden muaf tuttıkları ürünlerin listesi, hedefledikleri YSY’nın sektörel dağılımı ile karşılaştırıldığında, AFTA üyelerinin YSY’na yönelik beklentileri ile entegrasyon yönünde alınan mesafe arasında bir tutarsızlık olduğu görülmektedir. Üye ülkeler uyum sürecinde, bölge-içi ticarete

liberalizasyon dışında tuttıkları sektörlerde YSY çekme amacındadırlar. Ancak üye ülkelerin, 2008 yılına kadar bölge-içi ticarete tamamen serbesti sağlanması yönünde göstermiş olduğu kararlılık yabancı yatırımlar üzerinde olumlu etki yaratılması için yeterli olmuştur.

AFTA Ülkeleri ihracata dayalı ir kalkınma modeli benimsedikleri için ihracatın artırılmasına yönelik politikalara büyük önem verilmektedir. AFTA hareketinin AIC,AIPs,AIJV Programları ile desteklenen önemli bir YSY boyutunun olması, Bölgedeki YSY'nın ihracatı artıran bir araç olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

AFTA'da YSY'nın gelişimine bakıldığında, önemli boyuttaki artışların daha çok 1980'lerin ikinci yarısında olduğu görülmektedir. Bunda ülkelerin YSY'nı kalkınma modellerinin bir parçası haline getirmelerinin etkisi olduğu düşünülmektedir. 1991-1992 döneminde, uluslar arası yatırımlardaki genel düşme eğilimine rağmen, bölgedeki YSY'nın artış göstermesi dikkat çekicidir. 1993-1994 döneminde belirli bir istikrara kavuşan artış eğilimi, 1995'de yeniden büyük bir ivme kazanmıştır. 1995 yılındaki bu ani çıkışın pek çok sebebi olduğu söylenebilir. 1994-1995 döneminde AFTA çerçevesinde tüm üye ülkelerin bölge-içi tarife indirimlerine başlamış olması kadar, 1995'de uluslar arası yatırımların rekor düzeyde gerçekleşmesinin ve AB'nin Avrupalı yatırımcıların Doğu Asya'da yapacakları yatırımlar için destekleyici bir takım teşvik programları başlatmış olmasının bu artış üzerinde etkisi olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla BEE'un tek başına YSY üzerinde olumlu bir etki yarattığı düşünülmemelidir.

Bölge'de YSY'nın dağılımı incelendiğinde, üçüncü ülke yatırımlarının 1985-1987 döneminde oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Üçüncü ülke yatırımları takip eden yıllarda miktar olarak artmış olmasına rağmen, 1988-1990 döneminde bölgedeki YSY içindeki payının azaldığı görülmektedir.

Bölgedeki kalkınma dinamiklerinin bölge-içi yatırımların artış göstermesinde önemli rol oynadığı düşünülmektedir. AFTA'daki üçüncü ülke yatırımlarının büyük bir kısmı üretimde etkinlik arayan, ihracata yönelik yatırımlardır. Bölge'deki ABD ÇUŞ'lerinin satışları içinde ihracatın sürekli artış gösteriyor olması, AFTA ülkelerinin üretimde etkinlik sağladıklarının önemli bir

kanıtıdır. Son yıllarda AB ÇUŞ'lerinin de bölgeye yönelik yatırımlarını arttırıyor olmasının ardındaki sebep, bölge ülkelerinin global ölçüde rekabet gücü oluşturmalarına uygun konumsal avantajlara sahip olmasıdır.

Uçan Kazlar Paradigması

AFTA'nın YSY üzerindeki etkisinin ortaya konulabilmesi için, Doğu Asya Bölgesinde Japonya önderliğinde imalat sektörünün yeniden yapılanmasının nasıl geliştiğinin irdelenmesi ve bu yeniden yapılanma sürecini açıklamak üzere ortaya atılan "Uçan Kazlar" (The Flying Geese Paradigm) Paradigmasına değinilmesi gerekmektedir⁶³. Başlangıçta Uçan Kazlar Paradigması, 1930'larda Japonya'nın ekonomik kalkınma politikalarına ve endüstrileşme çabalarına katkı sağlamak üzere bir kalkınma modeli olarak literatüre kazandırılmıştır. Sonraki yıllarda model üzerinde yapılan değişikliklerle, Doğu Asya'da Japonya'nın öncülüğünde gelişim gösteren bölgesel kalkınmanın dinamiklerini ortaya koyan bir paradigma olarak anılmaya başlanmıştır. Uçan Kazlar Paradigması, bölgesel entegrasyonun şekillenmesinde uluslar arası yatırımların katkısına değinmesi bakımından, AFTA'da YSY'nın gelişimine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Paradigma'ya göre, Doğu Asya'da resmi bir düzenleme olmadan yüksek derecede bir entegrasyonun piyasa güçleri tarafından başarılmış olmasında YSY önemli rol oynamıştır. Uçan Kazlar Paradigması'nın ortaya koyduğu model bölgesel entegrasyonda YSY'na atfedilen önemi somutlaştırmaktadır.

Uçan Kazlar Paradigması'na göre Doğu Asya Bölgesi'nde ülkeler arasında endüstriyel bir hiyerarşi bulunmaktadır. Bu yapı içinde karşılaştırmalı üstünlüğün, üst kademedeki ülkelere alt kademedeki ülkelere geçmesi uluslar arası yatırımlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda uluslar arası yatırımlar, bölge ülkeleri arasında bir entegrasyon yapısı oluşmasında önemli bir işleve sahiptir.⁶⁴

Japonya'nın büyük yatırımcı ülke olarak Dünya ekonomisinde boy göstermeye başlaması, 1980'lerin ortasında başlamıştır. 1985 yılında Dünya üzerindeki Japon sermayesinin kümülatif değeri 84 milyar dolar iken, takip eden yıllarda dış yatırım tutarı yıllık ortalama 45 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Her

⁶³ UNCTAD, World Investment Report, 1996, ss.74-78

kanıtıdır. Son yıllarda AB ÇUŞ'lerinin de bölgeye yönelik yatırımlarını arttırıyor olmasının ardındaki sebep, bölge ülkelerinin global ölçüde rekabet gücü oluşturmalarına uygun konumsal avantajlara sahip olmasıdır.

Uçan Kazlar Paradigması

AFTA'nın YSY üzerindeki etkisinin ortaya konulabilmesi için, Doğu Asya Bölgesinde Japonya önderliğinde imalat sektörünün yeniden yapılanmasının nasıl geliştiğinin irdelenmesi ve bu yeniden yapılanma sürecini açıklamak üzere ortaya atılan "Uçan Kazlar" (The Flying Geese Paradigm) Paradigmasına değinilmesi gerekmektedir⁶³. Başlangıçta Uçan Kazlar Paradigması, 1930'larda Japonya'nın ekonomik kalkınma politikalarına ve endüstrileşme çabalarına katkı sağlamak üzere bir kalkınma modeli olarak literatüre kazandırılmıştır. Sonraki yıllarda model üzerinde yapılan değişikliklerle, Doğu Asya'da Japonya'nın öncülüğünde gelişim gösteren bölgesel kalkınmanın dinamiklerini ortaya koyan bir paradigma olarak anılmaya başlanmıştır. Uçan Kazlar Paradigması, bölgesel entegrasyonun şekillenmesinde uluslar arası yatırımların katkısına değinmesi bakımından, AFTA'da YSY'nın gelişimine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Paradigma'ya göre, Doğu Asya'da resmi bir düzenleme olmadan yüksek derecede bir entegrasyonun piyasa güçleri tarafından başarılmış olmasında YSY önemli rol oynamıştır. Uçan Kazlar Paradigması'nın ortaya koyduğu model bölgesel entegrasyonda YSY'na atfedilen önemi somutlaştırmaktadır.

Uçan Kazlar Paradigması'na göre Doğu Asya Bölgesi'nde ülkeler arasında endüstriyel bir hiyerarşi bulunmaktadır. Bu yapı içinde karşılaştırmalı üstünlüğün, üst kademedeki ülkelere alt kademedeki ülkelere geçmesi uluslar arası yatırımlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda uluslar arası yatırımlar, bölge ülkeleri arasında bir entegrasyon yapısı oluşmasında önemli bir işleve sahiptir.⁶⁴

Japonya'nın büyük yatırımcı ülke olarak Dünya ekonomisinde boy göstermeye başlaması, 1980'lerin ortasında başlamıştır. 1985 yılında Dünya

⁶³ UNCTAD, World Investment Report, 1996, ss.74-78

⁶⁴ "Murat Alıcı, a.g.e, s.79"

üzerindeki Japon sermayesinin kümülatif değeri 84 milyar dolar iken, takip eden yıllarda dış yatırım tutarı yıllık ortalama 45 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Her ne kadar 1990'ların başında Japonya'nın dış yatırımları eskiye oranla düşmüş görünse de, toplam dış yatırımlar içinde önemli sayılabilecek bir orana sahiptir.

Japonya'nın dış yatırımlarının sektörel kompozisyonu da değişim göstermiştir. Ancak sektörel değişimin başlangıcı 1960'lara uzanmaktadır. Japonya'nın sahip olduğu ekonomik gücün kaynağı, Uçan Kazlar Paradigmasına göre dış yatırımların sektörel dağılımındaki bu değişimdir. Japonya'nın endüstrileşme hamlesi 1950'lerde emek-yoğun hafif imalat sanayi faaliyetleri ile başlamıştır. 1970'lere gelindiğinde işgücü ücretlerindeki artış ve vasıfsız işgücü açığı bu tür faaliyetlerdeki rekabet gücünü ve verimliliği azaltmıştır. Japon çok ulusluları, ülke piyasasındaki kaynakları rekabet gücü yüksek sektörlerde kullanma ve çevre ülkelerdeki üretimde etkinlik sağlayan avantajlardan faydalanma amaçlarına yönelik olarak mevcut üretim faaliyetlerini Tayvan, Hong Kong ve Singapur'a taşımışlardır. 1980'lerin başında ağır sanayi üretim faaliyetlerinde çevre korumaya yönelik maliyetin yüksek olması ve büyük miktarlarda ithal hammadde kullanılması sebebiyle, yeni bir dış yatırım dalgası başlamıştır. Mevcut yatırımlar komşu ülkelere transfer edilerek, Paradigma'nın terminolojisiyle "ev temizliği" yapılmıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren ABD ve AB'nde Japon otomotiv ve elektronik ürünlerine karşı korumacı tedbirlerin ağırlık kazanmasıyla da bu sektörlerdeki üretim faaliyetleri ülke dışına çıkmıştır. 1990'larda Japon üreticilerin daha çok bilgi ve teknoloji yoğun faaliyetlerde yoğunlaştıkları gözlenmektedir.

Japonya'nın imalat sektöründeki yeniden yapılanma eğilimi, Model'in öngörülerini destekler niteliktedir. 1985 yılına kadar Doğu Asya Bölgesinde çok büyük bir ağırlığı olmayan Japonya menşeli imalat sektörü yatırımları, takip eden yıllarda önemli ölçüde artış göstermiştir. 1989-1994 döneminde, Doğu Asya'da imalat sektöründeki YSY'nın yaklaşık üçte birine sahip olan Japon yatırımcılar, ilk önce düşük katma değerli, emek-yoğun imalat sektörü yatırımlarını,

Birinci Kuşak Yeni Endüstrileşen Ülkeler (Newly Industrializing Economies-NIEs)'e transfer etmişlerdir. NIEs'in üretimde etkinlik sağlayan konumsal

avantajlarını yavaş yavaş kaybetmesi üzerine, Japonya'nın bu tür dış yatırımları önce AFTA ülkelerine ve 1990'lara gelindiğinde de yoğun bir şekilde Çin'e yönelmiştir.

1955-1990 yıllarına ait üretim, ihracat ve dış yatırım verileri incelendiğinde, Japonya'nın imalat sektöründeki yapısal değişim somutluk kazanmaktadır. Hafif imalat endüstrilerindeki aynı göstergelerde bir artış eğilimi olduğu görülmektedir.

Son yıllarda, Japonya'dan sonra Birinci Kuşak NIEs'in de emek-yoğun üretimlerini AFTA ülkelerine taşıyor olması bölge-içi YSY artış eğilimine açıklama getirmektedir. Bölge içinde tarifelerin kaldırılmasına yönelik programa işlerlik kazandırılması, AFTA'da bölge ülkelerinin rasyonalize edilen YSY'nı artırmalarında etkili olmaktadır.

Bölge ülkeleri arasında karşılıklı etkileşime dayalı bir endüstriyel yeniden yapılanma olduğu görülmektedir. Bölge'de farklı gelişmişlik düzeylerindeki (farklı üretim faktörü donatımı, farklı karşılaştırmalı üstünlük, farklı maliyet yapıları vb.) ülke ekonomileri, ÇUŞ'lere sahip oldukları mülkiyet avantajlarını yatırım yapılan ülkenin sahip olduğu konumsal avantajlara birleştirme konusunda geniş bir seçenekler dizini sunmaktadır.

Japon ÇUŞ'leri uluslar arası yatırımlar aracılığıyla rekabet gücünü kaybeden üretim faaliyetlerini bölge ülkelerine transfer ederek, çevredeki komşu ülkelerde bir endüstriyel yeniden yapılanma dalgası başlatmıştır. Yeniden yapılanma sürecinin itici güçleri incelendiğinde, bu tür faaliyetlerin bölge ülkelerinde devlet tarafından teşvik edildiği (yeniden yapılanmaya uygun sektörleri destekleyerek); hem yurtiçi hem de Dünya piyasalarında bölgede üretilen mallar için sürekli bir talep olduğu ve sürecin piyasa güçleri tarafından da onaylandığı gözlenmektedir.

III. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

1.1. Dönemler İtibariyle Yabancı Sermaye Yatırımları

1.1.1. Cumhuriyet Öncesi

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılda, askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda Avrupa devletlerinin ağır baskısı altında bulunuyordu. 1838 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması ile Osmanlı Devleti, Batılıların bir açık pazarı haline gelmiştir. Bu anlaşma, Türkiye'nin kalkınma hamlelerine başladığı bir dönemde, tam anlamıyla liberal ekonomi politikası izlemesini gerektiriyordu. 1838 Anlaşması ile dışa karşı indirilen gümrük duvarlarından sonra, yeni yeni kurulmaya başlayan ve çocukluk dönemini atlatamamış olan Türk sanayi, büyük bir çöküş içine girmiştir. Osmanlı Devleti, yine bu anlaşma ile pazarını tamamen Batıya açarken, batı ülkeleri kendi sanayilerini yüksek gümrük tarifeleri ile koruyorlardı.⁶⁵

1838 Ticaret Anlaşması ile Osmanlı Devletinin içpazarı önce İngilizler ve müteakiben tüm yabancılara açıldıktan sonra, Devletin dış ticaretten sağladığı vergi gelirlerinin de ortadan kalkması, devleti önce Galata Bankerlerinden borçlanmak sonra da diğer dış borçlara yönelmek zorunda bırakmıştır. 1854 yılından başlayarak alınan dış borçların zamanla aşırı derecede çoğalması ve borç ödemede karşılaşılan güçlükler sonucu olarak, tarihte "Düyunu Umumiye-Osmaniye" diye anılan meşhur idare, 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile hukuken yaratılmıştır. Böylece ödenmeyen Türk borçlarına karşılık memleketin tabii kaynakların gelirlerine el uzatılmış ve bu kaynakları işletecek bir "Menfaat Şirketi" ortaya çıkmıştır.

Genel anlamda Osmanlı İmparatorluğunda bugünkü anlamda yabancı sermaye girişi olmamıştır. Yabancı kaynak girişi dış borçlanma şeklinde olmuştur. İmparatorlukta ilk dış borçlanma 1854 yılında, Kırım Savaşının

⁶⁵ Rıdvan Karluk, a.g.e., s.41

finansman gerekçesiyle yapılmıştır.⁶⁶

Osmanlı Devletinde, Düyunu Umumiye ile birlikte yabancılar, bugünkü anlamda işletmeciliğe de başlamışlardır. Yabancılar bu dönemde çeşitli alt yapı ve hammadde yatırımlarını gerçekleştirmişlerdir. Bunlar arasında demiryolu, liman işletmeleri, elektrik, havagazı gibi altyapı yatırımları ile banka ve sigortacılık gibi hizmetler sektöründeki faaliyetler bulunuyordu.

Bu arada madencilik alanında, kömür, manganez, krom, boraks gibi madenlerin üretiminde yabancı sermaye yatırımları yapılmıştır. Yabancı şirketler, kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklar ile, Osmanlı ekonomisine ihracatta bulunmuşlar ve en karlı yatırım alanlarını seçerek getirdikleri sermayeyi en kısa zamanda geri almanın yollarını aramışlardır.⁶⁷

1.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Bu dönemde, Osmanlı Devleti dönemindeki yanlış yabancı sermaye politikası yüzünden hükümet, yabancı sermayeye karşı çok ihtiyatlı davranmış ve özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı şirketlerin millileştirilmesi yoluna gitmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bu gelişmeler yüzünden, çok düşük miktarlarda yabancı sermaye hareketi görülmektedir.⁶⁸

Bu dönemde İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu toplantı iktisadi ve sosyal kalkınmayı özel sektöre dayanarak başarmayı hedef almıştır. Osmanlı İmparatorluğunda tepki gören kapitülasyonlar ve bu paralelde birtakım kuşkulara rağmen 1923 İzmir İktisat Kongresinde, yabancı sermayenin gerekli olduğu belirtilmiştir.

1923 yılında toplanan Birinci İzmir İktisat Kongresinde Atatürk, yabancı sermaye konusunda özetle şöyle demektedir:

“İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyaç vardır. Binaenaleyh Kanunlarımıza

⁶⁶ Akça Sait “Osmanlı Devletinin dış borçlanması 1854-1914 Afyon Ün. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, 1994 s.4

⁶⁷ Muammer Soytürk, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, YASED, 1998, s.213

⁶⁸ Yahya, Tezel: “Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi”, Ankara, 1992, s.75

uymak, saygı göstermek şartıyla, yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil"⁶⁹

Buna rağmen, özellikle 1931 yılından sonra Atatürk'ün yürürlüğe koyduğu devletçilik rejiminin de etkisiyle 1933-1939 döneminde Türkiye'de yabancı sermayeye oldukça kapalı bir politika izlenmiştir. Ancak, İkinci dünya Savaşı sonrası, dünyada başlayan yabancı sermaye hareketleri sonucu, zamanın hükümetleri yabancı sermayeden faydalanmayı düşünmüşlerdir.

Yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme, 1947 yılında çıkarılan 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar ile yapılmış olup, bu kara ile, yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, transferi konularına açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Daha sonra yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini teşvik etmek için 1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı "Hazine'ce Özel Yasa" ile, Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş, ayrıca dışardan borçlanan Türk şirketlerine bu borçların faizlerini transfer etmek imkanı sağlanmıştır. Bu yasa ile, Maliye Bakanlığı'na (Bakanlar Kurulundan izin almak şartıyla) 300 milyon TL'na kadar olan yabancı özel yatırımları garanti edebilme yetkisi verilmiştir.

Bu yasa ile bir yıl sonra yürürlükten kaldırılarak, yerine 9 Ağustos 1951 tarihli ve 5821 sayılı yasa yürürlüğe konulmuştur. Bu yasa ile tarım ve ticaret alanları yabancı sermaye açılmıştır. Yatırımlarını, kuruluşları sırasında yatırdıkları döviz kuru üzerinden üç yıldan önce olmamak koşuluyla götürmek hakkına sahip olan yabancı yatırımcılar, sermayelerinin %10'unu geçmeyen karlarını da yurt dışına transfer edebileceklerdi.⁷⁰

Ancak, 5821 sayılı yasanın da ihtiyaçları karşılamadığı görülerek 18 Ocak 1954 tarihinde 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası" çıkarılmış ve 5821 sayılı yasa yürürlükten kaldırılmıştır. Bütün yabancı sermaye girişleri 6224 sayılı yasa kapsamına alınmamış ve 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol

⁶⁹ A. Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi, Ankara, 1971, s. 243-256

⁷⁰ Tuncay Öztürk, "Türkiye ve Dünya'da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", YASED, 1988, s.192

Yasası ile petrolde devletçilik politikası bırakılarak, Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlenmiştir.

6224 sayılı yasa dışında yabancı sermaye ile ilgili olarak çıkarılan 7462 sayılı Ereğli demir ve Çelik Fabrikaları kanunu 1960 yılında yürürlüğe girmiş olup, 6224 sayılı yasadan daha liberal hükümlere sahiptir. Bu kanun istisnai bir kanun olup, tek bir kuruluş için çıkarılmıştır. Bu Kanuna göre, ülkeye gelen yabancı sermaye, kuruluşun büyüklüğü ile sınırlıdır ve sonsuz olarak faaliyetine devam etme hakkı yoktur⁷¹

Yabancı sermaye yatırımlarını ilgilendiren önemli bir diğer yasa da, 1960 sonrası planlı ekonomi düzeninde yürürlüğe giren 1567 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasası”na dayalı (1 Ağustos 1962 tarihli) 17 sayılı karardır. 17 sayılı kararın sermaye rekabetleri bölümünde, Türkiye’ye gelecek yabancı sermayeli kuruluşlarla ilgili hükümler yer almıştır. 17 sayılı Karara göre, Türkiye’ye gelecek yabancı sermayeli şirket Maliye Bakanlığı ile T.C. Merkez Bankasına bloke edilecek ve ancak paranın ülke içinde kullanılması şartıyla geri tahsis edilecektir.

17 sayılı Karar, 29 Aralık 1983 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 28 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Karar” ile kaldırılmıştır.

Planlı döneme gelindiğinde, çeşitli faktörlerin etkisiyle, birbirinden farklı yabancı sermaye politikaları zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerin önemlileri arasında, iç politikayı oluşturan siyasi partilerin bakış açıları ile kamuoyunun bu konudaki tutumlarını sayabiliriz.

Türkiye’nin belli başlı sorunlarından biri olan sermaye yetersizliğinin çözümü olarak yabancı sermayeden faydalanmanın zorunluluğunun açık olmasına rağmen, I. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967), yabancı sermayeye yalnızca ödemeler dengesi açısından yaklaşmış, fakat yabancı sermayeyi ülkeye çekme konusuna önem verilmemiştir. Ayrıca, 1966 yılı Programı ile birlikte yabancı sermayeye getirilen bürokratik engeller, yabancı sermayeyi ürkütmüş, özellikle belirli bir dönemden sonra zorunlu ihracat şartının

⁷¹ Rıdvan Karluk, a.g.e., s.49

getirilmesi ve kar transferlerinin sınırlandırılması, yabancı sermayeyi teşvik politikasına ters düşmüştür.⁷²

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (1968-1972), yerli sanayinin gelişmesinin engellenmesi için, yabancı sermayeden ek bir tasarruf ve teknoloji kaynağı olması yönünden faydalanılması öngörülmüştür. Ancak, Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal, politik, ekonomik ortam ve yabancı sermaye yatırımları konusunda ek teşviklere yer verilmemesi, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye yönelmemesine neden olmuştur. Zaten bu dönemde ülkeye gelmesi beklenen yabancı sermaye miktarı da yıllık programlarda çok düşük öngörülmektedir. Örneğin, 1970 yılı programında öngörülen yabancı sermaye girişi sadece 25 milyon dolardır.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Türkiye'nin dış ödeme konusunda herhangi bir sıkıntısının olmadığı dönemde hazırlanmış, bunun sonucunda da yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için önemli bir teşvik getirmemiştir. Plan ve programlarda yabancı sermaye giriş tahminlerinin 50 milyon dolarla sınırlı kalmış olması, planda yabancı sermayenin ekonomiye katkısı konusuna gerekli şekilde değinilmediğini göstermektedir.

1974 yılı programında yabancı sermaye girişi 70 milyon dolar olarak tahmin edilmiş, 1975 programında ise bu miktar 125 milyon dolara yükselmiştir. Bu Plan dönemindeki yıllık programlarda, yabancı sermaye ile ilgili ilkeler ve tedbirler gözden geçirilmiş olup, genelde yeni bir uygulama getirilmiştir.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Türkiye'de bir yıllık gecikme ile uygulamaya konulmuş ve 1978 yılı için bir ara program kabul edilmiştir. Bu plan döneminde, öngörülen yabancı sermaye hedefleri, 1979 yılından başlamak üzere sırasıyla, 80, 150, 250, 400 ve 500 milyon dolardır. O güne kadar ki plan ve programlarda öngörülenden daha yüksek yabancı sermaye girişi öngörülmesine rağmen bu dönemde çeşitli nedenlerin etkisiyle, 6224 sayılı Kanuna göre faaliyette bulunan firma sayısı 1978'de 118'den 98'e inmiş, 1979 yılında ise ülkeye yabancı sermaye girişi negatif olmuştur.

⁷² Rıdvan Karluk, a.g.e., s.52

1.1.2.1. 1980 Öncesi

Türkler "yabancı sermaye" diye bir sorunun varlığından 1838 ticaret anlaşmasından sonra haberdar olmuşlardır. 1838 ticaret anlaşması, Osmanlı İmparatorluğunda iç ticarete yabancılar için mevcut kayıtlamaları öncelikle İngilizler ve genellikle tüm yabancılar için kaldırmayı amaçlamaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğunun bütününde uygulanan bu anlaşma ile "İngiliz tüccarları, ortakları ve adamları" Osmanlı tüccarlarına tanınan bütün haklardan eşit olarak yararlanma imkanına kavuşuyorlar, "yed-i vahit" uygulamasına son veriliyordu.⁷³

Osmanlı İmparatorluğu 16.yy'ın sonlarına doğru erişebileceği toprakların sonuna geldiği için toprak gelirlerinin artması durumu ortadan kalkmış, ayrıca toprak kayıpları ve kaybedilen savaşlara ödenen tazminatlar gelirlerin önemli ölçüde gerilemesine sebep olmuştur.

Bu durumda gelir kaynaklarını artırmak için yapılması gereken dış ticaretin vergilendirilmesiydi. Ancak İngilizlerle yapılan 1838 ticaret anlaşması ve daha sonra Fransızlarla yapılan 1861 ticaret anlaşması büyük ölçüde bu gelir kaynağını da ortadan kaldırmıştır. Bu durumda gerekli kaynağın sağlanması ancak borçlanma yoluyla olacaktır. Ve bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğunun borçlanma süreci başlamıştır.

İlk borç alma tarihi 1854 Kırım savaşına denk düşmüş olup, sonra 1855'de bir borç daha alınmış ve 1875 yılına kadar on bir borç alımına ulaşılmıştır. 1863-1876 yılları arasında İngiliz sermaye piyasalarında 63.5 milyon sterlin Osmanlı Tahvili satılmıştır.⁷⁴

Bu ilk borçlanmadan sonra Avrupa piyasalarındaki gelişmenin etkisinde ülkeler, Osmanlı İmparatorluğunu önceleri ikna, sonraları tahdit ve zorla borçlanmaya ittiler. Bu 20 yıl böylece sürüp gitti. 20 yıl sonunda Osmanlı borçları 191 milyon İngiliz lirasına ulaştı.

⁷³ T.Güngör Uras, Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara 1991, s.19

⁷⁴ Cem Alpar, Çok-Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Ank.1980, s.81

Osmanlı İmparatorluğu ağır iç ve dış borçlar yüzünden zor duruma düşmüş ve iç borçların halli için 1879 yılında Osmanlı Bankası (İngiliz ve Fransız ortaklı) ve galata bankerleri ile “Rüsumu sitte” anlaşmasını (bu anlaşmayla tuz, ispiro ve bazı mahallerin avlanma ve harir resimleri ile tuz ve tütün inhisarı gelirleri on yıl süreyle iç borçların ödenmesine tahsis edilmiştir.) 1881 yılında da yabancılarla “Muharrem Kararnamesini” imzalamıştır. Bu kararnameyle “Duyunu Umumiye” sistemi getirilmiştir. Duyunu umumiye sistemiyle Osmanlı İmparatorluğunun kaynaklarına el konmuş ve bu kaynaklardan elde edilen gelirler alacaklılara dağıtılmıştır.

1838 ticaret anlaşması yabancılara Osmanlı tebası ile aynı hakları tanıdığından yabancı sermaye yatırımları ve işletmeleri hakkında açık ve yeter bilgi bulmak güçtür.

Yabancı sermayenin altyapı yatırımları dışında tekel durumundaki gaz, telefon, elektrik işletmelerine ilgi duyduğu bilinmektedir. Bir tahmine göre Osmanlı İmparatorluğunda tüm sınai kuruluşlardaki sermayenin %10'u yabancılara, %50'si Rumlara, %15'i Yahudilere, %15'i Müslümanlara ait bulunuyordu.⁷⁵

1950 öncesi dönemin 1920-30 alt dönemine göre de yabancı sermayeye açık bir politika izlendiği söylenebilir. 1920'li yıllarda Osmanlı İmparatorluğundan kalan ayrıcalıklı firmalar varlığını koruduğu gibi yeni yabancı sermayeli firmalara yeni ayrıcalıklarda tanınır. Bunların çoğu madencilik, ormancılık, yapım işleri, taşımacılık ve ticaret alanlarında yoğunlaşmıştır. Aynı dönemde para ve kredi piyasaları da yabancı sermayeli şirketlerin elindeydi. Bankacılık ve ticaret kesminde yabancı sermaye önemini koruyordu. 1929 bunalımı 1950 öncesi dönemde Türkiye'ye yatırım yapma eğilimini düşüren ilk gelişmedir. Bu gelişme dünya ekonomisinin genelde girdiği bunalımın Türkiye'ye yönelik yansıması olarak kabul edilebilir. Yabancı sermayeli firma sayısındaki düşüşte bu daralma eğilimini doğrulamaktadır. 1927'de 113 olan yabancı sermayeli firma sayısı 1933 yılında 31'e düşmüştür.⁷⁶

⁷⁵ Haydar Kazgan, „Osmanlıda Yabancı Sermaye“ Finans Dünyası, Kasım 1993, s.66

⁷⁶ T.Berksoy ve Diğerleri, a.g.e., s.12

Tablo 10 1926-1933 Döneminde Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon TL)

YILLAR	YATIRIMLAR
1926	6,5
1927	5,3
1928	8
1929	12
1930	1,2
1931	0,8
1932	4,2
1933	1,1

Kaynak: Yüksel Keleş, Türkiye'nin Ekonomik Kalkınmasında Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü, (Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Y. Lisans Tezi) İstanbul 1997, sayfa 41

Yabancı sermayede ikinci daralma, ikinci dünya savaşı ile geldi. Dünya ekonomisinin savaş nedeniyle gerilemesinin yanı sıra Türkiye'nin savaşa girmeme isteğine paralel olarak kendini dışarıya kapatması da bu eğilimi güçlendirdi. 1933-1945 dönemi bu çizilen genel politika çerçevesinde, millileştirmelerinde yoğun olduğu dönemdir. Başta demiryolu ve limanlar olmak üzere millileştirilen ayrıcalıklı 24 şirketten 21'inin millileştirme işlemi bu dönemde yapılmıştır.

Millileştirme iki taraflı anlaşmalarla yapılıyor, anlaşmalar meclis tarafından kanun ile onaylanıyordu.

1945 yılına kadar ki gelişmeler bu şekilde devam ederken konuyla ilgili yasal düzenlemelerde herhangi bir gelişme görülmemiştir. 1947 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve buna ilişkin 13 sayılı karar, 1950 yılında kabul edilen 5583 sayılı "hazinece, özel teşebbüslere kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunulmasına" dair kanun, 1951 yılında 5821 sayılı "yabancı sermaye yatırımlarını teşvik kanunu" yabancı sermayeye ait düzenlemeleri içeren kanunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şu anda halen yürürlükte olan ve yabancı sermaye konusunda oldukça liberal kabul edilen ve dönüm noktası olarak bilinen 6224 sayılı ve 1954 tarihli "yabancı sermaye yatırımlarını teşvik kanunu" yabancı sermayeye ait düzenlemeleri içeren kanunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şu anda halen yürürlükte olan ve yabancı sermaye konusunda oldukça liberal kabul edilen ve dönüm noktası olarak bilinen 6224 sayılı ve 1954 tarihli "yabancı sermayeyi teşvik kanunu 1950 sonrası dönemin yabancı sermaye mevzuatını oluşturmuştur."

6224 sayılı kanun kapsamında Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin 1954-79 yılları arasında 228.5 milyon dolar düzeyinde olduğu, bu dönemde fiili girişlerin ise 97.1 milyon dolarlık bir seviyede gerçekleştirildiği görülmektedir. Fiili girişlerin ise 97.1 milyon dolarlık bir seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Fiili giriş izinlere oranla %42.6 dır.⁷⁷

1958'de Türk Hükümeti, OECD, IMF ve ABD hükümeti arasında Türk ekonomisinin istikrarlaşmasını amaçlayan anlaşmalar imzaladıktan sonra yabancı sermaye yatırımları arttı. 1960-1965 arasında yılda %130'a varan bir artış gözlemlendi. Bu sermayeler temel olarak ÇUŞ'lar tarafından imalat endüstrisine yatırılıyordu. Ancak yabancı sermayenin en büyük çapta girdiği alan, petrol ve motorlu amaçlar alanı olmuştu.⁷⁸

1970'den sonra yabancı sermayenin payı, elektronik elektrikli makineler, tekstil ve besin kesimlerinde önemini artırdı. 1979'da imalat endüstrisine yatırılmış toplam 6.793 milyar TL'nin 2.378 milyarı yabancı şirketlere aitti. Tüketim ürünleri endüstrisindeki yatırımların %59.2'si, ağır sanayideki yatırımların %30'u ve ara malları endüstrisindeki yatırımları %42'si ÇUŞ'lerce sağlanmıştı.

⁷⁷ Ünal Bozkurt, Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi, YASED no. 20, İst. 1985, s.7

⁷⁸ Yıldız Sertel, Türkiye'de dışa dönük ekonomi ve çöküş, İst 1988, s.23

Tablo 11 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan Yararlanan Firmaların Ükelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Faaliyetteki Firma Sayısı	İzin Verilen Yab. Sermaye (Milyon TL)	Toplam Yab.Ser. İçindeki Payı(%)	İlgili Şirketlerin Top. Ser.	Top.Ser İçindeki Yab.Ser. Payı (%)
Federal Almanya	25	3.192	33,1	(Milyon TL)	47,3
ABD	17	1.051	10,9	2.486	42,3
Avusturya	2	4	0	11	36,4
Belçika	2	9	0,1	14	64,3
Danimarka	4	445	4,6	879	50,9
Finlandiya	1	35	0,4	56	62,5
Fransa	7	1.493	15,5	3.695	40,4
Hollanda	6	449	4,7	842	53,3
İngiltere	5	505	5,2	935	54,0
İsveç	3	10	0,1	62	16,1
İsviçre	7	312	3,2	580	53,8
İtalya	4	243	2,5	640	38,0
Japonya	2	19	0,2	60	31,7
Kanada	1	41	0,4	100	41,0
Karada	5	590	6,1	4.232	13,7
Kuveyt	1	65	0,7	162	40,1
Luxemburg	1	536	5,6	536	100,0
Uluslar arası Kuruluşlar					
(IFC, IKB)	7	643	6,7	6.353	10,12
TOPLAM	100	9.642	100	28.390	34,0

Kaynak: Yüksel Keleş, Türkiye'nin Ekonomik Kalkınmasında Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü, (Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Y. Lisans Tezi) İstanbul 1997, sayfa 44

Türkiye'nin planlı kalkınma dönemine geçmesiyle yabancı sermaye kalkınma planlarında yer almaya başlamıştır.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermayeye yalnızca ödemeler dengesi açısından yaklaşmış, fakat yabancı sermayeyi ülkeye çekme konusunda önem verilmemiştir. 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, yerli sanayinin gelişmesinin engellenmemesi için, yabancı sermayeden ek bir tasarruf ve teknoloji kaynağı olması yönünden faydalanılması öngörülmüştür. Ancak Türkiye'nin bulunduğu sosyal, politik, ekonomik ortam ve yabancı sermaye yatırımları konusunda ek teşviklere yer verilmemesi, yabancı sermaye yatırımlarının herhangi bir sorunun olmadığı bir döneme rastlamış olduğundan, yabancı sermaye konusunda yeterince değinilmemiştir. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise yabancı sermayeye karşı bir kadro tarafından hazırlanmış olmasına rağmen daha fazla yabancı sermayeye değinilmiştir. Bu dönemde ülkede

yaşanan ekonomik, politik ve sosyal kriz yabancı firma sayısında bir düşüşe neden olmuştur.⁷⁹

1.1.2.2. 1980 Sonrası

24 Ocak 1980 Kararları sonrasında, dışa yönelik sanayileşme modeline geçişle birlikte, yabancı sermaye ile ilgili düzenlemelere de gidilmiştir. Bu tarihte alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin önemli bir bölümü de, yabancı sermaye ile ilgilidir. Bu istikrar tedbirleri arasında, yabancı sermaye sorunları ile ilgilenmek ve yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına yön vermek üzere 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi 25.1.1980 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu amaçla, yabancı sermaye ile ilgili kararlar ve işlemlerde ahenk ve sürat sağlamak üzere, Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ile DPT tarafından yürütülen hizmetleri bir arada toplamak amacıyla Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur. Bu Kararname ile, yabancı sermaye iştirakli yatırımın toplam tutarına üst sınır (50 milyon dolar) getirilmiş ve yabancı sermaye iştirak nisbetini %10'dan aşağı ve %49'dan yukarı olamayacağı hükme bağlanmıştır.

8/168 sayılı Kararname, aslında Türkiye'de 6224 sayılı Kanundan sonra yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi açısından önemli bir mevzuat değişikliğidir. Kararname, yabancı sermayenin çalışma alanlarını genişletmiş, Türkiye'nin yabancı sermayeye daha cazip hale getirilmesi için gerekli şartları sağlamıştır. Yabancı Sermaye Dairesinin kurulmasıyla yetkiler tek bir mercide toplanmış, bunun sonucunda da, yabancı sermaye konusunda çok süratli karar almak mümkün olmuş ve formaliteler azaltılarak etkinlik sağlanmıştır.

Doğrudan Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Yabancı Sermaye Dairesi daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmış, ayrıca Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 28 sayılı Karar ile (19.12.1983) 17 sayılı Karar da yürürlükten kaldırılmıştır.

Diğer taraftan 8/176 sayılı Garantisiz Ticari Borçların Tasfiyesi Kararı (29.05.1980 tarihli) ile de, bu borçların yabancı sermaye yatırımlarında kullanılması teşvik edilmiştir.

⁷⁹ YASED, Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, s.104-105

6224 sayılı Yabancı sermaye Teşvik Yasası kapsamında, yabancı sermaye ile ilgili müsaade esaslarını tespit etmek amacıyla, 12.02.1996 tarihli 86/10353 sayılı Kararname eki olarak, "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" yayınlanmış ve bununla birlikte, 8/168 sayılı Yabancı sermaye Çerçeve kararnesi ile ek ve değişiklikleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu çerçeve kararında, 8/168 sayılı çerçeve kararnesinden farklı olarak, yatırım sahaları daraltılmamış ve toplam yabancı sermaye tutarına azami bir sınır konulmamıştır. Sadece 50 milyon doları aşan yabancı sermaye yatırım ve iştirak müracaatlarının ön incelemesi DPT tarafından yapılır ve izin için Bakanlar Kurulunun onayına sunulur, kaydı yer almaktadır.

12.02.1986 tarih ve 86/10353 sayılı Kararname eki Yabancı sermaye Çerçeve Kararına göre verilecek müsaadelerle ilgili müracaat ve uygulama esaslarını belirlemek amacıyla, "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 1 sayılı Tebliğ", 25.5.1986 tarih ve 19117 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu çerçeve kararında 13.05.1990 tarih ve 90/473 sayılı kararla yapılan değişiklikle Müsteşarlıkça incelenerek Bakanlar Kurulu'nun onayına sunulacak toplam yabancı sermaye tutarı 50 milyon dolardan 150 milyon dolara yükselmiştir.

Yukarıda belirtilen Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı, 4.3.1992 tarih ve 21177 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren bu kararla yapılan en önemli değişiklik, Türkiye'de yerleşik kişi ve kuruluşların, yurt dışında irtibat bürosu ve şube açmak, şirket kurmak veya ticari bir ortaklığa katılmak için yurt dışına ihraç edecekleri sermaye izinlerin konu alan 5. Maddede yer almaktadır.

Yabancı sermaye mevzuatındaki bu gelişmeler yanında, yabancı sermaye yatırımlarını dolaylı olarak etkileyecek olan 3 Kasım 1983 tarihli "Serbest Bölgelerin Örgütlenmesi ile ilgili Kararname", 2634 sayılı "Turizmi Teşvik Yasası"nın yeniden düzenlenmesi, 2172 sayılı Madenlerin Devletleştirilmesi ile ilgili yasanın iptali, özelleştirme yasası, Sermaye Piyasası Yasası da yürürlüğe konulmuştur.

Türkiye'deki yabancı semaye girişlerine baktığımızda, 6224 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 1954 yılıyla, ekonomik istikrar tedbirlerini uygulamaya

konulduğu 1980 yılına kadar gelen yabancı sermaye tutarının sadece 228 milyon dolar olduğu görülmektedir.

24 Ocak 1980 ekonomik kararları Türkiye'de birçok ekonomi politikasının değişmesini sağlamıştır.

Yabancı sermaye açısından 24 Ocak Kararları konuya yeni bir boyut kazandırmıştır. 24 ocak 1980 tarihinde yabancı sermaye sorunlarıyla uğraşmak, yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına bir şekil vermek üzere yeni bir birim olarak "Yabancı sermaye dairesi" kurulmuştur. 8/168 sayılı çerçeve kararname ile yabancı sermayenin çalışma alanları ve şartları genişletilerek daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.⁸⁰

24 Ocak 1980'den sonra yabancı sermayeyi ilgilendiren gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz. Kasım 1983'te (83/7285 no'lu kararnameyle) dış ticareti, re-export faaliyetini teşvik yanında yabancı sermaye girişimlerini de artırmak amacıyla "Serbest bölgeler Genel Müdürlüğü" kuruldu ve Başbakanlığı bağlandı. Mersin ve Antalya deniz limanları serbest bölge ilan edildi. Bölgelerin işletilmesine ilişkin ilkeler (6/6/1985 tarihli ve 3218 no'lu yasayla) 1985'de yasalaştırıldı.⁸¹

29 Aralık kararlarını izleyerek (28 Haziran 1984 tarihli ve 18445 no'lu yasayla) yabancıların Türkiye'de taşınmaz mal edinmesine ilişkin sınırlandırmalar kaldırıldı. Ayrıca körfez şeyhlikleri(Kuveyt, Katar, Bahreyn) için karşılıklılık esası aranmayacak; gerçek kişiler yanında tüzel kişilerde, turizm özendirilmesi amacıyla bağımsız olarak taşınmaz edinebilecek, yabancılar köy arazisi sınırları dahilinde de arazi alabileceklerdir. Ancak karşılıklılık esasının aranmamasına ilişkin madde anayasa mahkemesi tarafından iptal edildiği için yürürlüğe girmedi. Faizsiz İslam bankalarını çekebilmek için gerekli yasal düzenleme yapıldı.

24 Ocak 1980'den sonra hükümetin yabancı sermaye konusundaki aktif ve akıcı yaklaşımını, felsefesini ve oluşturduğu kararlarla bunların uygulamasını

⁸⁰ YASED, Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, s.104-105

⁸¹ Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul, 1988, s.350

gözönünde bulundurarak bu konuda katkıda bulunmak üzere, merkezi İstanbul'da Bulunan "Yabancı Sermaye Koordinasyon derneği (YASED) kurulmuştur. Derneğin amacı, Türkiye'deki gelişme ve yatırım potansiyelini, yatırım yapılabilecek alanlarını tanıtmak, mevzuatımız esasları dahilinde olmak üzere milli menfaatlere yaralı yatırımların yapılabilmesi ortamını sağlamak, 6224 sayılı kanun ve benzeri mevzuat içerisinde Türkiye'de faaliyette bulunan firmalar arasında koordinasyon ve bilgi alış-verişi sağlamak, bu kuruluşları bir şemsiye altında toplamaktır.⁸²

1980'de garantisiz ticari borçların tasfiyesi ile ilgili karar yürürlüğe konmuştur ki; yasa ile garantisiz ticari borçların bir kısmının Türkiye'de yatırımlara dönüştürülmesi sağlanmıştır.

24 Ocak kararlarıyla petrol yasası değiştirilerek yabancı petrol şirketlerinin çıkardıkları doğal gazın ve petrolün %35'ini ihraç etmelerini, kıydan uzak olanlarda bu oranın %45'e kadar çıkması kabul edildi. Şirketler ihracattan sağladığı kazancı döviz olarak tutabileceklerdir.⁸³

Yabancı sermayeyle ilgili temel mevzuattaki değişikliklerin yanında;

- Kambiyo rejimine esneklik getirilmesi
- İthalat ve ihracatın serbestleştirilmesi
- Serbest bölgelerin uygulamaya konulması

gibi temel ekonomik politikalarındaki değişiklikler de Türkiye'yi yabancı sermaye açısından cazip bir ülke haline getirmiştir. Ayrıca yap-işlet-devret modeli ve özelleştirme programlarının yabancı sermaye konusuna yeni bir anlayış ve imkan getirdiğini de unutmamak gerekir.⁸⁴

1980 ve takip eden yıllarda ülkede siyasi istikrarın sağlanmış olması ile birlikte yabancı sermayeye tanınan teşvikler ve kolaylıklar ülkeye gelen yabancı sermaye miktarını olumlu yönde etkilemiş ve önemli ölçüde artmasını sağlamıştır.

1980 yılından sonra yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir artış gözlenmekteyse de Türkiye, gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelere

⁸² Erdoğan Karakoyunlu, a.g.m., s.41

⁸³ Gülten Kazgan, a.g.e., s.351

⁸⁴ TOBB, Ekonomik Rapor, 1989, s.250-251

yönelik yabancı sermaye yatırımlarından oldukça küçük bir oranda faydalanmaktadır. Örneğin 1982'de gelişmekte olan ülkelere doğru fon akışının yıllık tutarı 15 milyar dolar civarında olmuştur. Aynı yıl ülkemize gelen yabancı sermaye miktarının 167 milyon dolar (izin verilen miktar) olduğu hatırlanırsa, Türkiye'nin bu kaynaktan en iyi yılda bile %1.1 oranında faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Taze para girişi olarak bu oran %1 den de düşüktür. Halbuki Türkiye'nin sosyal, politik ve ekonomik potansiyeli çok daha büyük bir faydalanma oranını gerektirmektedir.⁸⁵

Beklentiler

Türkiye'de 1950'li yıllara kadar yabancı sermaye hemen hemen hiç ele alınmamış, 1950-1980 yılları arasında ise ihmal edilmiştir. Ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanamadığı ve yabancı sermaye bilincinin oluşmadığı Türkiye, yabancı sermaye yatırımı yapacak firma ve kuruluşlarca tercih edilmemiştir.

1980 sonrası alınan kararlar ile başlatılan ve fiyat mekanizmasına dönüşte dış ticaretin liberalizasyonuna dayanan yeni dönemde, yabancı sermaye konusunda liberalleşmeye gidilmesi sonucunda olumlu etkiler görülmeye başlanmıştır. Ancak, yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen bu artışlara rağmen ülkemizin dünyadaki yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay hala önemsenmeyecek kadar küçüktür.

Geçmişte yaşanan bazı olaylar nedeniyle, yabancı sermaye ihraç eden ülkelerin Türkiye konusundaki görüş ve inanışlarını kısa sürede değiştirip, yatırımda bulunmalarını beklemek hatalı olur. Yabancı sermayenin, gelişmiş ülkelerden ve iyi tanınan gelişmekte olan ülkelere vazgeçip, kapılarını yabancı sermayeye yeni açan bir ülkeye gelmesi oldukça uzun bir sürece gerek göstermektedir. Önceleri küçük miktarlarda gelen yabancı sermaye, ancak bir süre gelişmeleri gözledikten sonra, eğer güven duyarsa daha büyük yatırımlar için gelebilmektedir.⁸⁶

Türkiye'deki duruma baktığımızda, 1980'li yılların başında az miktarda artan yabancı sermaye girişlerinin, 1990'lı yıllara gelindiğinde, yukarıda

⁸⁵ YASED, Ekonomide Yabancı Sermaye, Yayın no: 15, İst.1987, s.8

⁸⁶ İpek İncesulu, "Doğrudan Özel Yabancı Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler ve Türkiye" Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı(Uzmanlık Tezi) , Temmuz 1993, s.29

bahsedilen güven duygusunun etkisiyle gerçekleştirilen büyük yatırımlarla çok yükseldiğini görmekteyiz.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında, yabancı sermaye ile ilgili mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edileceği ve yabancı sermaye girişini artırmak amacıyla özelleştirme ve serbest bölgeler konusuna ağırlık verileceği belirtilmiştir. Ayrıca, yabancı sermaye mevzuatının, yabancı sermaye hareketlerini en geniş anlamda kapsayacak şekilde geliştirilip, güncelleştirilmesi de öngörülmüştür. Türkiye'deki yatırım imkanlarının yurt dışında en iyi şekilde tanıtılması ve yabancı sermayenin menkul kıymetlere yatırımın temin ve teşviki için gerekli işlemlerin yapılacağı da belirtilmiştir. 1992 yılı programında da yabancı sermaye ile ilgili olarak Planın öngördüğü konular tekrar edilmiştir.

Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasıyla ilgili beklentisi sadece, ödemeler dengesine olan katkısı ile sınırlı değildir. Aynı zamanda modern yönetim ve işletmecilik bilgisinin, ileri bir üretim teknolojisinin gelmesi; istihdam yaratması; uluslar arası rekabet olanağı olan bir kapasite kullanması ile ürettiklerini dış pazarlarda satabilecek teknik ve konuma da sahip olması, beklentiler arasındadır. Ancak, bu imkanlardan yararlanabilmek için sadece yabancı sermayeyi ülkeye çekmek yeterli olmaz, bu sermayenin nasıl, nerede ve ne şekilde kullanılacağını planlı bir şekilde çok iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Örneğin, ithal ikameci politikalarının terk edilerek, ihracatı teşvik politikalarının ağırlık kazandığı ekonomimizde, yabancı yatırımcının kullandığı üretim teknolojisi oldukça önemlidir.

Sanayileşme atılımı içindeki Türkiye'nin yeni teknolojilere ihtiyacı büyüktür. Lisans, patent, know-how anlaşmaları ile yapılmaya çalışılan teknoloji transferleri, ülke ekonomisine pahalıya mal olmakta ve istenilen düzeyde gerçekleşmemektedir. Teknoloji transferinin bir başka şekli olan doğrudan yatırımlar, teknoloji sahibi firmanın doğrudan doğruya teknolojiyi kendisinin kullandığı bir yatırım yoludur. Türkiye'nin yabancı sermayeden beklediği en önemli unsurlardan birisi de budur. Çünkü kalkınma sürecinin ana unsuru,

sermaye birikiminden çok teknolojinin elde edilmesidir. Yatırım ise sermaye ve teknolojiyi ekonomi içine dahil eden önemli bir araçtır.⁸⁷

Ayrıca yabancı sermayeden diğer bir beklentide, iç piyasadaki yerli ürün kalitesinin yükseltilmesi ve kalite kontrol, belgelendirme, standardizasyon gibi uluslar arası piyasalarda geçerli olan tekniklerin de getirilmesidir. Böylece, yerli üretimin rekabet gücü artmaktadır.

Türkiye'nin yabancı sermaye ile ilgili diğer bir beklentisi ise, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik için 1987'de yaptığı başvuru sonucunda ülkeye yabancı sermaye akışında ortaya çıkacak artışlardır. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'ya özellikle topluluğa katılma müzakereleri döneminde önemli ölçüde yabancı sermaye akışı olmuş ve bu yabancı sermayeli firmaların, topluluğa tam üye olarak kabul sürecinde söz konusu ülkelere olumlu etkileri çok büyük olmuştur. Diğer taraftan, yabancı sermaye, yerleştiği ve benimsediği ülkelerin çıkarlarını uluslar arası platformda samimiyetle savunduğundan, yabancı sermayenin ekonomik getirisinin yanısıra politik getirisi de yüksek olmaktadır.

Gerçekleşmeler

Türkiye'de yabancı sermaye hareketlerinin geçmişini üç evreye ayırmak olasıdır. Bu evrelerden birincisi 1980 öncesi, ikincisi 1980-1990 arası ve üçüncüsü 1990 sonrasıdır. 1980 öncesinde, Türkiye'ye ciddi boyutlarda yabancı yatırım gelmediğini söyleyebiliriz. 1954'den 1980'e kadar geçen 25 yılda, otomotiv, ilaç, gıda ve petrol sektörlerinde yapılan mahdut sayıda yatırımın toplam değeri 228 milyon dolar olmuştur. 1980 yılında 24 Ocak kararlarından sonra, liberalizasyon politikalarıyla birlikte, yatırımlar yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Gelişmenin hızlanması, 80'li yılların ikinci yarısına rastlamaktadır. Yatırımlar, 1987 yılında ilk kez bir yılda 200 milyon dolar rakamını aşarak bir aşama kaydetmiş, daha sonra 1988 ve 1989 yıllarında her yıl ikiyle katlanarak, 1990 yılı sonunda 1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 1990 yılından bu yana da, 1 milyar dolar seviyesinde kalmıştır.⁸⁸

⁸⁷ Halil Uçar, Yabancı Sermaye Yatırımları Kanalıyla Teknoloji Transferi ve Türkiye'deki Yabancı Sermayenin Teknoloji Transferi Fonksiyonu, YASED, Yayın No: 37, İstanbul, 1990, s.7.

⁸⁸ Abdurrahman Arıman, "2000'lerde Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", Yabancı Sermaye Derneği

1980'lerin ikinci yarısında hızlanarak, 1990 yılında 1 milyar dolar seviyesini yakalayan yabancı yatırımların, 1993 yılına kadar yarıya yakın bir bölümünü yeni yatırımlar oluşturmakta idi. 1994 ekonomik krizinden sonra, toplam yabancı yatırımlar içinde yeni yatırımların oranı süratle düşmüş ve 95 yılından bu yana, yeni yatırımların oranı yüzde 5 ila 10 seviyeleri arasında kalmıştır. Yüzde 5-10 düzeyinde yeni yabancı yatırım, yılda 50 ile 100 milyon dolar yatırıma tekabül etmektedir. Bu yeni yatırım rakamının Türkiye için son derece önemsiz bir rakam olmasının yanında, 50-100 milyon dolarlık bu yatırımın 300-400 firma tarafından yapılması, rakamın önemini daha da azaltmaktadır. Bunlar şahıs firması niteliğinde, çok küçük yatırımlardır.

Türkiye'nin her yıl çekmesi gereken yatırım miktarı üzerinde ise, çeşitli spekülasyonlar yapılmaktadır. Bu rakamın asgari 25-30 milyar dolar seviyesinde olması gerektiğini söylemek mümkündür. Amerikan hükümeti tarafından 2000'li yıllar için geliştirilen "Gelişmekte Olan 10 Büyük Pazar" stratejisinde, gelişmekte olan en önemli 10 ülkenin, 2000 yılında ABD'nin dış ekonomik ilişkileri içinde bir Avrupa ya da Japonya'nın toplam hacmini aşacağı öngörülmektedir. Bu lkeler arasında, Türkiye'ye önem bakımından Çin'den sonra ikinci sırada yer verilmektedir. Stratejinin geliştirildiğı 1994 yılından bu yana meydana gelen gelişmeler, ulaşılan düzeylerin stratejide öngörülenlerin de ötesine geçilebileceğini göstermiştir.⁸⁹

Maalesef bu strateji içinde öngörülen gelişmeleri göstermeyen tek lke Türkiye'dir. Stratejinin mimarı olan ABD'nin Dış Ticaretten Sorumlu eski Ticaret Müsteşarı Jeffrey Garten'ın yaklaşımına göre, Türkiye'nin 1998 yılında 50 milyar dolar yatırım çeken Çin'in gerisinde, 28 milyar dolar yatırım çeken Brezilya'nın önünde olması gerekmektedir. Yani, Türkiye'nin yılda 30 ila 50 milyar dolar arasında bir rakamı yabancı yatırım olarak çekmesi gerekmektedir. Yukarıda verdiğimiz Türkiye'ye gelen yabancı yatırım rakamları, maalesef bu rakamlar ile kıyaslanamayacak bir seviyede bulunmaktadır. Türkiye için potansiyel olarak öngörülen rakamlar abartılı değıldir. 1998 yılında Çin'in 50, Brezilya'nın 28, Polonya'nın 10 milyar dolar yatırım çekmiş olmaları, gerekli ortam

⁸⁹ Abdurrahman Arıman, "2000'lerde Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", YASED

hazırlandığında, Türkiye'nin rahatlıkla sözü edilen rakamlara ulaşabileceğini göstermektedir. 1990 yılında, kişi başına çektiği yatırım rakamıyla, Çin dahil, bütün bu ülkelerin önüne geçmiş olması, Türkiye'nin bugün de böyle bir seviyeyi rahatlıkla yakalayabileceğinin ayrı bir kanıtıdır. 1990 yılında, Türkiye ilk kez 1 milyar dolar yatırım seviyesini yakaladığında, Çin 3.5 milyar dolar, Brezilya, Meksika ve Endonezya 1'er milyar dolar yatırım çekmiş bulunmaktaydı.

ABD gibi, İngiltere'de Türkiye'yi en ziyade ilgiye mazhar ülke kategorisine dahil etmiş ve Türkiye ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için harekete geçmiştir. Bu ve benzeri yaklaşımlar, strateji niteliğinde olmasa da, genel bir politika olarak birçok diğer ülkenin yaklaşımlarında da gözlenmektedir. Sahip olduğu potansiyele ve bu potansiyelin gereği, birçok yatırımcı ülkenin olumlu yaklaşımına rağmen, Türkiye'nin arzu edilen yatırım seviyelerini yakalayamamasının temelinde, ekonomik ve siyasal koşullarda varolan istikrarsızlığın yattığı bilinmektedir. Dünyanın en yüksek enflasyonlarından birine sahip Türkiye'de, ekonomik istikrarsızlığı, yüksek bütçe açıkları, kamunun yüksek borçlanma ihtiyacı dolayısıyla faizlerin çok yüksek oluşu özelleştirmede bir türlü mesafe alınamaması ve benzeri faktörler beslemekte, bunun yanında bir yatırımcı için son derece önemli olan fikri hakların, özellikle telif hakları ve markaların yeterince korunmaması, gümrük dışı engellemeler, fiyat kontrolleri, adliye sistemimizin eksiklikleri dolayısıyla, adaletin tecellisinde meydana gelen gecikmeler ve benzeri hususlar, yatırım ortamının cazibesinin kaybolmasına neden olmaktadır.

Ne var ki, yatırımcı için ekonomik istikrardan da önce, siyasi istikrar gelmektedir. Türkiye, ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılından sonra, bir türlü istikrarlı bir siyasi ortama kavuşamamış, 1995 yılında, Başbakan Tansu Çiller'in Eylül ayında istifasına yol açan 5-6 aylık siyasi çalkantı döneminden sonra, önce 10 ay hükümete kalmış, daha sonra da talihsiz Refahiyol Hükümeti dönemi yaşanmıştır. 1997 yılında, ANAP-DSP Koalisyonunun kuruluşundan itibaren de, erken seçim konuşulmaya başlanmıştır. Bütün bu süreç, bizi kesintisiz bir biçimde bugüne getirmektedir. Siyasi bakımdan son derece istikrarsız geçen bütün bu dönem boyunca, Türkiye'ye yatırım kararı almış bir

yatırımcı dahi, yatırım kararını sürekli ertelemiştir. Bugün de ertelemeye devam etmektedir.⁹⁰

Yaşanan son deprem felaketinin de, hem olumlu, hem de olumsuz sayılabilecek etkilerinin olacağı, şimdiden gözükmemektedir. Depremin yarattığı yıkıntı ve yaraların sarılmasının getireceği ekonomik yük, ekonomik istikrarsızlığı besleyici bir etki gösterecek, bu da yatırımcı tarafından zaten belirli ölçüde riskli kabul edilen Türkiye'deki yatırım ortamı ile ilgili belirli ölçüde riskli kabul edilen Türkiye'deki yatırım ortamı ile ilgili değerlendirmelerin, daha da negatife gitmesine neden olacaktır. Bunun yanında, deprem sonrası dünyanın Türkiye'nin yaralarını sarması için gösterdiği olumlu yaklaşımları, hükümetin içeride yatırım ortamı ve genel ekonomi ile ilgili olumsuzlukları gidermek üzere bir fırsat olarak değerlendirmesi ve gerekli düzenlemelerle ve kalıcı politikalarla desteklemesi halinde, bütün bu yıkıntı ve onun sonuçlarını pozitif çevirmek mümkün olabilecektir. Sonuçta, yaşanan felaket, Türkiye'nin Batı'ya entegrasyonu açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin bu açıdan doğal olarak yer alacağı topluluk, Avrupa Birliğidir ve Türkiye, bugün Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirme şansını yeniden yakalamış bulunmaktadır.

Türkiye, her şeyden önce, dünyanın en önemli 8-10 pazarından biridir. Son zamanlarda yapılan pek çok çalışmada, Türkiye ekonomisinin büyüklüğü 400-500 milyar dolar dolayında tahmin edilmektedir. DiE Başkanının yaklaşımı dikkate alındığında ise, bu rakamın, kişi başına 10-11 000 dolar milli gelir ile, 700 milyar dolar dolayında tahmin edildiğini görüyoruz. Türkiye ekonomisinin resmi büyüklüğü, bir ekonominin büyüklüğünü ölçmek için kıstas olarak kullanılan GSMH göz önüne alındığında 200 milyar dolardır. Demek ki, Türkiye'de en az bunun kadar, hatta bunun ötesinde bir kayıt dışı ekonomi bulunmaktadır. Türkiye'nin büyük pazar olmasının temelini teşkil eden, Türkiye ekonomisinin bu ikili yapısıdır.⁹¹

Bu gerçek yalnızca Türkiye'de yapılan araştırmalar, ya da yetkililerin beyanlarından değil, satın alma paritesi açısından baktığımızda, örneğin

⁹⁰ Abdurrahman Arıman, "2000'lerde Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", YASED

⁹¹ Abdurrahman Arıman, "2000'lerde Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", YASED

OECD'nin tahminleri ile de, doğrulanıyor. OECD, Türkiye'de kişi başına satın alma paritesini, resmi verilere dayanarak, 6300 dolar olarak tahmin ediyor. Bazı yabancı uzmanların, Türkiye'de en az 25-30 milyon insanın yaşadığı Batı bölgesi için yaptığı tahminlere göre, bu bölgede yaşayanların ortalama satın alma paritesi 15.000 dolar civarındadır. Bu rakamlar Türkiye'nin niçin çok cazip bir pazar olarak görüldüğünü açıklıyor. Söz konusu değerlendirmeler, her gün gelişen ve yabancılar açısından Türkiye'nin cazibesini daha da artıran çevre pazarlar, yani özellikle Türk Cumhuriyetleri ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerin yarattığı pazar olanaklarını kapsamıyor.

Büyük pazar olanaklarına ilave olarak, Türkiye'nin insan kaynaklarının gelişmiş ülke insan kaynaklarının kalitesi ile kıyaslanacak derecede gelişkin kabul edilmesi, altyapı olanaklarının iyi durumda olması, Türkiye'nin hemen tüm çok taraflı anlaşmalara katılmış olması ve altmış dolayında ülke ile yatırımların korunması ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması imzalamış olması ve benzersiz coğrafi konumu, Türkiye madalyonun diğer yüzünü oluşturmaktadır. Daha istikrarlı dönemlerde Türkiye'de yatırım yapmış yatırımcıların yatırımlarını sürekli genişletmelerin ve Türkiye'yi bölgesel merkez seçerek, Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya, Karadeniz ülkelerinden Orta Doğu'ya kadar çok geniş bir alanda faaliyetlerini Türkiye üzerinden yürütmelerinin altında, bu gerçekler yatmaktadır.⁹²

Türkiye'nin gerçekleri ile potansiyeli, birbirini tutmamaktadır. Bir kere daha altını çizerseniz, Türkiye'nin çok büyük potansiyeli ile yabancı yatırımları ülkeye cezbetmedeki aczini yaratan olay, istikrarsızlık ve güven eksikliğidir. Güveni, istikrarın uzun vadeye yayılmış hali olarak düşünersek, Türkiye içinde bulunduğu koşullarda, büyük potansiyeline rağmen, yatırımcıya güven verememektedir. Bu tabloyu değiştirebilmek, Türkiye'nin elindedir. Türkiye'nin bu tabloyu çok kısa sürede değiştirebilmesi ve yılda 25-30 milyar yatırım çekebilmesi, hiç de hayal değildir. Bunun için, ülkeyi her alanda, süratle istikrara kavuşturmak da gerekmiyor. Bunun, hele deprem sonrası koşullarda, kısa sürede mümkün olmadığını yatırımcı bilmektedir. Yatırımcının görmek istediği,

⁹² Abdurrahman Arıman, "2000'lerde Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", YASED

niyet ve istikrara giden yolda kalıcı bir biçimde atılmış adımlardır. Bugün bazı adımların atılmaya başlandığını görüyoruz. İmtiyaz ve uluslararası tahkim için anayasa değişiklikleri gerçekleştirilmiş, sosyal güvenlik sistemi için çok önemli olan emeklilik yaşı ve Bankalar Yasası yeniden düzenlenmiş ve uzun bir süreden beri bütçe disiplinine, geçmişte olmadığı ölçüde riayet edilmeye özen gösterilmiştir. Bütün bunlar uluslararası finans kuruluşlarının ve rating şirketlerinin olumlu gözlemlerine yol açmakta ve Türkiye'yi uluslararası piyasalardan borçlanırken rahatlatıcı etki yaratmaktadır. Önümüzdeki günlerde IMF ve imzalanması beklenen stand-by anlaşmasının, Türkiye ile ilgili ortamı daha da rahatlaması söz konusudur.

Sorunlar

Yabancı yatırım hedeflerine ulaşamamasının temelinde ülkede yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlık önemli bir yere sahiptir.⁹³

Yirmi yılı aşkın bir süredir yüksek enflasyon ortamında yaşayan Türkiye'de kayıtlarını, hesaplarını Türk Lirasının yanı sıra yabancı parayla da izleyen yabancı yatırımcılar, enflasyonun yıkıcı etkilerini daha fazla hissetmekte, getirilen sermaye kısa sürede aşınmaktadır. Enflasyona rağmen enflasyon muhasebesinin kabul edilmemiş olması, enflasyondan arındırılmış karlar yerine enflasyon sebebiyle fiktif olarak aşırı ölçüde şişmiş karların vergillendirilmesi yabancı yatırımcıları caydırıcı bir unsur olmaktadır.

Alınan ekonomik kararların tam olarak uygulanması, sık sık değişikliğe uğraması yabancı yatırımcının önünü görmesine ve uzun vadeli plan yapmasına engel olmaktadır.

Bugüne kadar yeterli özelleştirmenin yapılamamış olması ve yap-işlet-devret veya yap-işlet modellerinin uygulamaya konulmasında gecikilmiş olunması yabancı yatırım girişini olumsuz yönde etkilemiştir.

Hukuk sisteminin ve adalet mekanizmasının işleyişindeki aksaklıklar ve ihtisas mahkemelerinin olmaması yabancı yatırım için önemli caydırıcı unsurları oluşturmuştur.

⁹³ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: DPT: 2514-ÖİK:532, s.11

Fikri haklar konusunda mevzuat bazında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, Türkiye'nin bu konuda uluslararası standartların oldukça gerisinde bulunması doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir.

İlave olarak, yabancı yatırımcıların uygulamada karşı karşıya kaldıkları ve günden güne artma eğilimi gösteren bürokratik işlemler yabancı yatırımcılar için olumsuzluğu artırmaktadır.

Yabancı Sermayeli Kuruluşların Karşılaştığı Sorunlar

Yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasında ülkede faaliyet gösteren mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar çok önemli rol oynamaktadır. Ülke koşullarının girişimciler için uygun olması gerek yeni yabancı yatırımları çekmede gerekse mevcut yabancı kuruluşların üretim faaliyetlerini yaygınlaştırmasında ve yeni yatırımlara yönelmesi için gereklidir. Türkiye'de uzun bir süredir devam eden ekonomik istikrarsızlık tüm yatırımcılar gibi yabancı sermaye yatırımlarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

YASED üyeleri arasından YASED tarafından yürütülen bir çalışmada yabancı sermayeli kuruluşların Türkiye'de faaliyetlerini yürütürken karşılaştıkları en önemli sorunun yüksek enflasyon olduğu ortaya çıkmıştır. Yüksek enflasyon ankete yanıt verenlerin yüzde 75'i tarafından önemli bulunurken, çalışmaya katılanların yüzde 51'i tarafından da birinci dereceden önemli faktör olarak belirtilmiştir.

Bu konuda diğer önemli engeller olarak sırasıyla yüksek kredi maliyeti, mevzuatın sık değişmesi, yönetimin taahhütlerini yerine getirmemesi, sektörleriyle ilgili detay problemler ve rekabetin yeterince korunamaması faktörleri sayılmıştır.⁹⁴

Dikkat çeken bir bulgu özellikle son düzenlemeler sonrası bürokrasiye artık yabancı sermayeli kuruluşlar tarafından da önemli engeller arasında yer verilmemesidir.

⁹⁴ Türkiye Genç İşadamları Derneği, "2000'li yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar" : XVI- Yabancı Sermaye, Mayıs 1996, s.38

Ancak dikkat çeken bir konu mevzuattaki değişimler ve yönetimlerin taahhütlerini yerine getirmemeleri faktörlerinin ilk dört faktör arasında yer almasıdır. Bu bulgu yabancı sermayeli kuruluşların güvenebileceği bir çalışma ortamı arzuladığını ancak bu konuda Türkiye'nin önemli eksikliklerinin olduğunu göstermektedir.

Yine önemli engeller arasında gösterilen rekabetin ve fikri hakların korunması sorunu büyük ölçüde Gümrük birliği mevzuatına uyum amacıyla yürütülen çalışmalar sonucu çözümlenmiştir.

Söz konusu çalışmada diğer bir ilginç bulgu ise YASED'in üzerinde yoğunlaşması gereken en önemli üç stratejik konuya verilen cevaplardan çıkmıştır. İlk sırada kamuda zihniyet reformunun yer alması yabancı sermayeli kuruluş yöneticilerinin kamunun yeniden yapılanması konusuna önem verdiklerini göstermektedir. Bunun yanında kamunun taahhütlerini yerine getirmesi, vergi reformu öncelikle sıralanan konular arasında yer almıştır.

Elde edilen tüm bulgular ışığında yabancı sermayenin ülkede kararlı, taahhütlerini yerine getiren, ekonomik istikrarın sağlandığı, ticari ve üretim faaliyetlerinin güven ortamında sürdürülmesine olanak veren yasal altyapının oluşturulduğu bir girişimci ortamını arzuladığı ortaya çıkmaktadır.

Bir başka deyişle yabancı yatırımcının sorunlarını kısa, orta ve uzun vadede çözülebilecek sorunlar diye ayırabiliriz.⁹⁵

Kısa vadede çözülebilecek sorunlar;

-Enflasyonun sermaye üzerindeki aşındırıcı etkisini hafifletmek için enflasyon muhasebesi sisteminin ihdası.

-Çeşitli sanayi kollarındaki fiyat kontrollerinin kaldırılması

-Hizmet bedellerinin masraf yazılabilme imkanının tanınması.

-Rekabet Kurulunun oluşturulması

-Yap-İşlet-Devret modeline yürürlük kazandırılması.

Orta ve uzun vadede çözülebilecek sorunlar;

-Enflasyon ve faizlerin düşürülmesi.

⁹⁵ Türkiye Genç İşadamları Derneği, "2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar:" XVI-Yabancı Sermaye, Mayıs 1996, s.39

-Yaygın bir vergi reformuna gidilerek kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması.

-Sosyal sigorta sisteminin ıslah edilmesi

-Adalet sistemi reformu ve ihtisas mahkemelerinin ihdası ile fikri haklar, rekabet ve tüketicinin sağlıklı bir biçimde korunması

-Kamu yönetimi reformu ve kamu kesiminde yaratılacak zihniyet değişikliği ile koordinasyon yetki ve sorumluluğuna sahip bir yabancı yatırım dairesinin ihdası

-Genel anlamda Türk Mevzuatının Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumunun sağlanması

Avantajlar

Bir önceki bölümde belirtilen sorunlara rağmen, Türkiye, yabancı yatırımlar için cazip ülke olma konumunu korumaktadır.

Türkiye Doğu ile Batı'nın kesiştiği noktada, coğrafi konum olarak önemli bir yerde bulunmaktadır. Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmesi, Orta Doğu, Kafkasya ve Türk Cumhuriyetleri ile olan bağı yabancı yatırımlar için, cezbedici bir özellik taşımaktadır. Ayrıca, Orta Doğu ve Kafkasya petrolü ile Orta Asya doğal gazı ile batı arasında bir geçiş kapısı konumundadır.⁹⁶

Yaklaşık 65 milyon nüfusu ve artan alım gücü ile yabancı yatırımcılar için büyük ve hareketli bir pazar oluşturmaktadır.

Türkiye, dinamik ve birçok OECD ülkesi ile karşılaştırıldığında büyüme potansiyeli yüksek olan bir ülke konumundadır. Dünya Ticaret Örgütü göstergelerine göre Türkiye, dünya ticaretinde 20 en dinamik ülke arasında yer almaktadır.

Eğitilmiş, nitelikli ve çabuk öğrenen işgücü Türkiye'nin diğer önemli bir avantajıdır.

Haberleşme ve diğer altyapı hizmetleri yatırımcıların ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeydedir.

⁹⁶ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2514-ÖİK: 532; DPT Yayınları, 2000, s.12

1996 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşması imzalanmış ve Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi sonucunda Avrupa Birliği'ne tam üyelik konusunda ilerleme kaydedilmiştir.

Özelleştirme programının uygulanmasının ivme kazanması da doğrudan yabancı yatırım girişini hızlandıracaktır.

Uluslararası tahkime ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmış olması ve enerji ve diğer altyapı sektörlerinde özel sektörün de yatırım yapmasına olanak tanınmış olması yabancı yatırım girişlerine katkıda bulunacaktır.

Ekonomik ve sosyal reformlar sonucunda ulaşılması hedeflenen makro ekonomik istikrar, yabancı yatırımcıların beklentilerini olumlu yönde etkileyecektir⁹⁷

1.2. Ülkeler ve Sektörler İtibariyle Yabancı Sermaye Yatırımları

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde mevcut az sayıdaki sanayi tesisinin büyük bölümü kapitülasyonlarla tanınan ayrıcalıklar sayesinde yabancı sermaye tarafından kurulmuştur. 1923 yılı itibariyle ülkede madencilik, enerji, tütün işletmeleri ve imalat sanayinde faaliyet gösteren İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman ve ABD kökenli 87 firma bulunmaktadır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküş noktasına getiren etkenlerden biri olan kapitülasyonların bıraktığı tatsız deneyimlerin de etkisiyle uygulanan katı devletçilik politikaları sonucu 1950'li yıllara değin birkaç istisna dışında yabancı sermaye girişine sıcak bakılmamıştır.

Yabancı Sermaye Raporları verilerine göre, 1980'den itibaren 1993 yılı Eylül ayına kadar toplam 12.481,5 milyon Dolarlık yabancı sermaye izni verilmiş olup, bunun 6.408 milyon Dolarlık kısmı fiili girişleri ifade etmektedir. Yurtdışına toplam kar transferleri ise, 860 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Kar transferi-sermaye girişi rakamlarına bakıldığında, 1980 sonrasında dikkat çekici bir gelişme gözlemlenmektedir; 1979 yılı itibariyle bu oran %95'lerdeyken, 1993 yılında %13'lere düşmüştür. Bu da, yabancı sermayenin sermaye

⁹⁷ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT, 2000, s.13

birikimine net katkısının ele alınan dönemde azımsanamayacak ölçüde arttığını göstermektedir.

Toplam izinlerin sektörel dağılımına bakıldığında, imalat sanayinin 8090 milyon Dolar (%65) ile ilk sırayı aldığı görülmektedir, buna, 4013 milyon Dolar (%32) ile hizmetler sektörü, 234 (%19) milyon Dolar ile tarım ve 145(%1.1) milyon Dolar ile madencilik sektörü izlemektedir.

Söz konusu faaliyetlere verilen yatırım teşvik belgelerindeki toplam yatırım tutarı ise 145.411, 09 milyar Türk lirasıdır. Faaliyette bulunan firmaların toplam sermaye miktarı Eylül 1993 itibarıyla 36.737.050 milyon TL olup, söz konusu firmalardaki yabancı sermaye payı 18.829.946 TL ile toplamın %51.26'sını oluşturmaktadır.⁹⁸

Toplam içersindeki yabancı sermayenin yatırımı yapan ülke sermayesi açısından dağılımında, yurtdışına doğrudan sermaye yatırımlarında olduğu gibi Almanya'nın 4.792.970 milyon TL (%13.04) ile ilk sırayı aldığı görülmektedir. Almanya'yı 4.585.130 milyon TL (%12.48) ile A.B.D. 4.182.444 milyon TL (%11.38), 3.947.468 milyon TL (%10.83) izlemektedir. Söz konusu dört ülkenin firmaların toplam sermaye içindeki payları 17.538.012.- milyon TL (%47.74) olup, diğer ülkeler toplamı 19.199.038.- (%52.26)'dır.

1988 yılından sonra yabancı sermaye izinlerinde iki katına yakın bir artış olmuş. 1988 yılında izin verilen yabancı sermaye 820 milyon dolar iken 1989 yılında 1.512 milyon dolar olmuştur. Ancak fiili girişler verilen izinlerin genellikle yarısını bulmuştur. İzinlerin en yüksek olduğu yıl 3.825 milyon dolarken 1996 yılı olurken net fiili yabancı sermaye girişinin en yüksek olduğu yıllar ise 1992 ve 1995 yılları olmuştur. Fiili girişlerde 1993 yılından sonra bir düşüş gözlenmiştir. 2000 yılı sonu itibarıyla yabancı sermaye izinleri toplam 26.059 milyon dolar olmuştur.

1954 yılında başlayan yabancı girişimcinin teşvik edilmesi anlayışı sonucu takip eden yıllarda kimya, ilaç, otomotiv, elektrik, elektronik ve makine imalat sanayii gibi teknoloji gerektiren sektörlerde yabancı sermaye girişi sağlanmış, yatırımlar yapılabilmektedir. Söz konusu yenilikçi yaklaşımın kalkınmada

⁹⁸ Türkiye Genç İşadamları Derneği, s.29

olumlu etkisi olmuş ancak kurulan tesislerin teknoloji transferi ve yan sanayide beklenen etkisi yaşanmamıştır. Beklentinin karşılanmamasında yatırımların daha çok montaj sanayi niteliği taşıması, yedek parça ve ara mallarının ithalat yoluyla elde edilmesi rol oynamıştır.

Yabancı sermaye ile ilgili uygulamaların sınırları belirlenirken, yabancı yatırımcıya yerli sermayeye tanınan haklardan yararlanma olanağı sunulmuştur. Tanınan haklara verilen teşviklere karşın 1980'lere dek yabancı sermaye yatırımları çok düşük düzeyde kalmıştır. 1980 sonrası dönemde liberal ekonomik politikaların iyice ağırlık kazanmasıyla yabancı sermaye yatırımlarında daha hızlı gelişme sağlanmıştır. İzin verilen sermaye miktarları hızla yükselmiş, 1989 yılında ilk kez 1 milyar doların üstüne çıkarak 1.51 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiş, 1995 yılında 2.938 milyar dolar düzeyine erişmiştir.⁹⁹

Fiili girişler ise 1980'den 1989'a 70, 1995'e 253 kat artmıştır. 1990'ların başlarında gözlenen yüksek oranlı artışlarda, 1989 yılında yapılan yeni düzenlemeler önemli rol oynamıştır. Söz konusu düzenlemeler korumacılığı azaltırken, uygulamaları esnekletmiştir. Fiili girişlerin izin verilen yabancı sermayeye oranı da yıllar itibarıyla artış göstermiştir. 1954 yılından 1995 sonuna dek toplam 16.758 milyar dolar yabancı sermaye izni verilmiş, 8.822 milyar dolar fiili yatırım yapılmıştır. 1980 yılında izin verilen yabancı sermayenin yüzde 38'i fiili olarak giriş yaparken, bu oran 1990'lı yılların başında yüzde 68'lere ulaşmış 1995'te ise yüzde 44 olarak gerçekleşmiştir. Fiili girişlerin izin verilen yabancı sermaye yatırımlarına oranının düşük olması bu konudaki verilerdeki eksikliklerinden kaynaklanmıştır. İç pazarda faaliyet gösteren ve sermaye artırımı için izin alan yabancı sermayeli kuruluşların yurt içinde yaratarak sermaye artırımında kullandıkları kaynakların fiili girişlerin içine atılmaması bu oranın düşük kalmasının en önemli nedenidir. Söz konusu oranı düşüren bir diğer etmen ise fiili girişlerin izin sonrası yatırım süresine bağlı olarak yıllara yayılmasıdır.

⁹⁹ A.g.e., s.30

Geçmiş dönemlerde olduğu gibi VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da, yabancı sermayeye yönelik liberal politikaların sürdürülmesi ve yabancı sermaye mevzuatının yabancı sermaye hareketlerini en geniş anlamda kapsayacak biçimde geliştirilmesi ifadelerine yer verilmiştir.

Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin 1995 sonu itibariyle yüzde 90.59'u OECD, yüzde 4.91'i İslam, yüzde 0.67'si Doğu Avrupa, yüzde 3.84'ü diğer ülkeler kaynaklıdır. 1980 yılında yüzde 33.1 ile en büyük paya sahip Almanya kaynaklı yabancı sermaye yatırımlarının payı toplam yabancı sermaye yatırımları içinde 1995'te 11.19'a inmiş, aynı dönem itibariyle başlangıçta yüzde 4.7 ile sekizinci sırada yer alan Hollanda ise birikimli yabancı sermayedeki payını yüzde 19.4'e yükselterek birinci sıraya yerleşmiştir. Benzer olarak Fransa, ABD, İsviçre ve Japonya kaynaklı yabancı sermaye, toplam yabancı sermaye yatırımları içinde payını yükselten ülkeler olmuştur. Oransal olarak en büyük artış Japonya kaynaklı sermayede yaşanmış ve bu oran yüzde 0.2'den yüzde 7.7'ye çıkmıştır.¹⁰⁰

Yabancı sermaye yatırımlarının payı açısından önde gelen ilk 10 ülkenin 1984-1989 yılları arasındaki birikimli sermaye artışlarıyla 1989-1995 yılları arasındaki birikimli sermayede sağladıkları artışlar karşılaştırıldığında özellikle Kanada, İtalya ve ABD'den yabancı sermaye girişlerinin hızlandığı görülmektedir. Almanya, İsviçre, Hollanda ve Fransa'nın yabancı sermaye yatırım artışlarının her iki dönemde de birbirine yakın olduğu görülmektedir. Buna karşın İngiltere ve Suudi Arabistan'dan yabancı sermaye girişinde artış hızında önemli gerilemeler yaşandığı ortaya çıkmaktadır.

Ancak ilk dönemde sağlanan hızlı artışın yabancı sermaye yatırımlarının bu dönem başında düşük düzeylerde olmasından kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir. Diğer önemli bir nokta ise 16.758 milyar düzeyinde olan izin verilen yabancı sermaye miktarının çok düşük olmasıdır. Günümüzde yatırımların büyüklüğü düşünüldüğünde herhangi bir ülkeden gelen yabancı sermaye o ülkenin payını toplam içinde önemli ölçüde değiştirmekte, 100-300

¹⁰⁰ A.g.e., s.31

milyon dolarlık bir yeni yatırım ülkeyi yabancı sermaye yatırımları içindeki payı açısından ön sıralara çıkarabilmektedir.

Yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine katkısını belirleyen faktörlerden birisi şüphesiz ki yatırımların faaliyet alanları ile yakından ilişkilidir. Yabancı sermayenin sektörlere göre dağılımında 1980'lerin ortalarına dek bazen yüzde 90'lara varan ağırlığını sürdüren imalat sektörünün payı 1980 sonrası hızla gerileyerek 1986/1990 yılları arasında yüzde 50'ler düzeyine düşmüştür. 1990 ve sonrasında ise yabancı sermayenin sektörlere göre dağılımında imalat sanayinin payını az da olsa arttırdığı görülmüştür. 1995 yılında toplam yabancı sermaye içinde imalat sektörünün payı yüzde 60.41 düzeyinde kalmıştır. Hizmet sektörü ise özellikle 1981 sonrası yabancı sermayeden aldığı payı hızla artırarak 1995 yılında yüzde 37.95'lik orana erişmiştir. Hizmet sektörünün gelişen ülkelerde önem kazanması ve faaliyet alanının yaygınlaşması hizmet sektöründeki yabancı kuruluşları bu ülkelere yöneltmektedir. Benzer gelişmeler kültürel yapı itibariyle tüketim toplumu niteliklerine sahip Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de görülmektedir. Diğer sektörlerdeki gelişimin hizmet sektörüne duyulan gereksinimi artırması yönelişin en önemli nedenleri arasındadır.¹⁰¹

1995 yılı sonu itibariyle otomotiv sektörünün 1980 yılında toplam yabancı sermaye içinde yüzde 18 olan payı yüzde 14.3'e gerilemiştir. Buna karşın bu sektör toplam yabancı sermayeden halen en büyük payı almaktadır. 1995 yılı itibariyle ikinci sıradaki bankacılık ve diğer finansal hizmetleri konu alan yatırımlar yüzde 8.5 olan payını on beş yılda yüzde 14'e çıkartmıştır. Sıralamada yabancı sermayenin yöneldiği üçüncü büyük sektör olarak yer alan elektrik ve elektronik alanındaki yabancı sermaye yatırımları ise 1980'den bu yana payını büyük ölçüde yitirmiş, yüzde 24.8'den yüzde 6.8'e gerilemiştir. Tütün ve tütün işleme sanayinde ilk kez 24.8'den yüzde 6.8'e gerilemiştir. Tütün ve tütün işleme sanayinde ilk kez 1987'de başlayan yatırımlarla bu sektör yabancı sermayeden aldığı payı kayda değer ölçüde arttırmış yüzde 0.42'den yüzde 6.47'ye yükselmiştir. 1995 sonu itibariyle madencilik ve tarımda yabancı

¹⁰¹ A.g.e., s.33

yatırımlar 1980'e göre belli ölçülerde artmışsa da bu sektörlerin toplam yabancı sermaye yatırımları içindeki payı çok düşük kalmaya devam etmiştir. Benzer olarak yabancı sermaye yatırımları içinden düşük pay alan madencilik sektörü payını yüzde 0.2'den yüzde 0.52'ye, tarım sektörü ise yüzde 1.11'e çıkarmıştır. Özellikle doğal kaynakların işletilmesi konusunda, risk faktörü ve yüksek harç, resim ve vergiler nedeniyle yabancı sermayenin söz konusu ortamı yeterince uygun bulmadığını söylemek olasıdır.¹⁰²

Kalkınma için gerekli sermaye birikimini yurt içi kaynakların yetersizliği nedeniyle dış borçlanma ve yabancı sermaye girişi ile sağlamaya çalışan Türkiye'de 1980 yılına kadar kayda değer bir artış gösteremeyen yabancı sermaye izinleri, 1980'de 97 milyon dolardan, 1981'de 337 milyon dolara yükselerek büyük bir sıçrama kaydetmiştir. İkinci büyük sıçrama 1986'da yapılan mevzuat değişikliği ile gerçekleşmiş ve 1986 yılında 364 milyon dolar olan yabancı sermaye izinleri, 1987'de 655 milyon dolara çıkmıştır. 1992 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile ilk kez 2 milyar dolar sınırı aşılmış ve nihayet 1995 yılında 3 milyar dolar sınırına gelinmiştir ve 1996 yılında izin verilen YSY'nın tutarı 3.836 milyon dolara ulaşmıştır. Verilen izinlerin toplam stok değeri, 20.5 milyar dolar düzeyindedir. Yabancı sermayeli firma sayısı ise 3582'ye ulaşmıştır.¹⁰³

İzin verilen YSY'nın Sektörel Dağılımına bakıldığında ise, en büyük payın imalat sektörü yatırımlarına ait olduğu görülmektedir. Genel olarak imalat sektörü yatırımlarının payı %50'nin üzerinde seyretmektedir. İmalat sektöründen sonra en fazla yatırım yapılan sektör, hizmetler sektörüdür. Toplam YSY içinde tarım ve madencilik sektörlerinin payı ise oldukça küçüktür.

¹⁰² A.g.e., s.35

¹⁰³ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu, s.9

Tablo 12 İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı

YILLAR	İMALAT	%	TARIM	%	MADEN	%	HİZMET	%	TOPLAM	F.GİRİŞ
1980	88,76	91,51	0	0,00	0	0,00	8,24	8,49	97	35
1981	246,54	73,05	0,86	0,25	0,98	0,29	89,13	26,41	337,51	141
1982	98,54	59,01	1,06	0,63	1,97	1,18	65,43	39,18	167	103
1983	88,93	86,56	0,03	0,03	0,02	0,02	13,76	13,39	102,74	87
1984	185,92	68,51	5,93	2,19	0,25	0,09	79,26	29,21	271,36	162
1985	142,89	60,94	6,37	2,72	4,26	1,82	80,97	34,53	234,49	158
1986	193,47	53,15	16,86	4,63	0,86	0,24	152,81	41,98	364	170
1987	293,91	44,86	13	1,98	1,25	0,19	347,08	52,97	655,24	239
1988	490,68	59,80	27,35	3,33	5,62	0,68	296,87	36,18	820,52	488
1989	950,13	62,84	9,36	0,62	11,86	0,78	540,59	35,75	1511,94	855
1990	1214,06	65,23	65,56	3,52	47,09	2,53	534,45	28,72	1861,16	1005
1991	1095,48	55,69	22,41	1,14	39,82	2,02	809,55	41,15	1967,26	1041
1992	1274,28	70,02	33,59	1,85	18,96	1,04	493,13	27,10	1819,96	1242
1993	1568,59	76,02	21,05	1,02	11,37	0,55	462,38	22,41	2063,39	1016
1994	1107,29	74,94	28,27	1,91	6,2	0,42	335,85	22,73	1477,61	830
1995	1996,48	67,95	31,74	1,08	60,62	2,06	849,48	28,91	2938,32	1127
1996	640,59	16,70	64,1	1,67	8,54	0,22	3123,74	81,45	3835,21	964
1997	871,81	51,95	12,22	0,73	26,7	1,59	767,48	45,73	1678,21	1032
1998	1018,29	61,81	5,75	0,35	13,73	0,83	609,67	37,01	1647,44	976
1999	1123,22	66,05	17,19	1,01	6,76	0,40	553,4	32,54	1700,57	574
TOP,	14689,86	57,49	382,7	1,50	266,86	1,04	10213,27	39,97	25550,93	12245

Kaynak: Yabancı Sermaye Faaliyet Raporu 1999

Türkiye'de en fazla yatırım yapan ülkeler sıralamasında, Fransa'nın birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Fransa'yı sırasıyla ABD, Hollanda ve Almanya takip etmektedir. Türkiye'de en fazla yatırım yapan ülkelerin büyük bir kısmı AB üyesidir. AB üyesi olmayan önemli yatırımcı ülkeler arasında, ABD ve Japonya'nın yanı sıra İsviçre de bulunmaktadır.

1954-1996 dönemine bakıldığında ülkeler açısından son durum şöyledir.

AB ülkeleri 1547 firmayla faaliyet göstermektedir.

Tablo 13 En Fazla Yatırım Yapan Ülkeler

	1988-94 Dönemi	1995 (10 ay)	1995 Ekim Durumu
FRANSA	2.060,8	159,2	2.220,0
ABD	1.591,8	123,1	1.714,9
HOLLANDA	1.166,2	263,6	1.429,8
ALMANYA	1.125,1	271,2	1.396,3
İTALYA	1.076,3	73	1.149,3
İNGİLTERE	1.029,3	106,2	1.135,5
İSVİÇRE	878,2	46,5	924,7
JAPONYA	692,2	251,1	943,3

Kaynak: İTO Ekonomik Rapor

AB ülkelerinin toplam yabancı sermaye içindeki payları ise %59.6'dır. AB ülkeleri içinde en yüksek pay ise Fransa (%17), Hollanda (%15) ve Almanya (%13)'ya aittir. Fransa, Hollanda ve Almanya yine aynı sıralamaya göre Türkiye'de en fazla yatırım yapan ülkelerdir. Bunların hemen ardından %10 ile ABD gelmektedir.¹⁰⁴

AB ülkelerinin de içinde bulunduğu OECD ülkelerinin Türkiye'de faaliyette bulunan toplam yabancı sermaye içindeki payı ise %86.9'dur. OECD ülkelerine ait firma sayısı ise 2021dir.

Doğu Avrupa ülkelerinin Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımları yok denecek kadar azdır. Bu durumun sebebi bu gruptaki ülkelerin ekonomileri gereği özel sektör gelişmemiş, sermaye teşekkülü sağlanamamıştır. Bu yüzden yurt dışına kaynak aktarmaları söz konusu olmamıştır. İçinde bulundukları ekonomik durum sağlıklı değildir.

Bu ülkelerin Türkiye'de gerçekleştirdikleri yabancı sermaye yatırımlarının toplam yabancı sermaye içindeki payı %1.44 ve faaliyette bulunan firma sayısı ise 191'dir. Bu ülkeler içinde en fazla yatırım yapan ülke %0.87 ile Azarbaycan birinci, %0.29 ile Rusya Federasyonu ikinci sıradadır. En fazla firma ise Rusya federasyonuna aittir.

Güneydoğu Asya ülkeleri içinde en fazla yatırım yapan ülke ise %1.57 ile G. Kore'dir.

Mayıs 1996 itibariyle bakıldığında Türkiye'de 3329 yabancı sermayeli kuruluş faaliyette bulunmaktadır. Bu firmaların toplam yabancı sermayesi ise 70 trilyon civarındadır.

1997-1999 döneminde ortalama 1,7 milyar dolar tutarında izinlerle 1999 yılı sonuna kadar verilen izinlerin toplamı 25.6 milyar dolara ulaşmıştır.

Fiili giriş bazında ise ülkemize gelen uluslararası doğrudan yabancı yatırım, 1980 yılında 35 milyon dolar iken 1990 yılında yaklaşık olarak 1 milyar dolara ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yıllık ortalama 1 milyar dolar civarında seyretmektedir.

¹⁰⁴ Yüksel Keleş, "Türkiye'nin Ekonomik Kalkınmasında Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü"(Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, 1997), s.61

1999 yılı sonu itibariyle, Türkiye’de faaliyette bulunan toplam sermayesi 823.2 trilyon olan mevcut 4950 adet yabancı sermayeli şirketin yüzde 46.1’i imalat sanayi, yüzde 52.5’i hizmetler, yüzde 0.3’ü tarım ve yüzde 1’i ise madencilik sektöründe faaliyet göstermektedir.

Verilen doğrudan yabancı yatırım izinlerinde, 1997 yılında imalat sanayi yüzde 52, hizmetler yüzde 45.7, madencilik yüzde 1.6 ve tarım yüzde 0.7 oranında pay alırken, 1998 yılında imalat sanayi yüzde 62.4 hizmetler yüzde 36.8 madencilik yüzde 0.8 ve tarım sektörü yüzde 0.4 oranında pay almışlardır.

1999 yılında ise, imalat sanayi ve hizmetler sırasıyla yüzde 66 ve yüzde 32.5 ile en fazla izin verilen sektörler olmaya devam etmişlerdir. Tarım ve madencilik sektörleri ise verilen izinler itibariyle önemli bir gelişme kaydetmemişlerdir.

Bu gelişmeler sonucunda, 1997-1999 döneminde izin verilen yabancı sermayenin sektörel dağılımı içinde imalat sektörünün payında bir artış, hizmetler sektörünün payında ise bir azalış olmuştur.

İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlan Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu adlı raporda yer alan 500 büyük firmadan 139 adedi yabancı sermayeli firmadır ve bunların 20 adedi yüzde yüz yabancı sermayeli kuruluşken, 42 adedinde ise yabancı sermaye oranı yüzde 50’den fazladır.

Tablo 14 Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye

YILLAR	İZİN VERİLEN YAB. SERMAYE (MİLYON \$)	YATIRIM BELGELERİNİN TOP.YAT.TUTARI (MİLYAR TL.)	FAALİYETTE BULUNAN FİRMALAR (BİRİKİMLİ)		FİİLİ GİRİŞ (MİLYON \$)
			FİRMA SAYISI	FİRMALARIN TOP.SERMAYESİ (MİLYAR TL.)	
1980	97,00	76,87	78	28,39	35
1981	337,51	72,16	109	47,40	141
1982	167,00	218,14	147	100,20	103
1983	102,74	199,22	166	147,11	87
1984	271,36	312,28	235	254,78	162
1985	234,49	1.168,16	408	464,98	158
1986	364,00	3.099,74	619	707,16	170
1987	655,24	3.179,53	836	960,04	239
1988	820,52	5.468,27	1.172	1.597,10	488
1989	1.511,94	9.507,35	1.525	4.847,83	855
1990	1.861,16	18.249,28	1.856	7.943,78	1005
1991	1.967,26	15.893,98	2.123	13.101,04	1041
1992	1.819,00	17.976,36	2.330	23.441,21	1242
1993	2.063,39	70.136,27	2.554	36.737,05	1016
1994	1.477,61	37.202,36	2.830	62.449,96	830
1995	2.938,32	328.447,82	3.161	113.013,79	1127
1996(*)	3.836,50	1.250.652,13	3.582	235.971,18	964
1997	1.678,21	624.461,10	4.068	458.968,46	1032
1998	1.646,77	1.016.653,54	4.533	823.560,55	976
1999(**)	1.700,52	1.599.520,36	4.950	1.446.502,79	574
Toplam	25.550,54	5.002.494,92			12245

(*) 1996 yılında izin verilen yabancı sermaye rakamı, Fransızların İstanbul-Silivri'de yapmayı düşündükleri Büyük Şehir Projesi için verilen 2,3 milyar \$'lık iznide içermektedir.

(**) Fiili girişler Eylül ayı itibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, Ocak 2000

1998 ve 1999 yıllarında verilen yabancı yatırım izinleri imalat sanayinde; özellikle taşıt araçları imalat sanayi, lastik ve plastik sanayi, taşıt araçları yan sanayi, elektrikli makina sanayi, ilaç sanayi, gıda sanayi, çimento sanayi, elektronik sanayi, hazır giyim sanayi ve çimento sanayinde, hizmetler sektöründe ise; haberleşme, bankacılık ve yatırım finansmanı, inşaat tahhüt hizmetleri, ticaret, taşımacılık, turizm ve hipermarket hizmetleri alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

Tablo 15 Verilen izinlerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı

Yatırım Türü	1998		1999	
	Miktar	Oran(%)	Miktar	Oran(%)
Yeni	438,00	26,59	521,00	30,65
Tevsii	435,00	26,41	474,00	27,88
Sermaye Artışı	218,00	13,24	201,00	11,82
İştirak	556,00	33,76	504,00	29,65
Toplam	1647,00	100,00	1700,00	100,00

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Raporu, Ocak 2000

İzin verilen yabancı sermayenin ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde ise aşağıdaki tablodan görüleceği üzere OECD üyesi ülkeler geleneksel ağırlıklarını devam ettirmektedirler. İzin verilen yabancı sermayenin yüzde 90'lar düzeyindeki bölümü OECD ülkelerinden ve bunların içinden de büyük bölümü AB ülkelerinden gelmektedir. Hollanda, Almanya ve Fransa başta gelen ülkelerdir. AB ülkeleri dışında en yoğun yabancı yatırım ABD'den gelmektedir.

Tablo 16 Yabancı Sermaye İzinlerin Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı

	1997		1998		1999	
	Miktar	Oran	Miktar	Oran	Miktar	Oran
(OECD) AB Ülkeleri	1.029.993	61	1.085.177	6	1.166.287	69
(OECD) Diğer Ülkeleri	379.938	22,6	477.178	29	374.853	22
Diğer Ülkeler	268.281	16,0	85.085,00	5,1	159,42	9,4
TOPLAM	1.678.212	100,0	1.647.440	100,0	1.700.558	100,0

Kaynak:Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu,Ocak 2000

İzin verilen yabancı sermayenin yatırım türlerine göre dağılımında, 1998 ve 1999 yıllarında, iştirak ve yeni yatırım türleri en yüksek paya sahip olmuşlardır. Ancak, bu yıllarda tevsii yatırımlar da önemli bir tutar oluşturmaya devam etmiştir.

2000 yılı Mart ayı sonu itibariyle izin verilen yabancı sermaye tutarı kümülatif olarak 26.060 milyon \$ tutarında gerçekleşmiştir. 2000 yılının birinci çeyreğinde 521 milyon \$ olarak gerçekleşen yabancı sermaye izin tutarı, 1999 ve 1998 yıllarının aynı dönemlerinde sırasıyla 420 ve 437 milyon \$ olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen yabancı sermaye izinleri, 1999 ve 1998 yıllarının aynı dönemlerine göre sırasıyla yaklaşık %24'lük ve % 19'luk bir artış göstermiştir.

Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere, 2000 yılı Mart ayında verilen yabancı sermaye izinleri 1999 ve 1998 yılları aynı aylarına göre önemli miktarda artarken, aynı yılların Ocak ve Şubat aylarına nispeten ise ciddi bir azalma göstermiştir.

Tablo 17 Son Üç Yıl İtibariyle İlk Üç Aylık Dönemde İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)

	1998	1999	2000
Ocak	84	37	20
Şubat	216	99	39
Mart	137	284	462
Toplam	437	420	521

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Raporu, Ocak 2000

Aşağıdaki verilerden de görüleceği üzere, son üç yılın, birinci çeyreği itibariyle izin verilen yabancı sermayenin sektörel dağılımı içinde hizmetler ve imalat sektörlerinin ağırlıklı bir yere sahip olduğu görülmektedir. 2000 yılının birinci çeyreğinde, hizmetler verilen izinler içinde %81.1 ile en fazla izin verilen sektör iken bunu %18.2 ile imalat sanayi takip etmektedir.

Tablo 18 Son Üç Yıl İtibariyle Birinci Çeyrekte Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı

	1998	1999	2000
Tarım	0,33	2,45	3,02
Madencilik	10,35	0,07	0,39
İmalat	326,68	329,59	95,02
Hizmetler	100,04	91,89	422,79
Toplam	437,4	420	521,22

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Raporu, Ocak 2000

İzin verilen yabancı sermayenin ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde ise OECD üyesi ülkeler geleneksel ağırlıklarını devam ettirmektedirler. Türkiye'ye gelmesine izin verilen yabancı sermayenin %90'lar oranındaki kısmı OECD ülkelerinden ve bunların içinden de büyük bölümü AB ülkelerinden gelmektedir.

Türkiye'de 2000 yılı Mart ayı itibariyle 5024 adet yabancı sermayeli firma faaliyet göstermekte olup, bunların toplam sermayeleri 1.753 trilyon TL ve bunun içindeki yabancı sermaye miktarı da 986 trilyon TL'dir; bu miktar toplam sermayenin %56'sına tekabül etmektedir.

1998, 1999, ve 2000 yıllarının ilk çeyreğinde, ülkemizde sırasıyla 67, 105 ve 74 adet yabancı sermayeli firmanın kuruluşuna izin verilmiştir.

İzin verilen yabancı sermayenin yatırım türlerine göre dağılımına bakıldığında, hem 1999 yılının birinci çeyreğinde hemde 2000 yılının aynı döneminde yeni ve iştirak yatırım türleri sırasıyla en yüksek paya sahip yatırım türleri olarak görülmektedir.

Tablo 19 1999 ve 2000 Yıllarında Birinci Çeyrekte Verilen İzinlerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yatırım Türü	1999 I.Çeyrek	2000 I.Çeyrek
Yeni	214,6	339,5
Tevsii	28,6	30,5
Sermaye artışı	56,1	10,2
İştirak	120,7	81
Toplam	420	521,2

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Raporu, Ocak 2000

2000 yılının birinci çeyreğinde verilen yabancı sermaye izinleri hizmetler sektöründe; enerji, haberleşme, ticaret ve otel pansiyon kamping işletmeciliği alt sektörlerinde, imalat sanayinde ise; taşıt araçları yan sanayi, plastik, kimyasal ürünler, gıda ve kimya sanayi alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

2. Yabancı Sermaye Mevzuatı

1954'de 6224 sayılı Kanun ile dönemin en liberal Yabancı Sermaye Kanununu uygulamaya koyan Türkiye, 1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon politikaları ve kambiyo mevzuatında yapılan değişiklikler ile birlikte yürürlüğe konulan Yabancı Sermaye çerçeve kararları dikkate alındığında, bu alanda en liberal mevzuata sahip ülkeler arasında yer almaktadır.

"24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri" kapsamında uluslararası sermaye ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. 8/168 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi" 25.1.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır. 17.7.1991 tarih ve 436 sayılı Kararname ile Yabancı

Sermaye Genel Müdürlüğü, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 9.12.1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının kurulması sonucunda Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetine devam etmektedir.

1980 yılından itibaren, çerçeve kararları 1986 ve 1992 yıllarında iki kez değiştirilmiştir. İzleyen dönemde de liberalleşme sürecine devam edilmiş ve önemli değişiklikler getiren son düzenleme 7.6.1995 tarihinde yürürlüğe konulan 95/6990 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" ile yapılmıştır.

Bu düzenlemeler sonucunda varılan noktada, yabancı yatırımcılar tek el veya özel imtiyaz teşkil etmemek kaydıyla, Türk özel sektörüne açık her alanda, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunabilmektedirler.

Yürürlükteki mevzuat çerçevesinde;

-Yabancı yatırımcılar, Türk yatırımcılar ile aynı hak ve sorumluluklara sahiptir.

-Yabancı ortak payına ait kısıtlama bulunmamaktadır.

-Yabancı sermaye olarak getirilen dövizler, Türk Lirasına çevrilmeden döviz tevdiat hesabında tutulabilmektedir.

-Kar payı, hak sahibine verilen pay, tasfiye payı, v.b. gibi kazançlar serbestçe ülke dışına transfer edilebilmektedir.

-Yabancı yatırımcı ihtiyaç duyduğu yabancı personeli istihdam edebilmektedir.

-Lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay mecburiyeti kaldırılmış olup, tescil yaptırılması yeterli görülmektedir.

-Dış kredi anlaşmalarının onay zorunluluğu bulunmamaktadır.

Türkiye, 57 ülke ile "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" nı imzalamış ve bunlardan 36 tanesi yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Yürürlüğe giren anlaşmaların yapıldığı ülkeler; A.B.D., Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bangladeş, Beyaz rusya, Belçika-Lüksemburg, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Endonezya, Estonya, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Macaristan, Makedonya, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan ve Ukrayna'dır.

Ayrıca 42 ülke ile “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması” imzalanmıştır. Bu ülkeler ise; Avusturya, Norveç, Güney Kore, Ürdün, S. Arabistan, Tunus, Romanya, Hollanda, Pakistan, İngiltere, Finlandiya, K.K.T.C, Fransa, Almanya, İsveç, Belçika, Danimarka, İtalya, Japonya, Macaristan, Kazakistan, Makedonya, Arnavutluk, Cezayir, Moğolistan, Çin, ABD, Beyaz Rusya, Ukrayna, İsrail, Slovakya, Kuveyt ve Rusya’dır.¹⁰⁵

YASAL ALTYAPI

Türkiye’de yabancı sermayeye ilişkin yasal düzenlemelerin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak yabancı sermayeye karşı çekingen tutum uzun yıllar sürmüştür.

1980’li yıllara kadar Türkiye’nin yabancı sermaye hareketlerinden yeterince faydalandığını söylemek olası değildir. Yabancı sermayeye karşı alınan bu çekingen tavır 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunun uygulanması önünde de bir engel oluşturmuştur.

Ancak 1980’li yıllara gelindiğinde ekonomide meydana gelen önemli değişiklikler yabancı sermaye konusunda da kendini göstermiş, ilk olarak bu konudaki bütün çalışmaların tek elden yürütülmesini sağlamak üzere Yabancı Sermaye Başkanlığı kurulmuştur.

32 sayılı ve 11 Ağustos 1989 tarihli “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun” ile uygulamalar daha esnek hale getirilmiş, kanunun 12. maddesinde “Dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye’de şirket kurmak, mevcut kurulacak şirketlere iştirak etmek ve şube açmak suretiyle yatırım yapmaları ve her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunmaları ile irtibat bürosu açmaları 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’na göre gerekli izni olmak, verilen izinler çerçevesinde faaliyette bulunmak ve öngörülen sermayeyi getirmek şartıyla serbesttir” ifadesi yer almıştır.¹⁰⁶

Ayrıca dışarıdaki yerleşik kişilerle lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları yapılması 6224 sayılı kanuna göre gerekli izinleri almak şartıyla serbest bırakılmıştır. Dışarıda yerleşik kişilerin 6224 sayılı Kanun ve

¹⁰⁵ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2514-ÖİK: 532, DPT Yayınları, 2000

¹⁰⁶ Türkiye Genç İşadamları Derneği, s.40

Petrol Kanunu'na göre şirket kurmaları, şube ve irtibat bürosu açmaları dışında ticari faaliyette bulunmaları Bakanlığın iznine bağlanmış ve bu faaliyetlere ilişkin kar, satış ve tasfiye bedellerinin transferine ilişkin konuların düzenlenmesi Bakanlığa bırakılmıştır.

Yabancı sermayeyi teşvik etmek üzere alınan çeşitli tedbirler yanında, Türkiye gerek ikili gerekse çok taraflı anlaşmalara da imza atarak yabancı sermayeyi çeken önemli bir unsur olan güven ortamının yaratılması konusunda da önemli adımlar atmış, bütün bunların sonucu olarak da 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yabancı sermaye girişi önemli oranda artmıştır.

Türkiye'ye yabancı sermaye girişi üç kanun kapsamında gerçekleşmektedir. Bu üç kanun aşağıdaki şekilde belirtilmektedir.

-6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (YSTK)

-6326 Sayılı Petrol Kanunu

-1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu(TPKKK)

1- Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (YSTK)

Türkiye'de yabancı sermayenin teşviki konusunda çıkarılan ilk kanun 01.03.1950 tarih 5583 sayılı "Hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair kanun"dur. Bu kanunla hem ülkeye gelen yabancı sermayeye belirli şartlar altında transfer garantisi verilmiş hem de dışarıdan borç almak isteyen işletmelere borçlarını dövizle transfer etme imkanı getirilmiştir. Bu kanun yabancı sermayeyi özendirme yönünden hiç bir etkinliği olmamasına rağmen, Türkiye'nin bu konuda istekliliğini gösteren ilk işarettir.

Yabancı sermayeyi teşvik amacıyla ilk özel kanun 08.09.1951 yılında çıkarılan 5821 sayılı "Yabancı sermayeyi teşvik kanunu"dur. Bu kanun sermaye kapsamını dar tutmuş, kar ve ana para transferleri için sınırlamalar getirmiş ve sektörlerle ilgili bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu yönleriyle kanun, beklenen özellikte yabancı sermaye akışını sağlamakla başarılı olamamıştır.

18.01.1954 yılında kabul edilen ve 29.01.1954 tarihinde yürürlüğe giren 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" halen yürürlükte bulunan ve liberal görünümlü kanundur.

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve bununla ilgili 17 sayılı kararname 1954-1980 yılları arasında Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili uygulamaların yasal çerçevesini oluşturmuştur.¹⁰⁷

Fakat 6224 sayılı kanundan önce yürürlüğe giren ve çok geniş bir uygulama alanı olan 1567 sayılı TPKKK'a dayalı bazı uygulamaların sürdürülmesi, bazı işlemlerin 6224 sayılı YSTK kapsamının dışına çıkmasına imkan verilmiştir. Örneğin 1567 sayılı kanuna dayalı 17 sayılı karar kapsamında bazı yabancı sermayeli kuruluşlar yatırım ve üretim faaliyetlerini sürdürebilmektedir.¹⁰⁸

6224 sayılı kanunda şu hususlar yer almaktadır;

- a) Yatırımın ülkenin iktisadi inkişafına yararlı olması,
- b) Türk hususi teşebbüslerine açık olan faaliyet sahasında çalışması(Madde 1)

Kanunun 2. Ve 3. Maddelerinde yer alan ana yabancı sermaye kavramı genişletilmiştir.

Buna göre;

- Yabancı para şeklinde sermaye
- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı, yedek parçalar ve malzeme ile komitenin (yabancı sermaye teşvik komitesi) kabul ettiği sair lüzumlu mallar.

-Lisanslar, patent hakları ve alameti farika gibi fikri haklar ve hizmetler (Madde 2)

-Yeniden yaratılmak suretiyle sermayeye kaydedilen karlar (Madde 3) ana yabancı sermaye olarak kabul edilmiştir.

Kanunun 4. Ve 5. Maddesinde kar transferleriyle ilgili hükümler getirmiştir. Bu hükümler kar transferlerini kolaylaştırmış ve genişletmiştir.

Kanunun 6. Maddesinde ise yabancı kuruluşların dış kredi alması durumunda taksit ve faizlerin teminat veya kefalet karşılığında 1 milyar TL'yi

¹⁰⁷ Rıdvan Karluk, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İst 1983, s.49

¹⁰⁸ T.Güngör Uras, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları" II. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonunun Yabancı Sermaye Tebliği, YASED, Aralık 1981, s.35

geçmemek üzere Bakanlar Kurulu kararıyla Maliye Bakanlığının kefalet verebileceği hükmü getirilmiştir.

Bu kuruluşlar yabancı işçi, personel ve uzman çalıştırabilecekler ve bunların kazancı dışarıya transfer edilebilecektir. (Madde 7)

Kanunun 10. Maddesiyle yerli sermayeye ve teşebbüslere tanınan haklar, muafiyet ve kolaylardan, aynı sahalarda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüslerde aynı şartlar dahilinde istifade edeceklerdir.

24 Ocak 1980 kararları yabancı sermaye konusunda yeni düzenlemeler getirmiş ve 24 Ocak 1980 tarih ve 8/168 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararnamesi çıkartılmıştır. Bu kararnameye dayanarak yabancı sermayeyle ilgili kararlar ve işlemlerde ahenk ve sürat sağlamak üzere maliye, ticaret, sanayi ve teknoloji bakanlıkları ve DPT tarafından yürütülen hizmetleri bir arada toplamak maksadıyla; Cumhurbaşkanlığının 14 Ocak 1980 tarih ve 4-44 sayılı tezkeresine dayanılarak Başbakanlığa bağlı "Yabancı Sermaye Dairesi" kurulmuştur. Yine bu kararname ile yabancı sermaye iştiraki yatırımın toplam sabit yatırım tutarının azami 50 milyon dolar olabileceği ve yabancı sermaye iştirak nispetinin %10'dan aşağı %49'dan yukarı olamayacağı hükme bağlanmış, ayrıca belirli yatırım sahalarında yabancı sermaye yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Ancak daha sonra 6224 sayılı YSTK ve 1567 sayılı TPKKK kapsamında yabancı sermayeyle ilgili müsaade esaslarını tespit etmek amacıyla 12.02.1986 tarih ve 86/60353 sayılı kararnamenin eki olarak yeni bir yabancı sermaye çerçeve kararnamesi oluşturulmuştur¹⁰⁹.

Bu karara göre yabancı sermaye;

-TC Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermayeyi

-kararın 5. maddesinde belirtilen değerleri

-Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile müsteşarlığın kabul ettiği sair lüzumlu malları,

¹⁰⁹ TOBB. 1990 İktisat Rapor, s.308-309

-Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, hazine müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları

-Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan müsteşarlıkça kabul edilenleri, ifade eder.

Kararın genel esasları ise şunlardır,

Toplam yabancı sermaye tutarı 50 milyon \$'ı aşan yatırım ve iştiraklere izin vermeye ve teşviklerden yararlandırmaya DPT yetkilidir. Bunu aşan miktar için inceleme DPT tarafından yapılmakta, izinde bankalar kurulunca verilmektedir. Diğer uygulamalarla ilgili kurumun yine DPT olduğu belirtilen kararda, 24.01.1980 tarih ve 8/168 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararnamesi ile gelen ek ve değişiklikler bu karar ile yürürlükten kaldırılmıştır. Türk parasının kıymetini koruma kanununun 28 ve 30 sayılı kararlarına göre faaliyet gösteren kuruluşlar da bu karar hükümlerine dahil edilmiştir.¹¹⁰

Daha önceki 8/168 sayılı çerçeve kararnamesinden farklı olarak yeni kararname ile yatırım sahaları daraltılmamış ayrıca toplam yabancı sermaye tutarına azami bir sınır belirtilmemiştir.

Yine bu kararname ile kar transferi ve ücret yanında tasfiye halinde sermayenin tümünün transferi de garanti altına alınmıştır. Yabancı sermaye çerçeve kararına göre verilecek müsadelerle ilgili müracaat ve uygulama esaslarını belirlemektir.

27.06.1996 tarih ve 22479 sayılı son tebliğ yayınlanmış ve bu tebliğle daha önceki yayınlanan 2 nolu tebliğin bazı hükümlerinde değişikliklere gidilmiştir.

Yeni tebliğde esasa dair büyük bir değişiklik yoktur. Ancak;

-1986 yılından bu yana yabancı sermaye çerçeve kararı, biri 20 Mart 1992 diğeri 23 Temmuz 1995 tarihinde olmak üzere iki kere yenilendiği halde hala 25 Mayıs 1986 tarihli tebliğ kullanılıyordu. Yenisi gerekliydi.

Söz konusu kararlarla yabancı sermaye başkanlığı DPT'den alınarak Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığına bağlandığı halde merci halen DPT

¹¹⁰ DPT, Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Raporu Esasları, Ankara 1991, s.7-9

gösteriliyordu. Son değişiklikle merci, Hazine Müsteşarlığı altında "Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü" şeklinde belirlenmiştir.

Genel müdürlüğün yetki sınırı ilk çerçeve kararı değişikliği ile evvela 150 milyon dolara çıkarılmış son çerçeve kararı da bu sınırdan söz konusu edilmemiştir. Ancak yabancı banka şubeleri ve mali müesseseler hakkındaki hükümler ve prosedür saklıdır. Tebliğ bunlara göre değiştirilmiştir.

-Daha sistematik bir düzenleme yapılmış, Türk ortaklar hakkında bilgi verme gereği ilave edilmiştir.

-Yabancıların sermaye olarak getireceği dövizin hemen TL'na çevrilerek bloke edilmesi şartı kaldırılmış olup, yabancı ortak adına açılacak, döviz tevdiat hesabında da tutulabilir ve yine şirket kuruluşu tamamlanıncaya kadar blokedir.

-Ticaret kanunundaki değişikliğe limited ve A.Ş'ler için getirilen asgari sermaye şartına uyulmak üzere gerekli sermaye artırımının nasıl yapılacağına dair hükümler konmuştur.

-Müracaat sırasında istenen fizibilite raporu basitleştirilerek ticaret ve yatırım girişimleri için tek bir "müracaat formu" şeklinde birleştirilmiştir.

-Yabancıların menkul kıymet satın almalarının serbest ve izinsiz olduğuna dair hüküm eklenmiştir.¹¹¹

Yabancı sermaye mevzuatındaki bu gelişmelerin yanı sıra 1980'de garantisiz ticari borçların bir kısmının Türkiye'de yatırımlara dönüştürülmesi sağlanmıştır. Ayrıca 1983'de 2088 sayılı kanun ile 6385 sayılı Petrol Kanununda yapılan değişiklik, 1985 yılında 3218 sayılı serbest bölgeler kanununun yürürlüğe girmesi, yine 1983 de TPKKK ile ilgili 28 sayılı karar ile 17 sayılı kararın kaldırılması ve bunlara ek olarak 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununun yeniden düzenlenmesi, 2172 sayılı madenlerin devletleştirilmesi ile ilgili yasanın iptali ve yabancı sermayeli yatırımların dolaylıda olsa teşvikini sağlamıştır.¹¹²

6326 Sayılı Petrol Kanunu

1954 yılında yürürlüğe giren ve bazı hükümleri değiştirilen 07.03.1954 tarihli ve 6326 sayılı Petrol Kanuna göre ülkemizde yabancı sermaye yatırımları

¹¹¹ ITO, Ekonomik Rapor, 1996, s.152-153

yapılmaktadır. Kanun yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye, dağıtım işlerini, işletme ruhsatnamesi ve belge talep etme hakkını düzenlemek üzere çıkarılmıştır.

Kanuna göre arama yapılan ve işletme kurulan arazi satın alınabilmekte, yatırımcı her türlü petrol ameliyesi ile ilgili gereksinim duyduğu malzemeyi gümrük ödemedi yurt dışından ithal edebilmektedir.¹¹³

Elde edilen karlar kanunda öngörüldüğü gibi transfer edilebilmektedir. Ayrıca kanunun 13. Maddesi gereğince 01.01.1980 tarihinden sonra keşfedilen sahalardan ham petrolün %35'ini ihraç edebilme haklarını kullanmaları halinde sağlanan dövizin, petrol hakkı sahibince petrol kanunu çerçevesinde yapacağı her türlü döviz ödemelerinde kullanılabileceği kabul edilmiştir.

1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (TPKKK)

Türkiye'de 6224 ve 6336 sayılı kanunlar dışında yabancı sermaye kuruluşları, 1930 yılında çıkarılan 1567 sayılı TPKKK kapsamında çalışmışlardır. Türkiye'de faaliyet gösterecek yabancı sermayeli kuruluşların sermayeyi döviz olarak dışarıdan getirme zorunluluğu bu kanunla hükme bağlanmıştır. 1567 sayılı TPKKK'na ek olarak çıkarılan 17 sayılı karar yabancı sermaye yatırımlarını kısıtlayıcı nitelikte bazı hükümler taşımaktaydı.¹¹⁴

Bu hükümler, sermaye artırımından kredi kullanımına, transfer haklarından kontrole kadar birçok sınırlamayı içeriyordu. Hükümete Türk parası ile ilgili her konuda düzenlemeye gitme imkanı veren bu kanuna dayalı olarak çıkarılan kararnamelerle, Türkiye'de sermaye ve petrol kanunları dışında kalan yabancı sermayeli kuruluşların faaliyetlerinin düzenlenmesine çalışmıştır.

Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı (6990 Sayılı ve 7 Haziran 1995 Tarihli)

7 Haziran 1995 tarihli yeni Yabancı Sermaye Çerçeve Kararının amacı Türkiye'ye gelecek sermayenin teşvikine ilişkin esasları tespit etmek olarak belirtilmiştir. Bu karar yabancı sermaye rejiminde değişiklikler meydana

¹¹² TOBB, İktisadi Rapor, 1990, s.9

¹¹³ Mustafa Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Bunalım, İst. 1985, s.16

¹¹⁴ T.Güngör Uras, a.g.e, s.116

getirmiş, prosedürler daha basit hale getirilerek yabancı sermaye girişini kolaylaştırıcı ve özendirici eklemeler yapılmıştır.

Kararda, yerli ve yabancı yatırımcıların eşit hak ve sorumluluklara sahip olmaları, sermaye katılım oranlarında herhangi bir kısıtlama olmaması, yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların Türkiye'deki şirketlere ait hisselerinin alış ve satışlarında Hazine Müsteşarlığı'nca belirlenecek esaslara uygun olması şartıyla sağlanan serbestlik Türk Yabancı sermaye rejiminin genel esasları olarak sıralanmıştır.

Bunların yanında yabancı sermaye başvuruların Hazine Müsteşarlığı tarafından yürürlükteki mevzuat çerçevesinde incelenerek sonuca ulaştırılacağı belirtilmiş ve şirket kuruluşu, ortaklığa katılma, şube açma durumlarında yurt dışında yerleşik her bir kişi yad kuruluşun en az 50000 ABD Doları tutarında yabancı sermaye getirmeleri şartlı ortaya konmuştur.

Yabancı sermayeli kuruluşlara Kambiyo Mevzuatı çerçevesinde izne gerek olmaksızın her türlü dış krediyi alabilme serbestisi tanınmış; lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmalarının yürürlüğe girmesinde onay mecburiyeti kaldırılarak, Müsteşarlık tarafından tescil edilmeleri şartı getirilmiştir. Bu kararlar yabancı sermaye izinlerindeki bürokratik işlemler de azaltılmış, kar, ücret, royalty ve sermayenin transferinde de serbestlik ve garanti sağlanmıştır.

Sözü edilen bu serbestlikler ve sağlanan kolaylıklar, Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın, yabancı sermaye girişini özendirici ve kolaylaştırıcı niteliğini daha iyi ortaya koymaktadır.

Türkiye'ye sermaye getirilmesi ile ilgili promosyon, izin, tescil, yatırım teşvik araçlarından yararlanılma, izin belgelerini ve tescillerini iptal etme ve kararda sözü edilen tüm işlemleri yürütmekten Yabancı sermaye Genel Müdürlüğü sorumlu tutulmuştur.

Buna ek olarak ileri düzeyde teknoloji ve maddi kaynak gerektiren yatırımların bir kısmının ya da tamamının yerli ve ya da yabancı şirketler tarafından yap-işlet-devret modeliyle gerçekleştirilmesi için gerekli işlemlerin yürütülmesi de bu müdürlüğün görevi olarak belirtilmiştir. Yapılan bu

düzenlemelerle yabancı sermayenin yasal altyapısı yabancı sermaye girişlerine kolaylık sağlayan bir noktaya getirilmiştir.

Teşvik Mevzuatı

Türkiye'de şu anda yürürlükte olan mevzuatlar açısından, yabancı sermayeli kuruluşlara özel bir teşvik tedbiri uygulanmamaktadır. İster yerli sermayeli olsun, ister yabancı sermayeli olsun, bütün yatırımcı şirketler, her yıl Kararname ve Tebliğler ile düzenlenen teşvik tedbirlerine tabi bulunmaktadır.¹¹⁵

Ülkemizde yatırımlara uygulanan teşvik tedbirleri aşağıda kısaca belirtilmiştir.

1. Yatırımların teşvik tedbirlerinden yararlanabilmesi için bazı şartlar aranmaktadır. Bunlardan biri yatırım tutarının belli bir büyüklüğün üzerinde olmasıdır. 1992 yılı için teşvik tedbirlerini düzenleyen kararnamede bu büyüklük yatırımın yapılacağı yöre ve konusu dikkate alınarak 250 milyon TL., 1 milyar TL ve 5milyar TL olarak farklılaştırılmıştır. Diğer bir şart da öngörülen asgari öz kaynak oranına uyulmasıdır. Örneğin, kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanabilecek asgari öz kaynak oranı %40 iken, gelişmiş yöreler için bu oran %60'a çıkmaktadır. Ancak dış kredi kullanılması halinde azami kredi miktarı toplam sabit yatırımın %85'ine, döviz kredisi kullanılması halinde ise %70'ine kadar yükselebilir.¹¹⁶

2. Teşvik sisteminin önemli bir özelliği de teşviklerin bölgelere göre farklılaştırılmasıdır. Bu uygulama ile, ülke gelişmişlik düzeyine göre 4 bölgeye ayrılmıştır. Bunlar;

- Gelişmiş Yöreler
- Normal Yöreler
- Kalkınmada İkinci Derecede Öncelikli Yöreler
- Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli Yöreler.

Gelişmiş yörelerden, öncelikli yörelere doğru gidildikçe uygulanan teşviklerin oranları ve tutarları arttırılmaktadır.

¹¹⁵ İpek İncesulu, "Doğrudan Özel Yabancı Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler ve Türkiye" (Uzmanlık Tezi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1993), s.36

¹¹⁶ A.g.e., s.37

3. Yukarıda beliren sınırlar dahilinde ve uygulama esaslarını uygun olarak hazırlanan yatırım projeleri “teşvik belgesine” bağlanarak, aşağıdaki teşvik araçlarından yararlanılır:

- Gümrük Muafiyeti, (%100)
- Yatırım İndirimi,
- Teşvik Kredileri,
- Vergi, Resim, Harç İstisnası,
- Finansman Fonu,
- Bina İnşaat Harcı İstisnası,
- Teşvik Primi
- SSK Primi, Zorunlu Tasarruf, Konut Edindirme Fonu ve Enerji Teşviki,
- Arsa, Arazi Tahsisi

Bu teşvik araçlarından, gümrük muafiyeti, yatırım projesine uygun bulunan ve ithal edilecek makine ve teçhizata uygulanır ve yatırımın karakteri ne olursa olsun, %100 oranındadır. Ancak, fiili ithal sırasında, FOB bedeli üzerinden Merkez Bankası nezdindeki “Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu’na” yatırılacak fon oranları “sıfır” ile %20 arasında değişebilmektedir. Diğer taraftan yurt içinden temin edilen yatırımla ilgili makine teçhizata, Katma Değer Vergisi kadar teşvik primi ödenmektedir.

Yatırım indirimi, teşvik kredileri ve SSK Primi, zorunlu tasarruf, konut edindirme Fonu ve Enerji teşviki, yöre ve yatırım konusuna göre değişen oranlarda uygulanmaktadır. Geri kalan teşvikler arasında yer alan Arsa-arazi Teşviki dışındakiler, her projeye sabit olarak uygulanmaktadır. Ancak, Vergi, resim ve Harç istisnasından yararlanmak isteyen yatırımcıların, kapasitelerinin belli bir miktarı kadar ihracat yapacakları taahhüdünde bulunmaları gerekmektedir.¹¹⁷

Bu teşviklere ek olarak, ithal edilen makine ve teçhizatla ilgili Katma Değer Vergisi, bu verginin fiilen indirilmesini mümkün olacağı tarihe kadar ertelenir.

¹¹⁷ A.g.e., s.38

Diğer taraftan, 92/2 sayılı Yatırımları, Döviz Kazandırıcı hizmetlerin ve İşletmelerin teşvik ve Yönlendirilmesi ile ilgili Tebliğ'in ekinde yer alan bir listede "Teşvik Edilmeyen Yatırım Konuları" belirtilmektedir.

Buraya kadar anlatılan yatırım teşvik araçları dışında ayrıca, yasal düzenlemelerde yaralan genel özendirme önlemleri mevcuttur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Vergi Usul Kanununda Yer Alan Genel Özendirme Önlemleri

1) Yüksek oranda ve Yüksek Tutarda Amortisman Uygulaması, 2791 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, 1.1.1983 tarihinden sonra işletmelerin aktifine giren iktisadi kıymetler için %50'yi geçmemek üzere normal amortisman oranının iki katı oranında amortisman ayırabilmesini mümkün kılmıştır.¹¹⁸

2) Yeniden Değerleme, 25.3.1987 tarih ve 3332 sayılı Kanun'un yeniden değerlendirme ile ilgili Geçici 11. Maddesi, mükerrer 298. Madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, "her hesap dönemi sonu itibariyle yapılacak değerlemede, esas alınacak yeniden değerlendirme oranı, yeniden değerlendirme yapılacak yılın Ekim Ayından bir önceki yılın aynı dönemine göre Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Toptan Eşya Fiyatları Genel İndeksinde meydana gelen ortalama fiyat artış oranıdır". Bu oran her yıl Aralık ayında maliye ve Gümrük Bakanlığınca ilan edilmektedir.

b) Kurumlar Vergisi Kanununda Yer Alan Genel Özendirme Önlemleri

3.6.1949 tarih ve 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunun 14. Maddesine göre, kurumların yıl içinde yaptıkları araştırma ve geliştirme tutarını geçmemek üzere ilgili dönemde ödemeleri gereken yıllık kurumlar vergisinin %20'sinin Kanuni süresinde tahsilinden vazgeçilerek bu orana isabet edilen vergi üç yıl süre ile faizsiz olarak ertelenebilir.

¹¹⁸ Yatırımları Teşvik Politikaları, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ö.I.K. Raporu, DPT Yayını 1985, Ankara

c) Katma Değer Vergisi

2.11.1984 tarih ve 3065 sayılı Kanunla düzenlenmiş olup, yatırım malları alışlarında ödenen KDV'nin, bunların aktife girdiği veya kullanılmaya başlandığı vergilendirilme döneminden itibaren üç yıl içinde ve üç eşit taksitle indirilebileceği, söz konusu Kanunun 31. Maddesinin 13297 sayılı Kanunla değiştirilmiş şeklinde yer almaktadır.

d) Gelir Vergisi Kanununda Yer alan Genel Özendirme Önlemleri

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 31. Maddesine göre düzenlenmekte olup, Bakanlar Kurulu bu konudaki yetkisini Kalkınma Planı ve Yıllık Programlarda özel önem taşıdığı belirtilen sektörler ile kalkınmada öncelikli yörelerde fiilen çalışanların ücretleri için farklı özel indirim tutarları tespit etmek üzere kullanabilmektedir.

Diğer Yasal Düzenlemeler

Yabancı sermaye yöneldiği ülkelerde yabancı sermaye yasaları dışında ülkede üretim ve ticari faaliyetlerini düzenleyici, koruyucu yasaların üzerinde de önemle durmaktadır. Faaliyetlerini yasalara bağlı olarak güven içinde yapma olanağı bulamadığı ülkelerde yatırımı riskli olarak algılamaktadır. Türkiye uzun yıllar ticari ve üretim faaliyetlerini düzenleyici çağdaş yasal düzenlemeleri yapma becerisi gösterememiş, bu nedenle olası yabancı sermaye girişlerinden yeterince yararlanamamıştır. Gümrük Birliği ile birlikte söz konusu yasal düzenlemelerdeki eksiklikleri AB mevzuatına uyum gereği nedeniyle giderme fırsatı bulmuştur. Yasal düzenlemeler büyük ölçüde tamamlanmış ancak bu düzenlemelerin yaşama geçirilebilmesi için gerekli kurumsal yapı henüz oluşturulamamıştır. Tüm bunlara karşın 1996 başında Türkiye yabancı sermaye önünde önemli engeller oluşturan söz konusu yasal düzenlemelerdeki eksikliklerini gidermiştir.

Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (4045 Sayılı ve 13 Aralık 1994 Tarihli)

Dünya ekonomilerinde yaşanan değişimler daha rekabetçi bir ortamın oluşmasına neden olurken, Türkiye'de gerek dış ticaret rejiminde liberalizasyon gerekse özelleştirme konusunda atılan önemli adımlara karşın tam bir rekabetçi ortamın yaratılabildiğini söylemek oldukça güçtür. Bir çok firmanın bulunduğu

piyasa koşullarında bazı kuruluşların, karlarını maksimize etmek için fiyatlarla oynadıkları ve kalite ve verimlilik gibi unsurları göz ardı ettikleri görülmektedir. Bu da dünya ile bütünleşme ve rekabet etme yolunda çalışmalar yapan Türkiye'nin önünde önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır.

Sözü edilen sorunların giderilmesini sağlamak, rekabetin korunması konusunu hukuki bir zemine oturtmak ve buna aykırı uygulamaları önlemek üzere Rekabetin Korunması Hakkında Kanun yürürlüğe konmuş ve amacı "mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hakim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamak" olarak belirlenmiştir.

Bu kanun kapsamında, kanuna aykırı her türlü davranışı inceleme, araştırma ve soruşturma ve cezai yaptırımlar uygulama yetkilerine sahip Rekabet Kurulu ve sağlıklı bir rekabet ortamının oluşmasını sağlamak, kanunun uygulanmasını denetlemek üzere Rekabet Kurumu oluşturulmuştur.¹¹⁹

Kanuna aykırı hareket edilmesi durumunda uygulanacak idari ve süreli para cezalarının yanında, rekabeti engelleyerek, bozarak, kısıtlayarak piyasadaki hakim durumun kötüye kullanılması sonucu bu durumdan zara görenlerin her türlü zararının tazmin edilmesi zorunluluğu da getirilmiştir.

Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (551 Sayılı ve 25 Haziran 1995 Tarihli)

Türkiye'de fikri ve sınai hakların korunması konusuna 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar gereken önem verilmemiş, varolan bazı yasal düzenlemeler de gerek kapsam alanları, gerekse caydırıcı özellikleri açısından yetersiz kalmış, dolayısıyla dünyada bu konuda yaşanan gelişmelerin ve alınan tedbirlerin oldukça gerisinde kalınması sonucu doğmuştur.

Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun yürürlüğe girinceye kadar buluşların korunması 1879 tarihli İhtira Beratı Kanunu çerçevesinde sağlanmıştır. Ancak bu kanun, hazırlandığı tarih de göz önünde tutulduğunda, hem sağladığı korumanın kapsamı, hem de kanuna aykırı davranılması

¹¹⁹ Türkiye Genç İşadamları Derneği, s.45

durumunda uygulanacak cezai yaptırımlar açısından ihtiyaçlara cevap verebilme düzeyinden oldukça uzak düşmüştür. Fikir ve sanat eserlerinin korunmasını düzenleyen 5846 sayılı kanunun kapsam alanı ve cezai yaptırımları konusunda da aynı sorunların varlığından söz etmek mümkündür.

AB ile Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi aşamasında, bir çok konuda olduğu gibi bu konuda da mevzuatın uyumlaştırılması, gerekli değişikliklerin yapılması ve koruması olmayan alanlarda yeni mevzuat düzenlemesi çalışmaları yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunun'da değişiklik yapılmasına ilişkin karar alınmıştır.

Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin amacı "buluş yapma faaliyetini özendirmek, buluşların sanayiye uygulanması ile teknik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin gerçekleştirilmesini sağlamak için buluşlara patent ve faydalı model belgesi vererek korumaktır" olarak belirlenmiş, patent verilecek buluşlar, korumadan kimlerin yararlanacağı, patent başvuru ve şartları, patentten doğan haklar ve ihlalleri durumunda uygulanacak cezai işlemler ve çalışanların buluşlarına ilişkin hükümler yer almıştır.

Kanunda sağlanan korumadan yaralanacak kişiler, "Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ikametgahı olan veya sınai ticari faaliyette bulunan gerçek veya tüzel kişiler veya Paris Anlaşması hükümleri dahilinde başvuru hakkına sahip kişiler" olarak tanımlanmıştır.

Bu kapsam dışında kalmasına karşın karşılıklılık ilkesine dayanarak Türkiye Cumhuriyeti uyuğundaki kişilere kanunen veya fiilen patent veya faydalı model belgesi tanıyan devletlerin uyuğundaki gerçek veya tüzel kişilerin de Türkiye'de patent veya faydalı model belgesi korumasından yararlanabileceği belirtilmiştir.

Kanunda patent haklarını ihlal edenler hakkında cezai yaptırımlar da yer almıştır ve ihlalleri gerçekleştirenlerin 2-4 yıl hapis ve 600 milyon-1 milyar TL'ya kadar para cezasına çarptırılmalarına ve işyerlerinin de bir yıldan az olmamak şartıyla kapatılmasına olanak sağlanmıştır.¹²⁰

¹²⁰ A.g.e., s.46

Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun; yeni, tekniğin bilinen durumunu aşan ve sanayiye uygulanabilir olan buluşlara koruma sağlamaktadır.

Patent Kanunu'nu uygulamak, ilgili kayıt, belgelendirme ve tescil uluslar arası düzeyde gerçekleşen teknolojik gelişmeleri takip etmek ve kamuoyunu bu konularda bilgilendirmekle de yükümlüdür.

Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (556 Sayılı ve 24 Haziran 1995 Tarihli)

Bu kanun hükmünde kararnamenin amacı, kararname hükümlerine uygun olarak tescil edilen markaların korunmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Korumadan yararlanma Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ikametgahı olan ve sınai veya ticari faaliyette bulunan gerçek veya tüzel kişilerce veya Paris Sözleşmesi ya da Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması hükümleri dahilinde başvuru hakkına sahip kişilere tanınmıştır. Bunun yanında Patent Haklarının Korunması Kanunu'nda olduğu gibi, karşılıklılık ilkesi bu kanunda da geçerlidir. Türkiye Cumhuriyeti uyruğundakilere koruma sağlayan devletlerin kişileri de Türkiye'de marka korunmasından aynı şekilde yararlanmaktadır.¹²¹

Bu kanun hükmünde kararnameye göre marka hakkı tecavüze uğrayan marka sahibi, marka hakkına tecavüz fiillerinin durdurulması, maddi ve manevi zararın tazmini, marka hakkına tecavüz teşkil edecek şekilde üretilen ya da ithal edilen ürünlere el konulması ve bu ürünler üzerinde kendisine mülkiyet hakkının tanınması, gerekli tedbirlerin alınmasını ve marka hakkına tecavüz eden kişinin yayın yoluyla kamuya duyurulmasını talep edebilir.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (4077 Sayılı ve 23 Şubat 1995 Tarihli)

Ekonominin dışa açılma sürecinin giderek hızlandığı bu dönemde, sağlıklı bir rekabet yapısının oluşturulması ve tüketici haklarının korunması konularının önemi de giderek artmaktadır. Gerek ürün standartlarında, gerekse

¹²¹ A.g.e., s.47

satış sonrası ürünün garanti, bakım, onarım hizmetlerindeki aksaklıkların giderilmesi ve AB standartları ile uyumlaştırmaya gidilmesi gereği ortadadır.

Bu uyumlaştırma çalışmaları doğrultusunda atılan önemli bir adım da Tüketicinin Korunması Yasası olmuştur. Yasanın amacı, tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, aydınlatıcı, eğitici, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı önlemleri almak ve tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek, gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmek olarak açıklanmıştır.

Tüketicinin kanunlarla korunması yanında, sağlıklı bir tüketici bilincine ulaşabilmesi için gerekli bilgilendirme çalışmalarının yapılması ve tüketici örgütlenmelerinin artarak tüketicilerin kendi haklarına sahip çıkmaları gerekliliği önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Kanun kapsamında, tüketici sorunlarını ve ihtiyaçlarını belirlemek, çıkarlarının korunmasına yönelik araştırmalar yapmak, alınması gereken tedbirleri belirlemek, tüketici ve satıcılar arasında çıkan anlaşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla Tüketici Konseyi ve Tüketici Sorunları Hakem Heyeti oluşturulacağı belirtilmiştir.

Bunun yanında, tüketiciyi aldatıcı, yanıltıcı ticari reklam ve ilanlar yapılmasını önlemek, denetlemek, reklam ve ilanlarda uyulması gereken ilkeleri belirlemek ve aykırı davranışları cezalandırmak üzere Reklam Kurulu oluşturulması gereği de kanunda yer almıştır.

Rekabetin, Patent Haklarının, Markaların ve Tüketicinin Korunması kanunlarını Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğini gerçekleştiren Türkiye'de mevzuatın uyumlaştırılması gereği üzerine atılmış ancak geç kalınmış adımlar olarak nitelendirmek mümkündür.

Ancak mevzuatın uyumlaştırılması amacıyla sözü edilen kanunların yürürlüğe girmesi, Türkiye'de bu kanunların içerdiği konularda AB standartları düzeyine erişebilmek için çalışmalar yapılması sonucunu doğurarak önemli bir fayda sağlamanın yanında, yasal açıdan daha olumlu ve güvenilir bir altyapının

oluşmasıyla yabancı sermaye girişini hızlandırıcı ve özendirici bir etki de yaratacaktır.¹²²

Yabancı Sermaye Derneğinin (YASED) gerçekleştirdiği anket çalışmasının sonuçları da varılan yargıyı pekiştirmektedir. Avrupa Birliği mevzuatına uyum konusu YASED'in üzerinde yoğunlaşması gereken en önemli üç stratejik konu arasında ikinci sırada yer almıştır.

3.Türkiye'deki Yabancı Sermaye Yatırımlarının Genel Olarak Değerlendirilmesi

3.1. Türkiye'de Uygulanan Yabancı Sermaye Politikaları

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarındaki gelişmeler 1950 yılından sonraya rastlar. Bu nedenle Türkiye'de yabancı sermaye uygulamasının gerçekte 45 yıllık bir mazisi vardır.

Fakat önemli olan bu 45 yıllık uygulama döneminin gerisindeki 100 yıllık tecrübe dönemidir. Bu 100 yıl içinde olup bitenleri bilmeden Türkiye'nin "yabancı sermaye politikası" gerçek şekilde değerlendirilemez.¹²³

Osmanlı İmparatorluğu ilk olarak yabancı sermaye ile 1838 ticaret anlaşmasıyla tanışmıştır. Bilindiği gibi 1838 ticaret anlaşmasıyla yabancı tüccarlara Osmanlı tüccarlarının imtiyazlarının tanınmasıyla, devletin gümrük gelirlerinden büyük azalmaların görülmesinin yanında, özellikle Kırım savaşı nedeniyle de mali yönden büyük sıkıntıya giren hazinein 1854 yılında ilk kez borçlanmaya gittiği görülür.

Bu yıla kadar Osmanlı Türkleri "kendi yağında kavrulmak" politikası izlemiştir. Fakat 1854'te belirtilen sebep yüzünden İngiltere ve Fransa'dan 5.5 milyon Osmanlı lirası borç alınmıştır. Bu başlangıçtan sonra borçlanmanın hızla devam ettiği, ödenmesi güçleşen borçlar karşılığında hükümetin bazı vergilerin yetkisini devrettiği ve bu sistemi yönetmek üzere 1881 yılında "Muharrem Kararnamesi" ile "Duyunu Umumiye"nin kurulduğu görülmektedir. Bu kurumun görevinin başlangıçta borçlara karşı gösterilen gelirleri toplamak ve alacaklılara dağıtmak olduğu halde, daha sonraki yıllarda işletmeciliğe de başladığı dikkat

¹²² A.g.e., s.49

¹²³ Dünya, "Türkiye'nin Yabancı Sermaye Potansiyeline Övgü", 1997

çekicidir. Osmanlıların yabancı sermaye hakkında özel kanunlar çıkarmadıkları, yalnız usul hükümlerini gösteren bazı kanunların bulunduğu görülmektedir.¹²⁴

Sonuçta, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması ile Türkiye Cumhuriyeti büyük bir borç yükü altına girmiş (1914 yılında 153 milyon Osmanlı lirası) ve bu yükü 1954 yılında ödeyebilmiştir.

1923 yılında yabancı sermaye ile ilgili İzmir İktisat Kongresinde bazı kararlar alındı. Bu kararlar bir nevi yeni Cumhuriyetin yabancı sermayeye bakışını ve politikasını gösteriyordu.

Özetle; yabancı sermayeden uzak kalınamayacağı fakat gelen bu sermayenin ülke için yararlı bir şekilde kullanılması, yine bu sermayenin Türk sermayesi ile yapılamayan işler için getirilmesine dikkat çekiliyordu. Kuşkusuz tüm bu kararlar, yıllardır kapitülasyonların etkisi altında, batıdaki sınai gelişmeden çok uzak kalmış, ticaretin büyük bir kısmı yabancıların elinde bulunan yabancı sermayeye karşı son derece güveni sarsılmış bir ülkenin doğal davranışını göstermekteydi. Yine bu tutumun diğer bir uzantısı da 1928 yılından itibaren yabancı sermayeli kuruluşların devletleştirilmeye başlamaları olmuştur.

1923 yılını izleyen on yıllık liberal dönemin ardından "devletçilik" anlayışının benimsediği görülmektedir. Fakat bu arada 1929 dünya ekonomik buhranının ortaya çıkması ulusları himayeci bir politika izlemelerine yöneltmiş olup, bu yapı içinde Türkiye'de de uluslar arası sermaye hareketlerini engelleyici yasakları (1929 yılında 1447) sayılı menkul kıymetler ve kambiyo borsaları konumu ile dövizin altına alınması, 1930 yılında da 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" ile yabancı sermaye hareketlerinin denetlenmesi arka arkaya çıkarılmış bulunmaktadır.

1930 dünya ekonomik krizini ve daha sonra 2. Dünya savaşı yıllarında benimsenmek zorunda kalınan "içe dönük-kendi kendine yetme politikası" sonucu yabancı sermayeye tamamen karşı bulunulan bu dönemin 1944 Bretton Woods anlaşması ve IMF'nin doğması ve hemen arkasından 1947'de de GAAT (Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması)'ın imzalanması ile yumuşamaya başladığı görülmektedir. Gerçekten de 1947 yılında çıkarılan 13 sayılı

¹²⁴ İlhan Uludağ, "Türkiye Ekonomisi", İst.1990, s.414-415

kararname ile "yabancıların ülkemizdeki yatırımları ile ilgili olarak dışarıya döviz transfer edebilmelerine izin verilmiş olmakta ve bu karardan 1 yıl sonra Türkiye, Marshall yardım programına girmiş bulunuyordu."¹²⁵

1950 yılından itibaren yabancı sermayeyle ilgili yasal düzenlemeler başlamıştır. Sırasıyla; 1 Mart 1950 tarih 5583 sayılı kanun, 1 Ağustos 1951 tarih 5821 sayılı kanun, 18 Ocak 1954 tarih 6224 sayılı kanun çıkarılarak yabancı sermaye mevzuatı oluşturulmuştur. Bunun yanında 6326 sayılı petrol kanunu ve TPKK hakkında 17 sayılı karar yabancı sermayeyle ilgili yasal zemini oluşturan diğer unsurlardır.

Planlı kalkınma dönemine gelindiğinde ise 5 yıllık kalkınma planlarında yabancı sermaye ile ilgili şu politikalara yer verilmiştir;

- I. Planda yabancı sermaye ve dış krediler sermaye ithal yöntemleri olarak benimsenmiştir. Bu planda yabancı sermayenin çalışma ve işleme koşulları sınırları daha belirgin hale getirilmiştir. Bununla beraber bu planda özel hükümler olmayıp, yabancı sermayenin sadece ödemeler dengesi nedeniyle bazı tedbirlerin alındığı görülmektedir.
- II. Planda, yabancı sermayenin ihracata yönelik alanlara ve turizm sektörüne ağırlık vermesine önem verildiği, yine iç tüketim eğilimlerini teşvik edici yabancı sermaye girişlerine izin verilmeyeceğini ve bu konularda uygulama sorumluluğunun DPT'ye verildiği görülmektedir.
- III. Planda, yabancı sermaye girişlerinde ana malı üretim alanlarına öncelik verilmesi madencilik sektöründe istihraç amacıyla gelen yabancı sermaye girişlerine izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Yine bu planda bu tür sermayenin, tekel yaratmamasına dikkat edilmesi, turizm sektöründe de dış turizm ve kitle turizminin öncelik almasına ait maddeler bulunmaktadır.
- IV. Planda, bir önceki plan ilkeleri aynen korunmuş ancak 24 Ocak 1980'de teşkilat ve mevzuat yönünden yapısal değişikliklere gidilmiştir.
- V. Planda, yabancı sermayenin ülke kalkınması ve ihracatın artırılması için önemli bir kaynak olduğu belirtilmiş ve bu konuda liberal bir anlayışın benimsendiği görülmüştür.

¹²⁵ I.Uludağ,a.g.e, s.45

VI. Planda, liberal politikaların yabancı sermaye için devam edeceği, menkul kıymetlere yatırım için düzenlemelerin süreceği vurgulanırken, önemli alt yapı projelerinin yap-işlet-devret modeli kapsamında yabancı sermaye ortaklığı ile gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Yabancı sermaye girişlerinin hızlandırılması amacıyla özelleştirme ve serbest bölge uygulamasının altıncı planın son maddesi olarak belirtildiği görülmektedir.

1980'den sonraki liberal ekonomik politikalar yabancı sermaye mevzuatında yapılan iyileştirmelerle birlikte, bürokrasinin azaltılması, gümrüklerin indirilmesi, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi bunda etkili olmuştur. Bu arada daha fazla yabancı sermaye girişini özendirmek için çeşitli ülkelerle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasını anlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca son yıllarda KİT'lerin özelleştirilmesi çerçevesinde bu şirketlerin bir kısmının yabancılara satışı sonucunda ülkemize giren dolaysız yabancı sermaye miktarında önemli artışlar olmuştur.¹²⁶

Türkiye'de faaliyetine izin verilen yabancı sermayeli kuruluşların izin kararnamelerindeki boşluklardan yararlanarak istenmeyen alanlara yönelmesi bu kuruluşlar üzerinde ciddi bir denetimin sağlanmaması, istenmeyen alanlara yönelen kuruluşların cezalandırılmaması yabancı sermayeye karşı tutumu sertleştiren faktörlerdir. Bu durumda liberal bir mevzuata ve kalkınma planlarında açıklanan ülkelere rağmen, belirsiz pasif ve hatta yabancı sermayeyi tümüyle reddeden bir uygulama ortaya çıkmıştır.¹²⁷

Türkiye'de yabancı sermaye hareketinin nitelik ve nicelik yönünden sınırlarının sadece yürürlükteki mevzuat ile çizildiği söylenemez. Bu nitelik ve niceliği etkileyen başka önemli faktörler vardır. Bunların başında Türk Piyasasının özellikleri gelmektedir. Türkiye'de koruyucu bir dış ticaret politikası uygulanmaktadır. Bu durum gümrük birliğiyle çözülmüş olmasına rağmen son yıllara kadar bu şekilde süregelmiştir.

¹²⁶ H.Seyidoğlu, a.g.e, s.543

¹²⁷ T.G.Uras, a.g.e, s.21

Kalkınma planları, yıllık programlar, iç politikayı oluşturan siyasi partilerin yabancı sermayeye ilişkin görüşleri, kamu oyunun yabancı sermayeye ilişkin görüşleri kamu oyunun yabancı sermayeye karşı tutumu ve nihayet bürokrasi, Türkiye'de yabancı sermayenin faaliyetinin sınırlarının nicelik ve nitelik bakımından belirleyen ağırlığı çok büyük faktörler topluluğudur.

Türkiye izlediği yabancı sermaye politikalarıyla 1980'lere kadar bu alanda istenilen başarıyı yakalayamamıştır. 1979 sonu itibarıyla toplam yabancı sermaye yatırımları 228 milyon dolar düzeyine erişmiş ve faaliyet gösteren firma sayısı da 100 dolayında gerçekleşmiştir. 6224 sayılı kanun liberal bir anlayışı sergilemesine rağmen yabancı sermayenin aradığı önemli şartlardan biri olan güven ortamı siyasi çalkantılar, ekonomik buhranlar ve askeri darbeler dolayısıyla bir türlü sağlanamamıştır. Mevzuata rağmen fiili durum ve bürokrasi gelişmeleri olumsuz yönde etkilenmiştir.

1980 sonrası uygulanan liberal politikalar sayesinde yabancı sermayenin ülkeye gelmesi sağlanmış, 1980 öncesine göre önemli artışlar olmuştur. Ancak bu gelişmeler Türkiye'nin ekonomik potansiyeli, dünyadaki yabancı sermaye dağılımı ve liberal mevzuat ve politikalarla rağmen istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir.¹²⁸

Dünya yabancı sermaye dağılımında Türkiye payına düşeni alamamaktadır. Örneğin 1990 yılında Türkiye'ye gelen yabancı sermaye 1 milyar dolarken Çin'in yabancı sermaye payı 3.5 milyar dolardı. 1995 yılında ise, Türkiye'ye gelen yabancı sermaye 2.9 milyar dolarda kalırken Çin 40 milyar dolara fırlamıştır.

Yabancı sermaye akımları 1980'lere doğru artık belirli alanlara yönelmiştir. Şartlar 1950'lerdeki gibi değildir. Bir ülke her türlü teşviki sağlarsa da Brezilya, G.Kore, Hong Kong, Taiwan tipi yabancı sermaye ile dış pazara dönük bir sanayileşme modeline aynen uygulayabilme durumunda değildir.

Bu gerçek yanında Türkiye'nin sosyal, tabii ve ekonomik bazı şartları da hızlı bir yabancı sermaye girişine imkan vermemektedir. Bu nedenle Türkiye'ye

¹²⁸ Yüksel Keleş, "Türkiye'nin Ekonomik Kalkınmasında Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, 1997), s.93

yabancı sermaye girişinin sınırlılığı sadece uygulamadaki hataların bir sonucu değildir.

Türkiye yabancı sermaye konusunda genel hatlarıyla pasif bir politika uygulamamıştır. Pasif politika gereği Türkiye iyi bir yasal düzenleme hazırlayıp yabancı yatırımların gelmesini beklemiştir. Ancak Türkiye'nin aktif politika ve uygulamaya ihtiyacı vardır. Aktif politika gereği Türkiye, ekonomiik planlama çerçevesinde gerekli görülen sektörlerde, geniş sermaye ve teknolojik olanaklara sahip yabancı sermaye kuruluşlarını bulup bunları Türkiye'ye davet etmelidir.

Bu tür politikanın uygulanması ve bunun başarıya ulaşması, kamu ve özel kesimde öncelik alanlarının saptanması, sonrada bu konuda yabancı sermayenin hangi ölçülerde değerlendirileceğinin belirlenmesi ve daha sonrada bu amaca uygun yabancı sermaye gruplarının bulunarak bunlarla anlaşmaya varılması gibi ciddi ve önemli çabalar gösterilmesi gereklidir.

Türkiye'de yabancı sermayeli şirketlerle ilgili uygulanan politikaların ana esasları şöyledir;

-Yabancı sermayeli şirketle yerli şirket aynı hak ve sorumluluklara sahiptir.

-Yerel şirketlerle eşit ölçüde verilen teşviklerden yararlanır.

-İhtiyaç duyduğu ölçüde yabancı personel çalıştırabilir.

-Hisse payı konusunda bir sınırlama getirilmemiştir.

-Kar transferi ve tasfiye halinde elde edilecek karların tamamı transfer edilebilir.

-Kurumlar vergisi muafiyeti

-Bazı mallarda gümrük muafiyeti

-Kredilerde vergi, resim harç muafiyeti

-Zorunlu tasarruf, konut fonu, enerji teşvikleri

-Arsa temini

-Bina ve yatırım muafiyeti

Gibi indirimlerde önemli teşvikleri oluşturmaktadır.

1980-1983 DÖNEMİ YABANCI SERMAYE POLİTİKA TEDBİRLERİ

Dönemin 1980-1983 yılları olarak seçilmesinde belirleyici olan etkenler, uluslararası düzlemde yeniden yapılanma, liberal politikaların benimsenmesi ve makroekonomik performans açısından öneme sahip yılları temsil etmesidir. Türkiye açısından ise, yabancı sermayenin yaralarının açıkça görülüp, önceki düzenlemelerden farklı bir yaklaşımla, kısıtlamaların gevşetilerek yabancı sermayenin girişini kolaylaştırmak ve Türkiye ekonomisine katkılarını artırmak, yabancı sermaye ve teknolojiye yarananmanın gerekli olduğu saptanan konularda yabancı sermaye yatırımlarını teşviki konusunda gerekli önlemleri almak gibi hedeflerin saptandığı Dördüncü beş yıllık Kalkınma Planının geçerli olduğu ve liberal kalkınma politikasının benimsendiği yılları temsil etmesidir.

Planda ve yıllık programlarda, yabancı sermayenin teknoloji transferi ve ödemeler dengesine katkıları göz önünde bulundurularak, ileri teknoloji getirme ve teknolojik gelişmenin içselleştirilmesi, öz kaynak kullanımının, üretimde yerli katkı oranının yüksekliği ve giderek artması, belirli büyüklükte dışsatım koşulu aranması rekabet edebilirlik açısından büyük ölçekli olması gibi faktörlerin belirleyici olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca yabancı sermaye payının düşük olmasının tercih nedeni olacağı, turizm sektöründe büyük ölçekli yatırımların özendirileceği, belirli sanayilere yabancı sermaye girişine dönem içinde yeni izin verilmeyeceği ve mevcutların aktif üretime geçerek dışsatıma yönelmelerinin sağlanması, yabancı sermayeli kuruluşların yatırım malı, hammadde ve ara mal dışalımında ön fiyat denetimi uygulanması, 6224 sayılı yasa çerçevesindeki kuruluşların, 1567 sayılı Kanun çerçevesinde Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı içinde kar amacı güden faaliyette bulunmalarına izin verilmeyeceği öngörülen tedbirler arasındadır.

Görüldüğü gibi, dönem boyunca genel anlamda olumlu bir yaklaşım hakim olmakla birlikte, belirli kısıtlamalar getirilmekte ve izinler ile diğer uygulama esasları, dönemde yabancı sermayeli yatırımları düzenleyen Yabancı Sermaye Mevzuatı ile, yabancı sermayeli ticari faaliyetleri düzenleyen Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı'na bırakılmaktadır. Belirlenen genel politika çerçevesinde öngörülen tedbirlerin niteliğinin daha net anlaşılması için söz konusu mevzuatlarda yer alan hükümlerin incelenmesi faydalı olacaktır.

1980-1983 döneminde geçerli Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kararlar sırasıyla 17 (1983'e kadar) ve 28 sayılı (1984) Kararlarıdır.

25 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren, 24 Ocak 1980 tarih, 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile, Türkiye'de yapılacak yabancı sermayeli yatırımın;

- Ülkenin iktisadi kalkınmasına yararlı olması,
- Türk özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet alanında çalışması ve,
- Tekel veya özel imtiyaz ifade etmemesi,

şartlarıyla Kararname hükümlerine göre değerlendireleceği hükme bağlanmıştır. Kararname kapsamında, yabancı sermaye iştirakine konu yatırımın toplam sabit yatırım tutarının 50 milyon ABD Doları'nı aşamayacağı ve yabancı sermaye iştirak payının %10'dan az %49'dan fazla olamayacağı esas kabul edilmiştir. Ayrıca yabancı sermayenin iştirak edebileceği yatırım alanları, orman ürünlerinde asgari %60'ı dokuma giyim sanayinde %50'si gıda sanayinde %40'ı madeni eşya sanayinde %30'u ihraç edilmek ve demir dışı metaller, taşıt araçları elektrik makinaları gibi alanlarda Tuşaş, Tumosan, ölçü, kontrol ve optik alet ve teçhizat katım tezgahları ile, buhar, su, gaz türbinleri alanlarında Taksan ve Tamsan ile işbirliği yapılması kaydıyla tek tek belirlenmiştir. Diğer sahaların belirlenmesi ise, Yabancı Sermaye Dairesi'nin yetkisine bırakılmıştır.

1984-1989 DÖNEMİ YABANCI SERMAYE POLİTİKA TEDBİRLERİ

Uluslararası yabancı sermaye yatırımlarının dünya genelinde artışının hız kazandığı bu dönemde, Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının Teşviki için gerekli hukuki ve ekonomik yapının geliştirilmesi öngörülmüş ve 1989 yılına kadar toplam 1.235 milyon dolarlık yabancı sermaye girişi hedeflenmiştir.¹²⁹

Bu dönemde, ülkenin döviz ihtiyacının karşılanması, istihdam ve milli gelirin artırılması, uluslararası entegrasyonun sağlanmasına önemli katkıları beklenen yabancı doğrudan sermaye yatırımlarından istenilen ölçüde fayda sağlanabilmesi için, 1980'li yılların ilk döneminde alınan ekonomik tedbirlerin geliştirilerek uygulanması esas alınmış, ekonominin kalite, teknoloji ve Pazar

¹²⁹ DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1984

kabiliyetini geliştirecek şekilde yatırım yapılmasının desteklenmesi amacıyla, yüksek finansman ve ileri teknoloji gerektiren projelerin uygun yabancı sermaye yatırımları ile gerçekleştirilmesinin teşvik edilmesi planlanmıştır.

6224 sayılı Kanun kapsamı dışında kalan yabancı sermaye işlemlerinin, bu Kanun kapsamına alınması ve gerçekleştirilen düzenlemelerin bahse konu Kanun'a dahil edilmesi hedefi doğrultusunda, Temmuz 1984 yılında yrrlēē giren, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 30 sayılı Karar ve buna ilişkin 84-30/1 sayılı Tebliē ile, yabancı sermaye girişleri ve kar ile benzeri gelirlerin transferindeki kısıtlayıcı hükümler kaldırılmış ve yabancı yatırımların yanında ticari faaliyetlere ilişkin işlemler de Yabancı sermaye Bařkanlıēına bırakılmıştır. Böylece, yetkinin tek bir birimde toplanarak ilgili mevzuatların buna göre düzenlenmesi saēlanmıřtır.

Karar 'da dışarıda yerleşik kişilerin; asgari 50.000 ABD Dolarlık sermaye getirmeleri kaydıyla her türlü ticari faaliyet ve yatırım yapmaları, yurtdışına hiçbir şekilde kar ve benzeri transfer talebinde bulunulmaması ve tüm masrafların yurtdışından karşılanması kaydıyla şube temsilcilik, irtibat bürosu ve benzerlerini açmaları, Türkiye'de yerleşik kişiler ile patent, lisans, know-how ve benzeri anlaşmalara girmeleri gibi konular izne baēlanmıřtır.

Burada getirilen en önemli yenilik, kar temettü ve sermaye paylarının yurtdışına transferine konulan kısıtlamaların kaldırılmasıdır. 17 ve 28 sayılı Kararlardan farklı olarak bu tür transferlerin T.C Merkez Bankasınca döviz iznine baēlanarak bankalarca bekletilmeksizin yapılacaēı öngörülmüştür. Program hedefleri arasında yer alan, garantisiz ticari borçların yabancı sermaye mevcudunu artıracak şekilde bir yapıya kavuşturulması konusunda çıkarılan, 8/176 sayılı "Garantisiz Ticari Borçların Tasfiyesi Kararı'na paralel olarak, dışarıda yerleşik kişilerin bloke edilmiş paralarının döviz olarak elde edilmiş paraları ifade etmesi halinde, tamamının yabancı ortak payı olarak kullandırılması, daēıtılmıř T.L. kazançlardan doēan bloke ise enaz %50'si kadar dövizin nakden getirilmesi kaydıyla yabancı ortak payı olarak kullandırılması imkanı getirilmiştir. 1984 yılına kadar, 1980 yılında 35, 1981'de 300, 1992'de

89, 1983'de 27 ve 1984 yılında 29 milyon dolar olmak üzere 480 milyon dolarlık yabancı sermaye girişi, garantisiz ticari borçlardan dönüştürülmüştür.¹³⁰

Yabancı doğrudan sermaye yatırımlarının teşviki amacıyla yerli ve yabancı sermayenin eşit muamele görmesini teminen vergi mevzuatında gerekli düzenlemeler yapılarak, yabancı ortağın kar payı üzerindeki %20 oranındaki stopaj sifıra indirilmiş, dar mükellef konumundaki kuruluşların da yatırım indirimi imkanından yararlanmaları sağlanmıştır. Yabancı sermayedarın hissesini satması halinde, değer artışı kazancının kur artışı nedeniyle doğacak kısmı vergiden muaf hale getirilmiş, merkezi yurtdışında bulunan kuruluşlarca ödenecek personel ücretleri gelir vergisinden muaf tutularak yabancıların Türkiye'de irtibat bürosu, temsilcilik ve benzerlerini açmaları teşvik edilmiştir. Bankacılık, sigortacılık, finansal kiralama ile ilgili mevzuatta yapılan düzenlemelerle yabancı sermaye yatırımları daha cazip hale getirilmiştir.

Yabancı sermaye yatırım imkanlarının artırılması ve bunun için daha güvenilir bir ortam yaratılması amacıyla uluslararası ikili ve çok taraflı anlaşmalara girilmesi ve uluslararası kuruluşlara üye olunması hedeflenmiştir. Bu hedefe yönelik olarak;

-OECD'nin uluslararası yatırımlar ve çok uluslu şirketlere ilişkin 1976 Kararları çerçevesinde, uluslararası yatırımlar ve çok uluslu şirketleri ilgilendiren konularda üye ülkelerin işbirliğini sağlayarak engelleri enaza indirmek amacı taşıyan Milli Muamele Enstrümanı'na ilişkin Deklarasyon'a koyulan genel çekince 1984 yılında, OECD Sermaye Hareketleri ve Görünmeyen İşlemlerin Liberasyonu kodunda yer alan genel derogasyon ise 1986 yılında kaldırılmıştır.¹³¹

1985 yılına kadar sadece Almanya ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması Yürürlükteyken, 1985 yılından itibaren A.B.D., Hollanda, Belçika-Lüksemburg, İsviçre ve Bangladeş ile imzalanan anlaşmalar yürürlüğe

¹³⁰ DPT, Foreign Investment Regulation and Application Forms, Ocak 1985, Ankara

¹³¹ Erhan Batur, "Yurtdışı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermayeden Türk Ekonomisinin Beklentileri, Politika Tedbirleri ve Günümüzdeki Konum (Uzmanlık Tezi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı), 1994, Ankara, s.42

girmiş, Avusturya ve Kuveyt ile anlaşma imzalanmış, G.Kore, Danimarka ve Malezya ile anlaşmalar parafe edilmiştir.

Çifte vergilendirmeyi önleyici ikili anlaşmalar kapsamında, 1980'lerin ilk yarısında Avusturya ve Norveç ile imzalanan anlaşmalara ek olarak, Hollanda, İngiltere, Fransa, Finlandiya, G.Kore, Ürdün, Tunus, Romanya, Pakistan, KKTC ve deniz-hava taşımacılığı ile sınırlı olarak İtalya ile imzalanan anlaşmalar yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, 1987 yılında Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözülmesi ile ilgili ICSID(International Center For Investment Disputes), ve uluslararası yatırımların ticari olmayan risklere karşı korunması alanında faaliyet gösteren ve Dünya Bankasının bir yan kuruluşu olan MIGA'ya (Multinational Investment Guarantee Agency) üye olmuştur.

1986 yılında yürürlüğe giren 86/10353 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile, önceki uygulamalardan farklı olarak, dışarıda yerleşik kişilerin ve yabancı sermayenin ifade ettiği kıymetlerin tanımı yapılarak, yabancı sermayenin iştirak ettiği yatırımların toplam sabit sermaye miktarının 50 milyon doları aşamayacağı ve sermaye paylarının %10'dan az, %49'dan fazla olamayacağına ilişkin hükümler kaldırılmıştır. Yabancı sermaye miktarı 50 milyon ABD Dolarını aşmayan yatırım ve ticari faaliyetlere izin verilmesi ve teşvik araçlarından yaralandırma yetkisi D.P.T'nin bağlı bulunduğu Bakanlığın bünyesine alınmış, bu miktarı aşan yatırımlar ise Bakanlar Kurulu Kararı'na bırakılmıştır.

Genel esas olarak; "Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların Türkiye'de yatırım yapmaları, ticari faaliyette bulunmaları, hisse almaları, şube açmaları, ortaklığa katılmaları ve irtibat bürosu açmaları,

-Ülkenin iktisadi kalkınmasına yararlı olması,

-Türk özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet alanında çalışması,

-Tekel veya özel imtiyaz ifade etmemesi kaydıyla serbesttir." Hükümü getirilerek, sektörel kısıtlamalar kaldırılmıştır.

1990 ve 1993 DÖNEMİ YABANCI SERMAYE POLİTİKA TEDBİRLERİ

“ Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabette açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortama yükseltmek.” VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın temel hedefini ortaya koyan bu cümle, büyümenin özel kesimin dinamizminden azami ölçüde faydalanılarak gerçekleştirilebileceğinin ve uluslararası entegrasyona imkan verecek bir ekonomik yapı içerisinde uluslararası yabancı sermayeye verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır.¹³²

Yabancı sermaye politikası konusunda mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edilmesi, mevzuatın yabancı sermaye hareketlerini en geniş anlamıyla kapsayacak şekilde geliştirilerek güncelleştirilmesi, yabancı sermayenin menkul kıymetlere yatırımın temin ve teşviki yönündeki düzenlemelere devam edileceği, önemli altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi için yap-işlet-devret gibi uygun finansman teknikleri çerçevesinde yabancı sermaye katkısından azami ölçüde yararlanılması, özelleştirme ve serbest bölge uygulamalarına, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Çifte vergilendirmeyi Önleme gibi ikili anlaşmaların sürdürülmesi, Patent haklarının korunması ile ilgili mevzuatta yabancı sermayenin teşviki doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür. Ayrıca, yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin ve yatırım yapacak müteşebbislerin dünya piyasalarında daha güçlü hale getirilmesi için verilen teşviklerin devam ettirilerek gerekli düzenlemelerin yapılması, öngörülen politika tedbirleri arasındadır. Bu dönemde, yabancı sermaye girişini yıllar itibariyle artan bir gelişmeyle toplam 5550 milyon dolara ulaşması hedeflenmiştir.

4.3.1992 tarih, 92/2789 sayılı Kararnameye istinaden 20.3.1992 tarihinde yürürlüğe giren Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile, yabancı sermayeli teşebbüslerin, aynı sahada faaliyet gösteren yerli teşebbüslerle her bakımdan eşit muamele göreceği hükmü getirilerek, 1976 OECD Deklerasyonu’nunda ve Sermaye Hareketlerinin Liberalizasyonu Kodu’nun 1. maddesinde yeralan milli muamele ilkesini ekonomi geneline yayarak, yabancı sermaye yatırımları için

¹³² Erhan Batur, “Yurtdışı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermayeden Türk Ekonomisinin Beklentileri, Politika Tedbirleri ve Günümüzdeki Konum(Uzmanlık Tezi), 1994, s.44

daha elverişli bir ortam yaratılmıştır. Ayrıca, yabancı sermayeli teşebbüsün kuruluş ve işletme aşamasında ihtiyaç duyacağı yabancı personelin istihdamı Hazine ve Dış ticaret Müsteşarlığının belirleyeceği esaslar dahilinde serbest bırakılmıştır.

Buna ilave olarak, yabancı sermayeli teşebbüsün tasfiyesi veya yabancı ortak hisselerinin satışı halinde payına isabet eden net gelirin, vergi ve benzeri yükümlülükler düşüldükten sonra bankalar kanalıyla transferi serbest hale getirilmiştir.

Menkul kıymetlere yatırım ile ilgili olarak ise, 32 sayılı Karar'ın incelendiği kısımda değinilen, dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de her türlü menkul kıymet alım satımının serbest olduğu, ancak, hissesi alınan şirketin kontrolünü almak veya yönetimine müdahale edilmek istenmesi halinde 6224 sayılı Kanun'a göre tescil edilmesi gereği konusundaki hükme atıfta bulunularak, "Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların Türkiye'deki şirketlerin hisselerini alış ve satışları ile yabancı sermayeli kuruluşların tasfiye işlemlerinin Müsteşarlıkça incelenerek sonuçlandırılacağı, ancak, Kambiyo Mevzuatı'nın Türk menkul kıymetlerinin dışarıda yerleşik kişilerce alım satımına dair hükümlere göre satın alınan hisselerin 6224 sayılı Kanun'a göre tescil edilmedikçe Yabancı Sermaye Çerçeve Karar'ı kapsamı dışında kalacağı" hükme bağlanarak konuya açıklık getirilmiştir.

Yabancı sermaye izinlerinde Müsteşarlığın iznine tabi üst limit 150 milyon ABD Dolarına çıkartılmıştır. Ayrıca, Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu'nda biriken paraların binde beşi, demirbaş alımları dahil olmak üzere yabancı sermayenin promosyon ve tanıtım giderlerinin finansmanına ayrılmıştır.

Mevcut Yabancı sermaye politikasının genel esasları ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

¹³³Her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik yabancı sermaye yatırım ve faaliyetleri;

-Ülkemizin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması,

¹³³ Erhan Batur, a.g.e, s.51

- Yatırım veya faaliyetin Türk özel sektörüne açık bir sahada olması
- Tekel veya özel imtiyaz teşkil etmemesi,
- İşin gerektirdiği sermayenin (50.000 ABD Dolarından az olmamak üzere) getirilmesi,

kaydıyla serbesttir. Bu konuda uygulama esaslarına bakıldığında, yabancı sermayenin ulusal ekonomiye katkılarının değerlendirilmesinde;

- Yaratılacak katma değerle milli gelirin artışına,
- İstihdamın artırılmasına,
- Getirilecek yabancı sermaye ve yapılacak ihracatla döviz gelirlerinin artırılmasına,

- Ülkemize ileri üretim ve yönetim tekniklerinin getirilmesine,

Ülkemiz ekonomisinin dışarıya açılması ve uluslararası ekonomilerle entegrasyonuna, katkıda bulunması, yabancı sermaye yatırımlarından beklenen ekonomik faydaların başında gelmektedir.

GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNDE YABANCI SERMAYE VE BEKLENTİLERİ

İki veya daha fazla ülke arasında gümrük tarifelerinin olmadığı, fakat bu ülkeler dışındaki ülkelere ortak gümrük tarifesinin uygulanmasına gümrük birliği denmektedir. Gümrük Birliği uluslar arası iktisadi bütünleşme hareketlerinin bir aşamasıdır. Buna karşılık serbest ticari bölgeleri dışındaki ülkeler ortak gümrük tarifesi uygulamazlar, bir ortak pazarda ise gümrük birliğine ek olarak üretim faktörlerinin serbest dolaşımı söz konusudur.¹³⁴

Türkiye'nin gümrük birliğine girmesi ile yabancı sermaye girişinde önemli artış olacağı beklentisi mevcuttur. Ancak bu beklentinin gerçekleşmesi çeşitli koşullara bağlıdır, otomatik değildir. Bu beklentinin arkasında Türkiye'de AB üyesi ülkelere oranla daha büyük sayılabilecek işgücü ve diğer maliyetlerinin yanı sıra, Türkiye'nin Ortadoğu ve Orta Asya pazarlarına yakınlığının ulaştırma maliyetlerini önemli ölçüde düşürmesi ve çeşitli malların bu pazarlara doğrudan

¹³⁴ Cengiz Bahçekapılı, "Türkiye Açısından AB ile Gümrük Birliği Sürecinin İrdelenmesi" İktisat Araştırmaları Dergisi, 1 Mart 1996

AB üyesi ülkelerden sevki yerine Türkiye'ni üretim ve ihraç merkezi gibi kullanılarak karlılık ve rekabet gücünün artırılması hedefi bulunmaktadır.¹³⁵

1 Ocak 1996 günü başlayan gümrük birliği değişik kesimlerden pek çok değerlendirmeyi de beraberinde getirmiştir. Farklı yaklaşımlara sahip tüm kesimler ise, bir konu üzerinde birleşiyorlar. Gümrük birliğiyle birlikte Türkiye'ye yabancı sermaye akacak üstelik bu kesimler, konu üzerinde fikir birliğinde olmasına rağmen, sonuçları üzerinde değiller. Kimi, yabancı yatırımların gelmemesine son derece pozitif bakıyor, kimi ise, bunun hiçte iyi olmayacağını düşünüyor.

Gümrük birliğine girmekle Türkiye'nin çok müsait bir zemin yakaladığı doğrudur. Ancak, çok müsait zemin yakalamak ile yabancı yatırımların akışını birbirinden çok farklı şeylerdir. Gümrük birliği Türkiye'nin önüne çok istisnai fırsatlar getirmektedir. Ancak bu fırsatların Türkiye tarafından kullanılabilmesi için gümrük birliğine girmek yeterli değildir. Dolayısıyla, Türkiye üzerine düşenleri eksiksiz biçimde yapmazsa yabancı yatırımlar akmayacaktır¹³⁶.

Gümrük birliğine girmekle Türkiye bazı yasal düzenlemeleri de gerçekleştirmiştir. Bu yasal düzenlemeler mevzuatın uyumlaştırılması çalışmalarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu çıkarılan kanunlardan en önemlisi "patent kanunu"dur. Patent kanunu yabancı yatırımcılar için olduğu gibi yerli yatırımlar içinde önemli bir düzenleme olmuştur. Bu sayede firmalar piyasada ürünlerini koruma güvencesine kavuşmuştur. Patent kanunu çıkmadan önce yabancı yatırımcılar Türkiye'de AR-GE merkezi kuramıyordu. GB'den sonra bir çok sahada AR-GE merkezleri kurulacaktır.

Gümrük birliği sonrası yabancı sermayenin önemli kaynakları ise ABD, Pasifik ülkeleri ve özellikle Japonya olacaktır. Japonya'nın gümrük birliğinden sonra Türkiye'ye daha fazla ilgi duymasının sebebi Japonya'nın otomotiv sektörüne kapatılan Avrupa kapılarını Türkiye üzerinden aşmaktır. Japonlar Türkiye'de fabrika kurup otomobil üreterek Avrupa gümrük birliği içerisinde üretim gerçekleştirmiş olacaklardır.

¹³⁵ Çiğdem Tüzün, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Panoraması ve Gümrük Birliği ile Birlikte Yaşanacak Gelişmeler", Forum, Şubat 1996, s.23

¹³⁶ Abdurrahman Arıman, "Gümrük Birliği ve Yabancı Sermaye" Genç Ekonomi, 1996/9, s.15

Yabancı yatırımcılar uzun bir süredir Türkiye'nin hangi blokta yer aldığını bir türlü kestiremiyorlar ve kararsız kalıyorlardı. Türkiye hem Avrupa hem Ortadoğu ülkesi olduğu için yabancı yatırımlar için oturmuş bir kimliğe sahip değildi. Gümrük birliğiyle birlikte Türkiye'nin hangi blokta ve nereye gittiği daha açık görüleceği için yabancı yatırımcılar kara alma sürecinde daha rahat davranacaklardır.

Türkiye'nin GB'ne resmen girmesinden önce Avrupalı yatırımcıların Türkiye'deki yatırım durumları şöyle;

Avrupa birliği üyesi 15 ülke, 72 yıl içerisinde Türkiye'de 30 trilyon liralık yatırım gerçekleştirdi.

Türkiye'de AB kökenli 1.447 şirket faaliyet gösteriyor bu şirketlerin Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'ye yaptıkları yatırım tutarı 29 trilyon 697 milyar lirayı buluyor. Bu miktar Türkiye'deki 49 trilyon 523 milyar liralık yabancı sermayenin yüzde 59.97'sini oluşturuyor.

AB-Türk ortaklığıyla kurulan 1044 şirketin toplam sermayesi 56 trilyon 40 milyar lira AB ülkelerinin ortak oldukları şirketlerdeki sermayenin ortalama yüzde 52.65'ini getirdikleri gözleniyor.

Türkiye'yi en çok tercih eden ülke Hollanda 154 Hollanda şirketi Türkiye'de 11 trilyon 188 milyar liralık yatırım yaptı.

Türkiye'de en az yatırım yapan AB ülkesi ise Portekiz 2 Portekiz şirketinin Türkiye'deki yatırımı 2 milyar 802 milyon liradır.

Fransızların İstanbul yakınlarında kuracağı uydu-kent projesi yabancı sermaye açısından önemli bir gelişme olmuştur. Bu projenin getireceği toplam yabancı sermaye 10 milyar dolar. Bu miktarın 2.5 milyar doları Fransızların öz sermayesinden 5 milyar doları ise dış kaynaktan sağlanacak.

1954 yılından bu yana Türkiye'ye giren toplam yabancı sermayenin 10 milyar dolar olduğu düşünülürse bu projenin Türkiye açısından ve yabancı sermaye açısından ne kadar önemli olduğu görülür. Gümrük birliğine rağmen 1.2 milyar dolarlık yabancı sermaye izni verilen 1996 yılı, bu projeyle 4.4 milyar dolarla sürpriz yaparak bir rekor kırmıştır.

1996 yılı gümrük birliğinin ilk yılı olması açısından önemlidir. Yabancı sermaye yatırımlarının gümrük birliğiyle nasıl bir seyir izleyeceği merak konusu

olmuştur. Genel kanaat gümrük birliğiyle birlikte yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar olacağı yönündeydi. Ancak beklenen olmadı ve 1996'nın son ayında Fransızlara verilen 2.5 milyar dolarlık olağan dışı izni saymazsak bu yıl verilen izinler 1.2 milyar dolar civarında gerçekleşti. Bu ise GB'nin ardından beklenmeyen bir durumdu.

1996'nın ilk altı ayında verilen izinlerde 1995'e göre %40'lık bir gerileme gözlenmiştir. Sebepler üzerinde yapılan araştırmalarda özellikle iki nokta üzerinde durulmaktadır.

-Gümrük duvarlarının sıfırlanmasıyla yabancı yatırımcının Türkiye'deki yatırım yapmasına gerek kalmadı.

-Siyasi istikrarsızlık, zaten tedirgin ve isteksiz olan yabancı sermayeyi tamamı ile uzaklaştırdı.

Yabancı sermayenin gerilemesinden doğan açığı, yabancı şirketlerle ortaklık kurarak kapatmaya çalışan Türk özel sektörü ise bastırılmış kur, yüksek enflasyon ve bunlara bağlı olarak sürekli eriyen öz kaynak sorunlarıyla karşı karşıya bulunuyor.

Ancak 1996 yılının yabancı sermaye açısından sönük geçmesinin asıl neden gümrük birliğinden ziyade Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlıktan kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü bu yılda genel seçimlerden sonra uzun süre kurulamayan hükümet yüzünden çıkan hükümet krizleri ve sonrasında kurulan yeni hükümete duyulan güvensizlik ve süregelen darbe tartışmaları yaşanmıştır.

Nitekim 1996 yılı rakamları Cumhuriyet tarihinin en yüksek rakamına (3.837 milyon dolar) ulaşmıştır.

Bu rakam 1995'e göre %30'luk bir artış gösteriyor. Fakat resmi rakamlar, gümrük birliğinin etkisinin aslında daha büyük olduğunu, çünkü 1995'te verilen izinlerin 1 milyar 81 milyon dolarının da gümrük birliği kesinleştikten sonra verildiğinde dikkat çekilmektedir.

1996 yılında izin verilen yabancı sermayenin %84.6'sı 9 AB ülkesine (büyüklük sırasıyla Fransa, Hollanda, Almanya, İngiltere, Belçika, İtalya, İsveç, Avusturya ve Danimarka) ait bulunuyor. Bu dokuz AB ülkesi toplam 3 milyar 247 milyon dolarlık izin almışlardır.

Yabancı sermaye 1997'ye de hızlı girmiştir. 1997 Ocak ayı izinleri 1996'nın aynı ayına göre %68 oranında bir artış göstererek 195 milyon dolar olmuştur.

3.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Konusunda Türkiye'nin Güçlü Ve Zayıf Yönleri

Türkiye'nin rakip ülkelere göre üstünlükleri ve zayıf yönleri gerek yurt içinde gerekse yurt dışında farklı kurumlarca yürütülen birçok çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmaların birçoğunda coğrafi konumu, eğitilmiş ve gelişmiş ülkelere oranla ucuz işgücünün varlığı, genç ve dinamik nüfusu, çalışabilir nüfusun toplam nüfus içindeki payının yüksekliği, iç pazarının büyüklüğü, doğal kaynaklara yakınlığı, dışa açıklığı gibi birçok faktör açısından Türkiye'nin üstünlüklerinden, ekonomik altyapıdaki yetersizlikler, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, nüfus artış hızının yüksekliği, gelir dağılımındaki dengesizlik, fiziki altyapıdaki yetersizlik, komşularıyla ilişkileri, çağdaş demokrasi anlayışındaki eksiklikler, yetersiz teknolojik düzey gibi faktörler açısından da zayıf yönlerinden söz edilmiştir.¹³⁷

Türkiye'nin yabancı sermayenin yatırımları açısından sahip olduğu en önemli iki sorun ekonomik ve siyasi istikrarsızlıktır. Ekonomik istikrarsızlık kendini enflasyon, dış ticaret açığı, dış borç ve piyasalardaki belirsizlik olarak gösterirken, siyasi istikrarsızlık ise sürekli değişen hükümetler, koalisyonu zayıf hükümetler, demokratik yaşamı sekteye uğratan askeri darbeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında terör olaylarının doğurduğu siyasi ve toplumsal huzursuzlukta önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarının ülkemizin cazip bir yatırım ülkesi olmasına karşın diğer ülkelerde daha yoğun olmasının sebebini iki ana başlık altında izah etmek mümkündür.

-Diğer ülkeler mümkün olan en ileri düzeyde istikrarı sağlıyorlar.

¹³⁷ Türkiye Genç İşadamları Derneği, s.66

-Yabancı yatırımcıya olağanüstü teşvikler sağlayarak üstelik bunları günlük geçici uygulamalarla değil, yatırımcıya güven veren kalıcı ve tutarlı bir biçimde sağlayarak.

Tablo 20 Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
İnsan Kaynakları: Genç Nüfus Eğitilmiş Yönetici Deneyimli Sanayici Ortaklığa olumlu yaklaşan dinamik girişimci Ucuz ve verimli işgücü İç Pazarın Yapısı: Sürekli büyüyen tüketici kitlesi Sosyal yaşantı Alım gücü Coğrafi Konum: Orta Doğu, Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne hakim stratejik konum Yasal Altyapı: Yabancı sermayeyi teşvik kanunu Yabancı sermaye çerçeve kararı Patent haklarının korunması yasası Tüketicinin korunması yasası Rekabetin korunması yasası Markaların korunması hakkında KHK Fiziki Altyapı: Organize sanayi bölgeleri Ulaşım ağı Hammadde temini kolaylığı Doğal Kaynakların fazlalığı İzlenen Ekonomik Politikaları: Uygulanan serbest piyasa ekonomisi Yabancı sermayeye uygulanan teşvikler Yatırım maliyetlerinin düşüklüğü Uygun rekabet ortamı	Siyasi İstikrar: Sık değişen hükümler ve istikrarsız koalisyonlar Demokrasi: Batı standartlarında demokratik kurum ve kuruluşların yerleşmemiş olması Terör Ekonomik Göstergeler: Yüksek Enflasyon Dış ticaret açığı İç ve dış borç politikalarının yetersizliği Bütçe açığı Kredi Maliyetlerinin Yüksekliği Türkiye'ye ve Türk İşletmelerine Duyulan Güven: Uluslar arası anlaşmalara uyulmaması Yönetimlerin vaatlerini gerçekleştirmemesi Geçmişte taahhütlerini yerine getirmeyen, olumsuz imaj bırakan Türk firmaları Kurumsal Altyapı: Gerçekleştirilemeyen özelleştirme Sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması Geleceğe yönelik enerji politikalarının bulunmaması Sık değişen mevzuat Bürokrasinin yıldırıcılığı Komşularla İlişkiler: Çeşitli gerekçelerle gündeme gelen tartışmalar

Kaynak: Türkiye Genç İşadamları Derneği, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen sorunlarına Yaklaşımlar: XVI - Yabancı Sermaye Mayıs 1996 sayfa 65

Türkiye'nin hem istikrardan uzak görüntüsü, hem de yabancı yatırımcılara yerli yatırımcıya verdiği ötesinde herhangi bir teşvik tedbirini sunamaması diğer ülkelere oranla daha az yabancı sermayeye sahip olmasına neden olmaktadır. Ayrıca yabancı yatırımcılar Türkiye'deki maddi istikrarsızlık yanında hükümetlere taahhütlerini yerine getirme konusunda ek titiz olmayan yönetimler olarak bakmaktadır. Yabancı yatırımcıların gözünde sahip olunan imajla Türkiye yatırım yapılması açısından güvensiz bir ülke olma konumuna gelmektedir.

Ayrıca yabancıların gözünde Türkiye, istikrarsızlığı yaratan nedenlerin üzerine gidemeyen bir görüntü arz etmektedir.

Türkiye politik nedenlerle toplayamadığı vergiyi büyük ölçüde sabit gelirden enflasyon yoluyla tahsil eden, enflasyon ve işsizlik konusunda ciddi tedbir almayan, yine siyasi nedenlerle bütçe açıklarını kapama, ödemeler dengesini düzeltme konusunda mesafe alamayan, vergi reformu ve özelleştirme gibi yapısal reformların yapılmadığı bir ülke durumundadır. Bunun yanında mevzuatın son derece liberal olmasına rağmen meydana gelen sürekli değişiklikler, son zamana kadar düzeltilememiş koordinasyon eksikliği ve yetki dağınıklığı ile hükümetlerin yanlış uygulama ve olumsuz politika ve tavırları yabancı sermaye önünde önemli engeller olarak ortaya çıkmıştır.

Bütün bu olumsuz gelişmeler Türkiye'nin mevcut yapısına duyulan güveni ortadan kaldırdığı gibi, bu ülkelerle rekabetinde yabancıların tercihlerini daha istikrarlı bir yapıya sahip olan diğer ülkelere yana kullanmalarını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Yabancı sermayenin gelmemesini ekonomik ve siyasi istikrara bağlarsak Türkiye kısa vadede yabancı sermaye konusunda yeterli seviyeye ulaşamayacaktır. Çünkü ekonomik ve siyasi istikrar uzun vadede belli bir süreyi kapsayan konulardır. Ancak şunu da göz önünde bulundurmakta fayda vardır ki siyasi istikrarın ve sonrası ekonomik istikrarın bozulabileceği ancak yüksek Pazar potansiyeline sahip Çin, Endonezya gibi ülkeler yoğun biçimde yabancı sermaye çekebilmektedirler.

YASED'in yapmış olduğu çalışmalar da direkt yabancı sermaye yatırımları önündeki iki büyük engel dışındakilerin rahatlıkla çözülebileceğı söylenmektedir.

Bu iki önemli sorun ise yüksek enflasyon ve bu sorundan kaynaklanan kredi maliyetlerinin yüksekliğı yanında ikinci sorun olan terörist eylemlerdir. Yasal altyapıya ilişkin sorunlardan bazıları ise, gümrük birliğı sürecinde mevzuatın uyumlaştırılması çalışmalarda giderilmiştir. Yerli ve yabancı yatırımcıları olumsuz etkileyen bu sorunlar, haksız rekabet, fikri hakların ve markaların haksız kullanımı, tüketicinin üreticiler karşısında ezilen haklarıdır.

Bu sorunlar çıkarılan kanun ve kararnamelerle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bunların dışındaki sorunlar ise, yönetim anlayışından kaynaklanmakta ve yönetimin ciddi politikaları ve sağlam uygulamalar ile kısa vadede çözümlenmesi mümkün görünmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğı ucuz işgücü, gelişmeye elverişli pazarların varlığı Türkiye'nin uzun yıllardan beri yabancı yatırımcıların gündeminde kalmasını sağlamıştır. Türkiye ayrıca konumu itibariyle BDT ve diğer komşu ülkeler ile batı ülkeleri ile dış ticaret hacmi sürekli gelişmektedir.¹³⁸

Türkiye'nin gümrük birliğine girmesi ile yabancı yatırımlar açısından önemli bir etki yaratmaktadır. Bilhassa Avrupalı ve ABD'li yatırımcılar bu durumda daha fazla yatırıma girişmektedirler. Bunun yanında Japonya, Kore gibi Uzakdoğı ülkeleri GB sürecinde Avrupa'ya girmenin en iyi yolunun Türkiye'de yatırım yapmak olduğunu görmekte ve bu yönde yatırımlarını artırmaktadırlar.

Türkiye'nin yabancı sermaye mevzuatı açısından da avantajları mevcuttur. Türkiye liberal görünümlü yabancı sermaye kanununu 1954 yılında çıkararak çoğı ülkeden daha önde hareket etmiştir. Daha sonra yayınlanan çerçeve kararnameler ve düzenlemelerle bu liberal görünüm daha da pekiştirilmiştir.

16 Avrupa ülkesinde 46 ana şirketin başkanından oluşan The European Round Table of Industrialist (ETR) raporunda, Türkiye'nin yabancı sermaye

¹³⁸ Kubilay Atasayar, "Yabancı Sermaye İstikrar Arar" İşveren Sayı:5, Şubat 1995, s.8

mevzuatı ve potansiyeli övülürken, OECD ülkelerinden daha fazla özgürlük veren ülke klasmanında gösterilmiştir. ETR'nin 28 ülkeyi yabancı sermayenin gözüyle değerlendirdiği raporunda Türkiye, son 3 yılda hızla dışa açılma gösteren ülkeler arasında gösterilirken mevcut durumu itibariyle "oldukça açık" olarak değerlendirildi.¹³⁹

Bunun yanında Amerika'nın 21 yüzyılın en büyük gelişmekte olan 10 pazarı içinde Türkiye'nin yer alması ve bu on ülke içinde Çin ile Türkiye'nin asıl önemli iki ülke olarak gösterilmesi yabancı sermaye açısından Türkiye'ni gelecekte nedenli önemli bir konumda olacağını ve potansiyelini göstermektedir.

Türkiye bulunduğu konum açısından Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu'ya yakınlığından dolayı 1 milyar nüfusa sahip bir pazarın içinde ve ortasında olduğu gibi pazarın iç yapısı itibariyle dünyanın en büyük 15-16. pazarıdır. 5 bin dolar kişi başına satın alma paritesi ve 60 milyon nüfusuyla kendi başına önemli bir pazarı temsil etmektedir.

İnsan kaynakları açısından Türkiye dünyanın en ileri ülkeleri arasında kabul ediliyor. Eğitilmiş uzman yöneticisi ve eğitime yatkın işçi sınıfı, dinamik bir müteşebbis kitlesi ile Türkiye yabancı yatırımcılar açısından insan gücünü yeterince ve istenilen ölçüde karşılayacak potansiyele sahiptir.¹⁴⁰

3.3. Kısa Ve Uzun Vadede Ulaşılmak İstenen Amaçlar Ve Hedefler

Liberalleşme politikaları, uluslararası sermaye hareketlerine getirilen serbestlik, özelleştirme uygulamaları, şirket birleşme ve satın alımları (cross-border mergers and acquisitions), uygun uluslararası ortam, haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, sözleşmelerin güvence altına alınması, millileştirme risklerinin azaltılması gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımları artırmaktadır. Bölgesel entegrasyonlar da yabancı yatırım akımlarındaki artışı destekleyen diğer bir faktör olmaktadır.

¹³⁹ Dünya, "Türkiye'nin Yabancı Sermaye Potansiyeline Övgü", 27.01.1997

¹⁴⁰ Abdurrahman Arıman, "Türkiye'de Yabancı Yatırımlar" İşveren, Sayı:5 Şubat 1997, s.10

Küreselleşme ve gelişen ekonomilerde liberalleşme faaliyetleri 1990'larda yabancı yatırım akımlarında önemli miktarda artışa neden olmuştur. 1990-1998 döneminde gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırım akımları altı kattan fazla artmıştır.¹⁴¹ 1991-1997 döneminde gelişmekte olan ülkelerin dünya doğrudan yabancı yatırım akımları içindeki payı, dünya ithalat ve ihracatı içindeki payını aşmıştır. Buna göre, gelişmekte olan ülkeler, dünya ticaretinden ziyade doğrudan yabancı yatırım akımları içinde önemli rol oynamaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelere giden doğrudan yabancı yatırımın yüzde 70'i orta gelir düzeyindeki 10 ülkeye (sıraya Çin, Brezilya, Meksika, Arjantin, Polonya, Şili, Malezya, Venezuela, Rusya ve Tayland) gitmektedir. Çin piyasasının büyüklüğü ve ekonomisinin giderek artan açılımı ile ilk sırada yer almaktadır. Diğerleri (Malezya, Tayland, Şili) 1980'lerdeki güçlü ekonomik performansları ve politikaları ile yabancı yatırımları çekmişlerdir. Örneğin Yabancı Yatırım/GSYİH oranı Malezya'da 1986-1987 de yüzde 2 iken, 1991-1996 da yüzde 7'ye yükselmiştir. Şili'de yabancı yatırım 1990'ların başında 1 milyar dolar iken, 1998'de 5 milyar dolara yükselmiştir.

Türkiye, 1998 yılında ulaşmış olduğu 976 milyon dolar yabancı yatırım (net fiili giriş) ile gelişmekte olan ülkelere giden yabancı yatırım akımlarından sadece binde 5 oranında pay almaktadır. Bu pay, Çin için yüzde 27.4, Brezilya için yüzde 17.3, Meksika için yüzde 6.2 Tayland için yüzde 4.2 ve Arjantin için yüzde 3.4'dür.¹⁴²

Yabancı yatırım girişlerinin GSYİH'ya ve yabancı yatırım girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranlarına bakıldığında da Türkiye'nin bu alanda rekabette olduğu ülkelerin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Yabancı yatırım girişlerinin GSYİH'ya oranı 1997 yılında Türkiye için binde 3.0 iken bu oran Çin için yüzde 23.5 Brezilya için yüzde 15.9 Meksika için yüzde 12.5, Arjantin için yüzde 12.3, Şili için yüzde 33.3 ve Malezya için ise yüzde 38.1 dir. Yabancı yatırım girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranı ise 1997 yılında Türkiye için binde 9 iken, bu oran Çin için yüzde 14.3, Brezilya için yüzde 11.9,

¹⁴¹ The World Bank 1999, s.48

¹⁴² UNCTAD 1999, ss.:477-481

Meksika için yüzde 16.3, Arjantin için yüzde 12.7, Şili için yüzde 27.9 ve Venezuela için yüzde 34.47'dür.¹⁴³

UNCTAD tarafından yapılan "uluslararasılaşma endeksi" (transnationality index) tahminlerine göre (1996), yabancı yatırımları alan ülkeler arasında Türkiye yüzde 5'in altında kalarak son sıralarda yer almaktadır.¹⁴⁴

ABD tarafından 1994 yılında 2000'li yıllar için geliştirilen "Yükselen 10 Büyük Pazar" stratejisinde Türkiye, Çin'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bu stratejiye göre Türkiye'nin 1998 yılında 45 milyar dolar yatırım çeken Çin'in gerisinde, 29 milyar dolar çeken Brezilya'nın önünde olması gerekmektedir. Yani, Türkiye'nin yılda 30 ila 50 milyar dolar arasında bir tutarı yabancı yatırım olarak çekmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin yakını gelecekte dünyanın en önemli 8-10 pazarından biri olacağı tahmin edilmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'ne göre, Türkiye dünya ticaretinde en dinamik 20 ülkeden biridir. OECD tahminlerine göre, Türkiye'de kişi başına satın alma gücü paritesi 6300 dolar olarak tahmin edilmektedir. 1996-1998 döneminde GSMH ortalama artış hızı yüzde 6.4'dür. Türkiye, yaklaşık 65 milyon nüfusu, artan satın alma gücü ile büyüyen dinamik bir Pazar konumundadır.

Coğrafi açıdan Doğu Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu'nun merkezinde ve bu pazarlarla ilişki içersinde, stratejik bir konuma sahip olan Türkiye, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğini gerçekleştirmiş ve AB'ye aday ülke olarak ilan edilmiştir. Bunun yanı sıra Türk Cumhuriyetleri ve Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkileri Türkiye'nin Pazar potansiyelini artıran unsurlardır.

Büyük Pazar olanaklarına ilave olarak eğitilmiş ve nitelikli insan gücüne sahip olması, alt yapısındaki hızlı gelişmeler, hemen tüm çok taraflı anlaşmalara katılmış olması, 60 dolayında ülke ile yatırımların korunması ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması imzalamış ve dünyanın en liberal yabancı yatırım mevzuatına sahip ülkelerinden birisi olması, Türkiye'nin uluslararası platformda avantajları olmaktadır. Ancak, Türkiye'nin sahip olduğu

¹⁴³ UNCTAD 1999, ss: 513-524

¹⁴⁴ UNCTAD 1999, s.17

bu potansiyel ve avantajlara rağmen çektiği yabancı yatırımlar hedeflenenin çok altında kalmıştır. Öngörülen yıllık 25-30 milyar dolar yabancı yatırıma ulaşmak için öncelikle ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması gerekmektedir.

Birçok gelişmekte olan ülkede ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlarda artış için, yapısal ve kurumsal reformlar başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Sadece teşvik tedbirlerine başvurmak yeterli olmamaktadır. Bu çerçevede Türkiye, enflasyonun aşağı çekilmesi, istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması, kamu açıklarının düşürülerek kamunun mali piyasalar üzerindeki baskısının azaltılması ve makroekonomik istikrarı kalıcı kılabacak yapısal reformların hayata geçirilmesine yönelik olarak uygulayacağı kararlı politikalar sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlar bakımından cazip bir merkez haline gelebilecektir.

Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliğini gerçekleştirmiş olması ve 1999 yılı sonunda tam üyelik için aday ülke olarak kabul edilmesi, önümüzdeki dönemde hem bu sürecin hızlandırılması hem de yeni yabancı yatırımların Türkiye'ye yönelmesi açısından önemli bir faktör olacaktır. Bu yönde en önemli örnek Meksika'dır. Meksika'ya giden yabancı yatırımlar, 1995-1998 döneminde ortalama 10.5 milyar dolardır. Bu ülkeye giden yabancı yatırımların önemli bir kısmı, Meksika'nın NAFTA üyeliği sayesinde Kuzey Amerika pazarını hedef alarak imalat sanayi üretimine yönelmektedir.¹⁴⁵

Diğer bir örnek, Latin Amerika ülkelerinin (Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay) kurduğu Güney Amerika Ortak Pazarı'dır.(Southern Common Market-MERCOSUR). Yükselen ekonomilerin krize girdiği 1998 yılında Latin Amerika ve Karayip bölgesine yönelik yabancı yatırım akımları, bir önceki yıla göre yüzde 5 oranında artarak 72 milyar dolara ulaşmıştır. MERCOSUR ülkeleri, bu akımın yarısını almaktadır.

Sadece Brezilya 29 milyar dolarla bu bölgeye yönelik akımın yüzde 40'ını almaktadır. Bu ülkeyi toplam içindeki yüzde 14 payı ile Meksika izlemektedir. Arjantin, Şili ve Venezuela toplam içinde yüzde 5-8 paya sahiptirler.¹⁴⁶

¹⁴⁵ UNCTAD 1999, s.62

¹⁴⁶ UNCTAD 1999, s.61

Gözardı edilmemesi gereken diğer bir hususta, serbest bölgelerin yabancı yatırım girişini özendirmesidir. Örneğin ASEAN'a üye ülkeler, 1998 yılında ASEAN Yatırım Alanını kurmak üzere anlaşma yapmışlar, ASEAN Serbest Ticaret Bölgesini kurmak için de çalışmalarını hızlandırmışlardır.¹⁴⁷

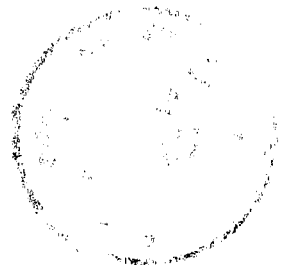
Gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme uygulamaları, doğrudan yabancı yatırımları çekmek açısından önemli bir araç olarak kullanılmakta ve bu alanda başarılı sonuçlar alınmaktadır.

Özelleştirmenin gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı yatırım akımlarına katkısı 1997 yılında 21.1 milyar dolar ile toplam yabancı yatırımın yüzde 13'ünü oluşturmaktadır.¹⁴⁸ 1997'de Avrupa ve Orta Asya'nın özelleştirme yoluyla çektiği doğrudan yabancı yatırım 6.9 milyar dolar olup bu miktar bölgeye giden yabancı yatırımın yüzde 31'ini oluşturmaktadır. Özelleştirme yoluyla gelen yabancı yatırımlar, 1997 yılında Latin Amerika için 11.4 milyar dolar ile bu bölgeye giden toplam yabancı yatırımın yüzde 19'unu oluşturmaktadır. 1998 yılında Brezilya'ya giden yabancı yatırımın yüzde 25'i telekomünikasyon ve petrol alanlarında yapılan özelleştirmelerden kaynaklanmaktadır. Arjantin pazarının MERCOSUR'a açılmasının yanında, özellikle özelleştirme uygulamaları, bankacılık, telekom ve medya alanında faaliyet gösteren özel şirketlerin yabancılar tarafından satın alınması yabancı yatırım akımlarındaki artışın (1994-1997 ortalaması olan 6 milyar dolar) önemli bir kısmını açıklamaktadır. Kolombiya ve Venezuela'da ise, petrol ve doğal gazı yönelen önemli miktardaki yabancı yatırım, son yıllarda hizmetler sektöründeki özelleştirme uygulamaları ile desteklenmiştir. Doğu Avrupa bölgesinde ise Polonya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya'da telekomünikasyon şirketlerinin özelleştirmesi önemli miktarda kaynak yaratmıştır.¹⁴⁹ Türkiye'nin özelleştirme uygulamalarında göstereceği performans ile enerji ve diğer altyapı yatırımlarında Yap-İşlet-Devret, modellerinin gerçekleştirilmesi yabancı yatırımların artmasına önemli katkıda bulunacaktır.

¹⁴⁷ UNCTAD 1999, s.54

¹⁴⁸ The World Bank 1999, s.48

¹⁴⁹ The World Bank 1999, s.57

Şirket birleşme ve satın alımları, 1990'larda gelişmekte olan ülkelere yönelen yabancı yatırımlarda önem kazanmaya başlamıştır. 1997 yılında bu faaliyetlerin net yabancı yatırım akımına oranı, gelişmekte olan ülkeler için yüzde 28'e yükselmiştir.

Finansal krizden önemli ölçüde etkilenen Uzak Doğu Asya ülkelerinde şirket birleşmeleri ve satın alımları, 1996 yılında 1.1 milyar dolar iken, 1997 yılında önemli ölçüde artarak 5.6 milyar dolara yükselmiştir. Şirket birleşme ve satın alımları imalat sanayi, finans sektörü ve diğer sektörlerin yeniden yapılanmasına katkıda bulunmakta , daha iyi ve yeni teknoloji ve yönetim getirerek bu sektörlerdeki performansı artırmaktadır. 1980'lerin sonlarında ABD ve günümüzde piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ülkeler bu tür uygulamalara örnek olarak verilebilir¹⁵⁰.

Tayland ve Kore'de yaşanan finansal krize rağmen yabancı yatırımlardaki artışın nedeni, menkul kıymet fiyatlarındaki azalma, kurumsal yapıdaki iyileşme ve şirketlerin yeniden yapılanma süreçlerindeki hızlanma nedeniyle, şirket birleşme ve satın alımlarındaki artıştır. Bu faaliyetler, Tayland'da finans ve özellikle bankacılık ile çimento sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Şili'de ise, geleneksel madencilik sektörlerindeki yatırımların yanı sıra bankacılık ve enerji gibi hizmetler sektöründe faaliyet gösteren özel firmaların satın alınması, bu ülkeye yönelik yabancı yatırımların şekillendiği alanlar olmaktadır. Türkiye bu alanda oldukça yetersiz bir konumdadır. Yabancı yatırımlarla ilgili sorunların giderilmesi ve yeterli hukuksal çerçevenin sağlanması durumunda ülkemizde de şirket birleşmeleri ve satın alımlarına yönelik faaliyetlerin yoğunlaşacağı beklenmektedir.

Yabancı yatırımların, ev sahibi ülkede öncelikle siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda istikrarı araması bu faaliyetlerin başlangıcından beri değişmeyen bir karakteridir. Bu faktörler uluslararası yatırımcının sadece satış hasılatı ve karını değil, aynı zamanda uluslararası piyasalardaki ve özellikle gidilen ülkelerdeki varlığını ve bu varlığın devamını etkilemektedir. Ekonomik, siyasi, psikolojik ve moral değerler konusundaki istikrar ve güvence, bir ülkenin

¹⁵⁰ The World Bank 1999, s.61

yabancı yatırımcılar için çekiciliğini artırmaktadır. Yabancı yatırımcının görmek istediği, istikrara giden yolda kalıcı bir biçimde atılan adımlardır.

Türkiye, özellikle son dönemde, bu kapsamda önemli adımlar atmıştır. Vergi reformu, sosyal güvenlik reformu, uluslararası tahkim konusunda anayasa değişikliği, bankalar yasası çıkarılmış, IMF ile yapılan stand-by düzenlemesi ile enflasyonun indirilmesi, bütçe disiplininin sağlanması, yapısal reformların devam ettirilmesi ve kur politikasının geleceğe yönelik belirsizlikleri azaltacak bir çerçevede yürütülmesi hedef alınmıştır.

Sonuç olarak, yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye dünyanın en cazip yatırım noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye, bu önemli potansiyelini içinde bulunduğu istikrarsız koşullar nedeniyle değerlendirememekte, ülkeye gelebilecek yatırım miktarını ancak otuzda birini çekebilmektedir. Son dönemde atılmış olan somut adımların uygulamaya konulması ve yatırım ortamının eksikliklerinin giderilmesi sonucunda, Türkiye özlenen ölçüde yabancı yatırım çeken bir ülke haline gelecektir. Yukarıda özetlenen nedenlerle, Türkiye'nin yatırımcıyı caydıran faktörleri ortadan kaldırmaya başlaması ile, 2001 yılından itibaren süretle arzu edilen miktarda yatırım çekmeye başlaması olasıdır. Yabancı yatırımcı için arzu edilen ortamın yaratılması ile, Türkiye'nin 2001 yılında 5 milyar dolarla başlanarak, 2005 yılında bugünün kriterleri ile 30 milyar dolar seviyesinde doğrudan yabancı yatırımı çekme potansiyeli mevcut bulunmaktadır. 2023 yılına ilişkin hedefin, dünyadaki gelişmelerin bugünden öngörülmesinin imkansız olması dolayısıyla rakamsal değer olarak ifadesi mümkün değildir. Ancak, 2005 yılında 30 milyar dolarlık hedefe ulaşılması halinde Türkiye'nin, 2023 yılında gelişmiş bir ülke olarak doğrudan yabancı yatırımlar açısından dünyada ilk beş arasına girmesi uzak bir hedef olarak görülmemelidir.

SONUÇ

1990'ların başından itibaren, doğrudan yabancı yatırımlar, özellikle Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü-UNCTAD gibi örgütler tarafından, gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın motoru olarak kabul edilmiş ve bu kabul pratikte de doğrulanmıştır. Yatırım ortamlarını yatırımcının ihtiyaçlarına göre düzenleyen birçok gelişmekte olan ülke, yılda 5-15 milyar dolar yatırım çekebilmiş, 1998 yılında 29 milyar dolar yatırım çeken Brezilya ile 47 milyar dolar yatırım çeken Çin, bu konuda en başarılı örnekleri oluşturmuşlardır.

Türkiye, pek çok sermaye ihraç eden ülke hükümetleri ve uluslararası yatırımcı tarafından, Çin'den sonra dünyada en fazla yatırım çekebilecek ikinci gelişmekte olan ülke olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, Türkiye'nin yılda en az 30 milyar dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım çekmesini gerektirmektedir. Nitekim, Türkiye 1990 yılında bu pozisyonu yakalamış ve 1 milyar dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım ile, o yıl 3.5 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım çeken Çin'den sonra nominal olarak en fazla doğrudan yabancı yatırım çeken gelişmekte olan ülke olmuştur. Kişi başına doğrudan yabancı yatırım miktarı dikkate alındığında ise Türkiye 1990 yılında tüm gelişmekte olan ülkelerin önüne geçmiştir.

Ancak, Türkiye 1990'lı yılların başında ulaştığı bu avantajlı konumunu sürdürememiş, diğer ülkeler çektikleri doğrudan yabancı yatırım miktarları açısından çok yukarılara tırmanırken, Türkiye 1990 yılında ulaştığı 1 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. 1998 yılında dünyada dolaşan toplam 644 milyar dolar hacmindeki doğrudan yabancı yatırımların binde 1.5'ine tekabül eden bu rakam, Türkiye'nin potansiyelinden ne denli uzakta olduğunu göstermesinin yanında, rakibi sayılabilecek diğer gelişmekte olan ülkelere karşı rekabet şansını kullanmadığını da gözler önüne sermektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar, bir ülkede istihdam ve büyümeye sağladığı katkının yanı sıra yan sanayilerin oluşmasına destek olmakta, o ülkeye teknoloji, know-how ile yönetim tecrübesi getirmekte ve dış pazarlara açılmayı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların kar transferlerinin çok düşük seviyelere indiği, günümüzde bilinen bir gerçektir. Karlar; rekabet edebilmek, kaliteyi ve fiyat avantajını muhafaza edebilmek ve büyüyen Pazar

talebine cevap verebilmek için, teknoloji yenileme, araştırma ve geliştirme konularında ihtiyaç duyulan sermayeyi karşılamak üzere yeniden yaratılmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin potansiyeli gereği doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekememesi, yalnızca finansal kaynak kaybına değil, sayılan tüm yararlardan da yoksun kalınmasına neden olmaktadır.

21. Yüzyılda dünyada globalleşme ve serbest rekabet ana akımlar olarak etkilerini artırır ve uluslararası ilişkilerin yeniden şekillenmesine neden olurken, bir diğer olgu, uluslararası yatırımlar, dünya ekonomisindeki önemini hergün biraz daha artırmış ve uluslararası yatırımların doğurduğu ticaret ülkelerarası ticaretin önüne geçmiştir. Bu olgu dünya ekonomisinde önemli bir nitelik değişikliğine işaret etmektedir ve artık yabancı yatırım, ya da yabancı sermayeli şirketler yerine uluslararası sermaye ve uluslararası şirketlerden söz etmek gerekmektedir.

21.Yüzyılda küreselleşme ve serbest rekabetin öne çıktığı ve uluslararası ilişkilerin yeniden şekillendiği, uluslararası yatırımların büyük önem kazandığı ve yarattığı ticaret hacminin dünya ticaret hacmine yaklaştığı bir dünyada, Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımları cezbedememesi zaman içinde mukayeseli avantajlarını kullanamamasına ve diğer gelişmekte olan ülkeler karşısında rekabet gücünü yitirmesine neden olacaktır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu daha da çarpıcı kılan, bugün ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların önemli bir bölümünün yeni yatırım niteliğinde olmamasıdır. 1993 yılına kadar ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların önemli bir bölümü, Türkiye'de yatırımı olmayan firmaların yaptığı tümüyle yeni yatırımlarken, 1994 ekonomik krizi sonrası dönemde, yeni yatırımların toplam doğrudan yabancı yatırımlar içindeki payı yüzde 10'un altına düşmüş ve bugüne kadar da bu seviyenin üzerine çıkamamıştır. Türkiye'de her yıl yapılan doğrudan yabancı yatırımların yüzde 90-95'lik bir bölümü, ülkemizde faaliyette bulunan firmalar tarafından yapılan yenileme, genişleme yatırımları ve sermaye artırımları şeklinde gerçekleşmektedir. 1994 yılından bu yana Türkiye'ye yapılan yeni yatırımların orta ve büyük ölçekli olanlarının sayısı 10'u geçmemektedir. Türkiye'ye yatırım yapan yabancı kuruluşların sayısının her yıl ortalama 400 dolayında olduğu gözönüne alındığında, bu kuruluşların, birkaç

istisna dışında, küçük ölçekli olduğu, gerçek anlamda uluslararası nitelik gösteren yatırımcıların sayısının sınırlı kaldığı görülmektedir.

Dünyada uluslararası yatırımcılar tarafından yapılan yatırımların sayısı hızla artmaktadır. 1991 yılında, sayıları 35.000 dolayında olan uluslararası yatırımcıların dünya çapında yaptığı yatırımların sayısı 150.000 dolayında iken, 1998'de uluslararası kuruluşların sayısı 60.000'e, bunların dünyadaki yatırımlarının sayısı da 500.000'e yükselmiştir. Türkiye'nin ülkeye cezbedildiği kuruluş sayısı da sermaye büyüklüğüne paralel olarak, çok düşük seviyelerdedir.

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların düşük düzeylerde kalmasında, enflasyonun çok yüksek seviyelerde seyretmesi, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yatırım ortamının avantajlı konumda olmaması belirleyici olmuştur.

Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık dışında kalan yatırım ortamı ile ilgili sorunlar olarak, kayıtdışı ekonominin varlığı ve rekabet koşullarını bozması, hukuk sistemindeki yetersizlikler, doğrudan yatırım mevzuatı dışındaki mevzuatta eksiklikler ve sık yapılan değişiklikler, fikri mülkiyet haklarının, rekabetin ve tüketicinin uluslararası standartta korunmaması, enflasyon muhasebesi sisteminin uygulanmaması şeklinde özetlenebilir.

Bu sorunları kısa vadede çözümü mümkün olan sorunlar ve orta ve uzun vadede çözülebilecek, ancak bugünden tedbir alınması gerekli sorunlar olarak ayırabiliriz.

Kısa vadede çözümü mümkün olan sorunlar;

-Enflasyonun sermaye üzerindeki olumsuz etkisini hafifletmek için enflasyon muhasebesi sisteminin getirilmesi

-Çeşitli sanayi kollarında haksız rekabet yaratan ve serbest piyasa ekonomisini hedefleyen fiyat kontrollerinin kaldırılması

-Hizmet bedellerinin masraf yazılabilmesi imkanının tanınması

-Geriye dönüşlerin önlenerek özelleştirmeye hız verilmesi

-Haksız rekabetin önlenmesi için, Rekabet Kurulu'nun süratle oluşturularak işlerlik kazandırılması

Orta ve uzun vadede çözülebilecek, ancak bugünden tedbir alınması gerekli sorunlar;

-Enflasyon ve faizlerin düşürülmesi

-Yaygın bir vergi reformuna gidilerek kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması

-Sosyal sigorta sisteminin ıslah edilmesi

-Adalet sisteminin ıslah edilmesi ve fikri haklar, rekabet ve tüketicinin etkin bir biçimde korunabilmesi için ihtisas mahkemelerinin kurulması

-Kamu kesmi reformu ile birlikte, koordinasyon yetki ve sorumluluğuna sahip bir yabancı yatırım dairesinin ihdası

Yukarıda özetlenen sorunlara rağmen Türkiye doğrudan yabancı yatırımları cezbetmek bakımından son dönemde avantajlı bir konum yakalamıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyelik adaylığının kabul edilmesi, imtiyaz ve uluslararası tahkim konularının çözülerek enerji başta olmak üzere alt yapı projelerine özel sektörün ve yabancı yatırımcıların yatırım yapabilmesinin imkan dahiline girmesi, komşu ülkelerle ilişkilerdeki olumlu gelişmeler, yürürlüğe konulan ekonomik istikrar tedbirlerinin de etkisiyle Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası finans kuruluşları ile uluslararası değerlendirme kuruluşlarının Türkiye ile ilgili değerlendirmelerini olumlu yönde değiştirmeleri, uluslararası yatırımcıların Türkiye'ye bakışlarını uzun yıllardır ilk kez olumlu yöne çevirmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin yeniden arzu edilen seviyelerde doğrudan yabancı yatırım çekebilmesi için önemli bir şans yaratmıştır.

Enflasyonun düşürülmesi, yatırım ortamının uluslararası yatırımcının diğer ülkelerde bulabildiği standarda taşınması ve gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması sonucunda, Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişlerinde artış sağlanması mümkün olabilecektir. Ancak bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi, sorunların ve yatırım ortamının eksiklerinin giderilmesi ile birlikte, ik unsurun da gündeme alınabilmesine bağlıdır. Bu unsurlar, doğrudan yabancı yatırımlara diğer ülkelerde uygulanan teşviklerin Türkiye'de de tanınması ve etkin tanıtım kampanyalarıdır.

Doğrudan yabancı yatırımlara yönelik düzenlemeler, ancak yatırımcıya duyurulması ve yatırım ortamının etkin bir biçimde tanıtılması durumunda olumlu sonuçlar yaratabilecektir. Diğer ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları cezbedilmek için son derece yaygın ve etkin tanıtım kampanyaları yürütmeleri, Türkiye'nin de benzer tanıtım örgütlenmelerine gitmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ve Yabancı Sermaye Derneğinin finansman, strateji ve uygulama açısından gerçekleştirileceği işbirliğinin verimli sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Türkiye'de politika oluşturanların yabancı sermayeden bekledikleri kendi içinde çelişkili olan amaçları yansıtmaktadır. Bu amaçların hepsinin bir arada gerçekleştirilmesi imkansızdır. Beklentilerin gerçekleşmemesinin nedeni ise hep yabancı sermayeye atılmıştır. Bunun nedenleri ise;

-Yabancı sermayeden ekonomide kendine yeterlilik amacına hizmet etmesi beklenmiştir. Yabancı sermaye ise, doğal olarak, sadece kendine ve Türk ortaklarına kar sağlamayı düşünmüş, bu da ithal ikameci politikalar dolayısıyla giderek dışa bağımlılık artmıştır.

-Yabancı sermayeli firmalar sadece iç talebi karşılamak üzere, oligopolistik kapalı ve satıcı piyasasının kolaylığı altında çalışmalar, ihracata yönelmek en son düşünceleri olmuştur. Bunlardan, etkinlik ve uluslararası rekabeti hiç gözönüne almadan bir yandan yerli girdi kullanımı artırmaları, öte yandan büyük boyutlarda ihracat yapmaları istenmiştir.

-Bir yandan maliyet düşürücü düşük kapasiteli ölçek ekonomilerinden yararlanmamakla eleştirilirken öte yandan bunların yenilenmesi ve genişleme gayretleri çeşitli bürokratik ve politik engellerle karşılaşmıştır. Aslında bu kuruluşlarda uluslararası rekabetten korunarak ürettiklerini rahat iç Pazar şartlarında karlı olarak sattıklarından birim maliyetini düşürmeye pek gerek duymamışlardır.

-Yabancı ortaklı firmalar, Türkiye'nin döviz darboğazını rahatlatacak şekilde dış kredi kullanma yerine iç kredilere fazlasıyla dayanmakla eleştirilmişlerdir.

Türkiye'de yabancı sermayenin hem dış kaynak hem de tasarruf açısından marjinal faydası sıfır olmuştur. Yabancı firmalar yoğun bir biçimde iç

finansmana dayanırken öte yandan, yerli şirketlerden daha fazla ithalata bağlı olmaları, yani daha az ihracat yapmaları ve özellikle dayanıklı tüketim malları talebini iç firmalardan daha fazla tahrik etmeleri, kendilerinden beklenenlerin tam tersi olup sonuçta Türkiye'ye daha fazla dışa bağımlı hale getirmiştir.

Yabancı sermaye karşısında yapılması gerekenleri ise şöyle sıralayabiliriz:

-Yabancı sermaye için en önemli unsur siyasi ve iktisadi istikrar, makul kar elde etme ve bunun transferini sağlama olduğu için bunlara gölge düşürecek uygulamalardan kaçınılmalıdır.

-Yabancı sermaye açısından ülkemizin tanıtımına önem verilerek yatırım yapacak ülke ve firmaları bilgilendirilmesi, teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

-Kamu oyunun yabancı sermayeye olan tarihten kaynaklanan olumsuz bakışı değiştirilmelidir.

-Yabancı sermaye ile ilgili kıstaslar önceden objektif olarak tespit edilmeli ve kısıtlama yollarına gidilmemelidir.

-Yerli ve yabancı sermaye arasındaki muamele eşitliğine riayet edilmeli ve bu eşitliğin korunmasına özen gösterilmelidir.

-Halen ülkemizde bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar incelenmeli, sorunları tespit edilmeli yapılabilecek iyileştirmeler gerçekleştirilmeli ve ülkeyi terk etmemeleri için gerekli ekonomik, siyasi ve hukuki ortamın kurulması ve korunması sağlanmalıdır. Çünkü dışarıdan gelecek yeni sermayenin örnek alacağı kuruluşlar bunlardır.

Sorunların doğru tespiti ve yatırım ortamının uluslararası standarta kavuşturulması için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması sonucunda, etkin bir tanıtım kampanyası ile, doğrudan yabancı yatırım girişlerinde, belirtilen hedeflere uygun artışların sağlanması mümkün olabilecektir.

SUMMARY

Definition

An important part of international capital movement takes a different form, that of direct foreign investment. By direct foreign investment we mean international capital flows in which a firm in one country creates or expands a subsidiary in another. These flows can be done by establishing their institutions in another country or by buying some production companies. In that way, multinational companies can be defined as the organisations which their activity is not only in their country but also other countries, under the supervision of an central organisation.

There is a direct an close relation between Direct Foreign Capital Investments and multinational companies. Although in can be think that a person can set up a production establishment in another country or can buy one, in truth, this investment is done by multinational companies.

The distinctive feature of direct foreign investment is that it involves not only a transfer of resources but also the acquisition of control. That is, the subsidiary does not simply have a financial obligation to the parent company; it is part of the same organisational structure.

In 1970s and 1980s direct foreign investments were especially between developed countries which export capital but, by 1990s these investments gone towards developing countries in an increasing ratio. One of the main reasons of this investment shift from developed countries to developing countries is a dept crisis. In the following years the direct capital investment towards developing countries was encouraged and as a result of this encouragement, investment share of developing countries in the middle of 90s increased to 40 percent compering with the level of the beginning of 1990s which was 20 percent.

With 1 billion dollar volume of direct foreign investment, Turkey has an important place among developing countries. However, she couldn't increased her level and by moving back, she became 52nd country in terms of volume of direct foreign investment.

As a summary, it can be said that the main purpose of this thesis is to understand the condition of direct foreign investments, to research some solutions for improving it, and to define and discuss the needed legal and institutional arrangements.

Current Situation

Developing countries have to enhance their export power, create more employment possibilities and strengthen technological development, in order to keep their development. Liberalization and globalization of world economy makes pressure on the countries to achieve their goals.

The most important factor in development of developing countries is their foreign financing. Foreign financing sources of developing countries can be classified as traditional and alternative foreign financings. While traditional foreign financings comprises intergovernmental financings and international commercial bank credits, alternative financings include direct foreign investments and international portfolio investments and other private sourced financings.

Foreign capital movements in Turkey can be divided into three periods: pre-1980, 1980-1990, and post-1990. Prior to 1980, little foreign investment came to Turkey. In the 25 years from 1954 to 1980, the total value of the small number of investments made in the automotive, pharmaceutical, foodstuffs and petroleum sectors came to 228 million dollars. Almost all of this investment was made by three oil companies, two automobile companies, five bus-and-truck companies, eight pharmaceutical companies, three tire companies, three public partnerships and no more than fifteen foodstuffs, chemical, electrical appliances and machinery firms.

Together with the liberalization that followed the 24 January economic package in 1980, investment gradually started to come into the country. The acceleration in this development coincided with the second half of the eighties. In 1987 for the first time the figure exceeded 200 million dollars in a single

year, and later in 1988 and 1989 this figure was doubled, finally reaching 1 billion dollars annually at the end of 1990. Since 1990, however, annual foreign investments have not exceeded this figure.

Until 1993, new investments coming to Turkey for the first time accounted for close to half of total foreign investments, which had accelerated in the second half of the eighties to reach the one billion dollar level in 1990. Following the 1994 economic crisis, however, the ratio of new investments to the total fell sharply, remaining at between 5% and 10% of the total since 1995. This annual 5-10% represents an around 50 to 100 million dollars of investments a year. Not only is this new investment figure extremely insignificant for a country like Turkey, but the fact that 50-100 million dollars worth of such investment is made by some 300-400 firms further reduces the significance of the figure. Almost all of these are very small investments by individually owned companies.

During the course of 1990's, amount of international financings towards developing countries rapidly increased, and the financing underwent structural change. The most important feature of 1990's is the rapid increase in the private capital flow to developing countries and stagnation in formal development financings. Therefore, proportion of formal development financings in total international financings decreased and fell to 10.5 percent in 1996 while it was 56.5 percent in 1990.

One of the important developments regarding direct foreign investments is that rapid developments and changes experienced with regard to the place of investment for foreign investors. Relative costs continue to play important role in selection of place for international investors that are effected from economic and political factors as domestic investors, however importance of certain factors such as cheap workmanship is decreased gradually. Proportion of workmanship takes a lower rate such as 10-15 percent.

Various speculations have been made as to the amount of investment Turkey should attract in a year, but one could say that a minimum figure of 25-30 billion dollars would be appropriate. In the U.S. government's "Ten Large Developing Markets" strategy developed for the 2000s, it is envisaged that the ten most important developing countries will reach the level of Europe or of Japan in their foreign economic relations with the U.S. in the year 2000, and by the year 2010 these ten countries' share will exceed the total volume of Europe and Japan combined. Among these countries, Turkey ranks second only to China. Developments since 1994 when the strategy was developed show that the actual levels attained may even exceed those forecast in the strategy.

Turkey is the only country failing to show the development envisaged in the ten large developing markets strategy. According to Jeffrey Garten, former U.S. Undersecretary of Commerce for Foreign Trade and architect of the strategy, Turkey should be behind China, which attracted 50 billion dollars of investment in 1998, and ahead of Brazil, which attracted 20 billion dollars of investment in the same year. In other words, Turkey should be pulling in between 30 and 50 billion dollars of foreign investment annually. The figures given above for foreign investment coming into Turkey are at a level that does not even begin to compare with this. The figures envisaged as a potential for Turkey are not exaggerated. The fact that China attracted 50, Brazil 28, and Poland 10 billion dollars of investment in 1998 shows that if the right climate were created Turkey should easily exceed the figures cited. When Turkey passed the one billion dollar mark for the first time in 1990, she passed up all these countries, even China, in terms of per capita foreign investment. This alone is sufficient proof that Turkey could easily capture the same level again today.

Despite this, fast increase in the cost of top managers in developed countries causes international investors to prefer developing countries that have good educated manpower. Multinational countries has been directed towards the countries having educated and highly skilled labor force in an environment

where global competition is rapidly increased and service quality comes forward in product development.

Direct foreign investments and multinational companies plays important role for the countries in reaching their goals. Furthermore, aims of multinational companies and aims of host countries are different from each other. While multinational companies try to increase their power of competition, host countries observe their national interests. Such companies have to change their relations with suppliers, buyers and competitors in order to manage technologic developments better. In order to realize this, multinational companies believe that they must have close ties with science and technology. Such companies make investments in new regions encouraging foreign investments in order to expand technology, competition and labor force skills to different countries.

Direct Foreign Investments In The World

The direction of foreign investments has changed as a result of political changes in today's world. According to 1999 World Investment Report of United Nations Commerce and Development Conference (UNCTAD) direct foreign investment in the world was \$464 billions in 1997. This was \$644 billions in 1998. Financial crisis occurred in Asia and Russia in 1998 could not prevent this increase. In 1998, 55% of direct foreign investment in developing countries was concentrated on only 5 countries. Least developed 48 countries remained below 1%. Thus, the gap between developing countries regarding foreign investment inflows increased further. It is observed that the investments are focused in developed countries. Foreign investments entered into these countries was \$460 billion in 1998 and this represent 71.5% of overall investments in the world.

The countries mostly attracted investments in 1998 are USA, United Kingdom, China, Netherlands, Brazil, France, Belgium-Luxembourg, Germany, Sweden and Canada respectively. USA is the first among developed countries and world with \$193 billions.

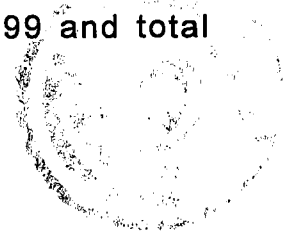
If we make an approximate evaluation of 10 years; while share of direct foreign investments in developed countries was 37.5 and 35.4% in manufacturing industry and 42.9 and 53% in service industry between 1998 and 1997 respectively, it was 66.8 and 50.1% in manufacturing industry and 25 and 41.3% in service industry for developing countries.

Foreign investments in members of European Union was at the level of 35.7% of global investments, and direct foreign investments in only in USA was 30% of global investments.

Member countries of European Union except Italy, Portugal and Greece was among first 20 countries in 1998 with regard to foreign investment entry. Greece was behind Turkey in ranking and ranked 58 after 29% decrease in foreign investment entry compare to 1997.

Direct Foreign Investments In Turkey

Turkey that have been trying to cover its necessary capital accumulation by foreign borrowing and foreign capital entry due to insufficient domestic sources had no significant increases until 1980, however foreign capital permissions increased to \$337 millions in 1981 from \$97 of 1980 and achieved a big jump. Second jump realized in 1986 following amendment in legislation and foreign capital permissions that accounted for \$364 in 1986 increased \$655 millions in 1987. Upon amendment of legislation in 1992, \$2billions limit was exceeded for the first time and the figure come to the limit of \$ 3 billions in 1995. Amount of average permissions given was \$1.7 billions between 1997-1999 and total

amount of permission given to foreign investments reached to \$25.6 billions as of end of 1999.

Foreign direct investment amount actively entered into Turkey in 1980 was \$35 millions and this figure reached to \$1 billion in 1990. Annual foreign capital entered in Turkey in 1990's was at an average of \$1 billions annually.

From total 4950 foreign capital companies active in Turkey as of end of 1999, total capital of which is TL 823.2 trillions; 46.1% is engaged in manufacturing industry, 52.5% in service industry, 0.3% in agriculture and 1% in mining industry.

Problems

The biggest factor that prevents to reach the target for foreign investments is political and economic instability.

Not accepting inflation accounting method despite inflation is a preventive factor for the foreign investors.

Not fully applying the economic decisions made, changing them often prevents foreign investors to see in front of them and to make long term plans.

Insufficient privatization prevented entry of foreign investments.

Lameness in legal and justice mechanism and absence of specialization courts are dissuasive factors for foreign investors.

Additionally, bureaucratic transactions that foreign investors face in application that also tends to increase day by day brings negative effects on foreign investment.

Like the U.S., England has also included Turkey in the category of the ten most important countries and has gone into action to develop economic relations with Turkey. This and similar overtures, while not strategic in nature, are also observed in the approaches of several other countries as a general policy. It is well known that Turkey's existing economic and political instability lie at the root of her failure to attract the desired level of foreign investment

despite her potential. In Turkey, which has one of the high rates of inflation in the world, large budget deficits, high interest rates due to the public sector's large borrowing need, the failure to make any headway in privatization and similar factors all fuel economic instability. In addition to this, due to inadequate protection of intellectual property rights, in particular patents and trademarks, obstacles outside of customs, price controls, and delays in the dispensation of justice due to deficiencies in the justice system, and similar factors all make the investment climate less attractive.

For the investor, however, political stability takes precedence even over economic stability. Turkey has somehow been unable to create a stable political climate ever since the economic crisis experienced in 1994. In 1995 following the 5-6 month political upheaval caused by the resignation of Prime Minister Tansu Çiller in September, the country was first without a government for ten months and then had the unfortunate experience of the RefahYol administration. And in 1997, from the formation of the ANAP-DSP coalition on, there was talk of early elections. This continued without interruption up to the period of the 57th government. Throughout this period, which was extremely unstable politically, even investors determined to invest in Turkey continually postponed their decisions to invest. And they are still continuing to put off those decisions today.

Above everything else, Turkey is one of the 10-15 most important markets in the world. In several recent studies, estimates of the size of the Turkish economy have been in the neighborhood of 500 billion dollars. When we taken into account the per capita income estimate of 10,000-11,000 dollars given by the former Chairman of the State Institute of Standards, we are confronted with an economic magnitude of around 700 billion dollars. As for the official size of the Turkish economy, it is 210 billion dollars if GNP is taken into account. Consequently, there is an unofficial economy in Turkey at least the size of GNP. This dual structure of the Turkish economy is basically what makes the country a major market.

This reality is corroborated not only by studies undertaken in Turkey or the claims of officials but also in terms of purchasing power parity, for

example, in the estimates of the OECD. On the basis of official figures, the OECD estimates per capita purchasing power parity in Turkey to be at least 6500 dollars. According to estimates made by some foreign experts for Turkey's western region, where at least 25-30 million of her people live, the average purchasing power parity of residents of this region is around 15,000 dollars. These figures explain why Turkey is regarded as such an attractive market. The estimates cited do not include the neighboring markets, which are developing daily and further enhance Turkey's attractiveness to foreigners, in particular the market opportunities created by relations with the Turkic Republics and the countries of the Black Sea. Turkey's relations with these countries, which were slightly exaggerated at the beginning of the 1990s, are extremely well developed today. Many foreign investors with investments in Turkey are using Turkey as their headquarters for activities in those countries, which is an indicator of the advantage Turkey offers in terms of these countries.

Besides her great market opportunities, Turkey's human resources are acknowledged to be comparable in quality with their counterparts in the developed nations. This together with good infrastructural possibilities, Turkey's participation in almost all existing multilateral agreements, and her signature on investment protection and prevention of double taxation agreements with around six countries constitute the other side of the Turkish coin. Underlying these realities is the fact that investors who made their investments in Turkey in more stable periods are continually expanding those investments and have chosen Turkey as a regional headquarters for their activities over a broad area reaching from Eastern Europe and across the Black Sea countries to Central Asia. Total transfers of foreign investment profits since 1954 are around 1.5 billion dollars. Profits are generally reinvested.

General Evaluation and Conclusion

Turkey's realities do not square with her potential. To underline it once again, what makes Turkey unable to attract foreign investment despite her great potential is instability and insufficient security. Under the conditions in which Turkey finds herself today, she is unable to give confidence to investors despite her potential. But Turkey has the power to change this situation. It would not be at all difficult for Turkey to change this picture in a very short time and to attract investments of 25-30 billion dollars a year. Many developing countries have succeeded in increasing their foreign investments eight- or ten-fold within the short space of two or three years. Managing this would seem to be even easier for Turkey than for other countries.

Investors also know that chronic instability like that in Turkey can be eliminated very quickly. What investors want to see is the intention and some permanent steps taken on the road to stability. We see today that some initial steps are being taken. Constitutional amendments have been realized for concessions and international arbitration; the retirement age, which is very important for the social security system, and the Banking Law have been revised; and care is being taken to adhere to budgetary discipline to a degree not seen for a long time. Parallel with this, in the letter of intent given to the IMF at the end of last year, the government pledged to launch a serious campaign to lower inflation for the first time in many years and, to support the fight against inflation, announced daily foreign exchange rates for the year. Such measures have long been awaited by investors. All these developments are paving the way to positive observations by international financial institutions and rating firms as well as creating some relief for Turkey as she borrows from international markets.

Nevertheless, Turkey has proved herself to be a nation of contradictions on this score. Besides the favorable developments described above, and beyond the ongoing hitches in implementation and failure to solve existing problems, certain newly issued laws containing provisions that discriminate against foreign investors have now cast a shadow over these investors' positive views of Turkey. Such arrangements, which very probably

stem from inadequate coordination among the various ministries of the coalition government, or from the approaches of isolated individuals, need to be eliminated immediately and care taken to prevent unfavorable clauses like this from being included in new legislation. This is extremely important. Turkey cannot afford to make any mistakes on this point. Consequently, the government needs to secure the necessary coordination and be firm when it comes to dispersing this positive approach throughout the government as a whole.

In conclusion, foreign investors acknowledge Turkey to be one of the most attractive points of investment in the world today. Due to the unstable conditions in which she finds herself, Turkey is unable to realize this important potential and is able to attract only one thirtieth of the amount of investment that could potentially come into the country. By following up the positive steps taken in the recent period, successfully implementing the stabilization program, eliminating the deficiencies in the investment climate and making progress towards harmonizing legislation with the EU, Turkey can rapidly become a country that attracts investment at the desired level.

Despite problems, Turkey caught extremely advantageous position to attract direct foreign investments. Under this context, recognition of Turkey as nominee of full member of European Union has been a positive development. Besides, as a result of positive relations with neighbor countries and economic stability measures the finance institutions such as World Bank, International Monetary Fund changed their evaluation towards positive and this caused international investors to look positive towards Turkey first time after years. These developments gave an important chance to Turkey in order to attract direct foreign investment at desired levels. It will be possible for Turkey to achieve increases in foreign capital entries after decreasing inflation and making necessary legal and structural arrangements. However, in order to realize these objectives encouragements given by other countries to direct foreign investments must be

adopted by Turkey and effective promotion campaigns must be launched.

Arrangements for direct foreign investments shall bring positive results only if they are notified to investor and investment environment is effectively promoted. Increases in direct foreign investments shall be achieved if the problems are determined correctly, and necessary legal and structural arrangements are done and are investment environment enhanced to international standards.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akça, Sait : **“Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması 1854-1914”**, Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, 1995
- Akdiş, Muhammet : **“Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”**, YASED 1988
- Akman, Ayhan : **“Yabancı Sermaye Yatırım Nedenleri ve Etkileri”**, YASED 1988
- Alıcı, Murat : Basılmamış Uzmanlık Tezi **“Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye’deki Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Değerlendirilmesi,”** , 1997
- Alıcı, Murat : **“Ekonomik Entegrasyonun İspanya’ya Yönelik Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi”**, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:6, Sayı:16
- Alkın, Erdoğan : **“Uluslararası Ekonomik İlişkiler”**, İstanbul Ün. İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın no: 478, 1981

- Alpar, Cem : **“Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma”**,
Ankara 1980
- Arımaan Abdurrahman: **“Türkiye’de Yabancı Yatırımları”** İşveren, Sayı:5
Şubat 1997,
- Arıman, Abdurrahman : **“Gümrük Birliği ve Yabancı Sermaye”**, Genç
Ekonomi, 1996
- Arıman, Abdurrahman : **“2000’lerde Türkiye’de Yabancı Yatırımlar”**,
YASED, 1999
- Atasayar, Kubilay : **“Yabancı Sermaye İstikrar Arar”**, İşveren
Sayı:5, Şubat 1995
- Bahçekapılı, Cengiz : **“Türkiye Açısından AB ile Gümrük Birliği
Sürecinin İrdelenmesi, İktisat Araştırmaları
Dergisi 1996**
- Baotai, Zhu : **“Çinde Yabancı Sermaye Uygulaması ve
Kullanımı” YASED ,1990**
- B.I.S. : Bank For International Settlement 70. Annual
Report 1999
- Batur, Erhan : **“Yurtdışı Sermaye Yatırımları ve Yabancı
Sermayeden Türk Ekonomisinin Beklentileri,
Politika Tedbirleri ve Günümüzdeki Konum”**,
Ankara 1994

- Berksoy, Taner : **“Türkiye’de Yabancı Sermaye, Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı”, 1989**
- Bhagwati, J.N : **“The High Cost of Free Trade Areas”, Financial Times 1995**
- Bozkurt, Ünal : **“Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi.”, YASED 1985**
- Connely, Matthew : **“İrlanda’da Yabancı Sermaye Tecrübesi ve Elde Edilen Sonuçlar Dış Ülkelerde Yabancı sermaye Tecrübesi”, YASED 1983**
- D.P.T. : **“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyon Raporu Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, Ankara 2000**
- D.P.T. : **“Foreign Investment Regulation and Application Forms”,Ankara 1985**
- D.P.T. : **“ V. Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1984**
- D.P.T. : **“Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Raporu Esasları”, Ankara 1991**
- D.P.T. : **“Yatırımları Teşvik Politikaları VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı”, ÖİK Raporu, 1985 Ankara**

- Dunning, J. H. : **“Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment”** ,Transnational Corporations 1994
- Dunning, J. H. : **“The Future of the Multinational Economy”**.
Llydos Bank Rewiev. July 1974
- Erimez, Erkin : **“Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Ekonomi Dışı Faktörler ve Türkiye’nin Yabancı Sermaye Yatırımlarından Beklentiler”** YASED 1985
- Frank, Isalah : **“Foreign Enterprise in Developing Countries, Baltimore”**, The John Hopkins University Press.
1980
- Griffiths, Alan : **“Applied Economics. Longman”**, New York USA
1980
- Hazine Müsteşarlığı : **“Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. Yabancı Sermaye Raporu”**. I. Çeyrek 2000-08-08
- INFORMATION FOR : **“Hungary”**, Mart, 1995
INVESTORS
- İncesulu, İpek : Basılmamış Uzmanlık Tezi; **“Doğrudan Özel Yabancı Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler ve Türkiye”** Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Temmuz 1993

KALKINMA PLANI : **"8.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan
Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas
Komisyonu Raporu"** Yayın No: DPT: 2514-ÖİK
532. DPT Yayınları 2000

Karakoyunlu, Erdoğan : **"Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve
Uygulaması. 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış
Ekonomik İlişkiler Komisyonunun Yabancı
Sermaye Tebliği"**, YASED 1981

Karluk, Rıdvan : **"Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları"**
İstanbul 1983

Kaya, İrfan : **"Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye ve
Beklentileri"** , YASED 1988

Kazgan, Gülten : **"Ekonomide Dışa Açık Büyüme"**, İstanbul 1988

Kazgan, Haydar : **"Osmanlıda Yabancı Sermaye"**, Finans
Dünyası. Kasım 1993

Keleş, Yüksel : Basılmamış Yüksek Lisans Tezi; **"Türkiye'nin
Ekonomik Kalkınmasında Yabancı Sermaye
Yatırımlarının Rolü"**, İstanbul, 1997

Kutal, Gülten : **"Çok Uluslu Şirketler ve Endüstriyel İlişkiler"**
İstanbul 1986

- Lawrance, Robert : **"Emerging Regionaal Arrangements: Buiding Blocks Stumbling Blocks in Jeffry A. Frieden and David A. Lake International Political Economy"**,New York 1995
- Mucuk, İsmet : **"Modern İşletmecilik"**, Der Yayınları, İstanbul 1993
- OECD : **"OECD Economic Surveys, "Hungary", 1998-1999**
- Oksay, Suna : **"Çok Uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi"**,Dış Ticaret Dergisi 1996
- Ökçün, A.Gündüz : **"Türkiye İktisat Kongresi"**, Ankara 1971
- Öztürk, Tuncay : **"Türkiye ve Dünya'da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler"**, YASED 1988
- Robson, Peter : **"Economics of International Integration"**, New York and London 1993
- Rubber, Alex : **"The Might of the Multinationals, The Rise and Fall of the Corporate Legend"**, New York 1990
- Sertel, Yıldız : **"Türkiye'de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş"**, İstanbul 1988

- Seyidoğlu, Halil : **“Uluslararası İktisat , Teori Politika ve Uygulama”** Geliştirilmiş 13.Baskı, istanbul 1999
- Soytürk, Muammer : **“Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”**, YASED 1988
- Sönmez, Mustafa : **“Türkiye Ekonomisinde Bunalım”**, İstanbul 1985
- TİSK : **“Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu”**, Cilt XXXVIII, Sayı: 1 Ekim 1999
- TOBB : **“İktisadi Rapor”**, 1990, Ankara
- TUGİAD : **“2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar”**; XVI- Yabancı Sermaye 1996
- Tüzün, Çiğdem : **“Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının ve Gümrük Birliği ile Birlikte Yaşanacak Gelişmeler”**, Şubat 1996
- Uçar, Halil : **“Yabancı Sermaye Yatırımları Kanalıyla Teknoloji Transferi ve Türkiye’deki Yabancı Sermayenin Teknoloji Transferi Fonksiyonu”**, YASED 1990
- Uludağ, İlhan : **“Türkiye Ekonomisi”**, İstanbul 1990

- UNCTAD : World Investment Report 1999
- Uras, T. Güngör : **"Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları. 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonunun Yabancı Sermaye Tebliği", YASED 1990**
- Vernon, Soverighty : **"Basic Books", New York 1971**
- YASED : **"Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri "1987**
- YASED : **Ekonomide Yabancı Sermaye, İstanbul 1987**

